

JULKAISU 2006:13

*Kansalaistoiminnan yliopistollinen
opetus ja tutkimus Suomessa*

OIKEUSMINISTERIÖN JULKAISU 2006:11

*Kansalaistoiminnan yliopistollinen
opetus ja tutkimus Suomessa*

OIKEUSMINISTERIÖ
HELSINKI 2006

ISSN 1458-6444
ISBN 952-466-307-4
Oikeusministeriö
Helsinki

KUVAILULEHTI

OIKEUSMINISTERIÖ

Julkaisun päivämäärä
19.1.2007

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Petri Ruuskanen, YTT Pauliina Maukonen, YTM Anu Tuikkanen, YTM	Julkaisun laji Hallituksen politiikkaohjelmat, Kansalaisvaikuttaminen		
	Toimeksiantaja Oikeusministeriö		
	Toimielimen asettamispäivä		
Julkaisun nimi Kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus Suomessa			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä Kansalaisyhteiskunnalla viitataan toimintakenttään, jossa kansalaiset ja kansalaisryhmät toimivat vapaaehtoisesti ja julkisesti yhteisten arvojensa, päämääriensä ja intressiensä pohjalta. Tähän liittyy se, että toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen, toiminta ei ole ulkopuolisessa kontrollissa, se ei tavoittele voittoa ja on yksityistä, ja näin ollen tapahtuu erillään esimerkiksi julkisen sektorin suorasta ohjailusta. Modernissa kansalaisyhteiskuntakeskustelussa kansalaisyhteiskunta onkin nähty hyvin usein keskushallinnon (valtion) ja yksilöintressien (markkinoiden) välttämättömänä vastapainona tai täydentäjänä. Kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus Suomessa -raportissa tarkastellaan kansalaisyhteiskuntakeskustelun teoreettisia taustoja sekä kansalaistoimintaan ja kansalaisyhteiskuntaan liittyvää opetusta ja tutkimusta Suomen eri yliopistoissa tieteenaloittain. Myös yliopistoihin sidoksissa olevien koulutusorganisaatioiden kuten täydennyskoulutuskeskusten ja avointen yliopistojen tarjoama kansalaistoiminnan opetus, Sosiaalitieteiden valtakunnallisen tutkijakoulun (SOVAKO) alainen kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen tutkijakoulun tarjoama yliopistollinen jatkokoulutus sekä sektoritutkimuslaitosten (CUPORE, LIKES ja Nuorisotutkimusseura) tuottama tutkimus ovat tarkastelun kohteena. Kansainvälistä perspektiiviä kansalaisyhteiskunnan tutkimukseen tuo puolestaan raportissa esitelty keskeisten kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämiskeskusten tutkimustoiminta. Opetus- ja tutkimustoimintaan liittyvät kartoitukset ovat tehty pääasiassa kesällä 2006 Internet-aineistojen pohjalta. Lisäksi raportissa tarkastellaan kansalaisyhteiskunnan kentältä nousevia alan keskeisiä tutkimus- ja kehittämistarpeita eri järjestöille lähetetyn Internet-kyselyn pohjalta. Aineistojen perusteella kansalaistoiminnan opetus ja tutkimus Suomessa on vilkasta, mutta samalla hyvin sirpaleista. Selkeitä opetuksellisia tai tutkimuksellisia keskittyimiä ei kansalaisyhteiskunnan alueella ole, minkä myötä kokonaiskuvaa kansalaisyhteiskunnasta ja sen merkityksestä Suomessa on vaikea muodostaa. Järjestökentästä nousevia tutkimus- ja kehittämishaasteita ovat erityisesti kansalaisyhteiskunnan merkitystä, kansalaisosallistumisen tulevaisuutta ja kansalaisyhteiskunnan taloudellista perustaa käsittelevät tutkimukset sekä järjestöosaamista koskeva opetus- ja kehittämistoiminta. Raportin perusteella kansalaistoiminnan opetusta ja tutkimusta olisi koottavissa selkeämmin hahmotettavaksi ja toisiaan tukeviksi kokonaisuuksiksi. Näin voitaisiin helpommin muodostaa kokonaiskuvaa kansalaisyhteiskunnan kentästä ja sen kehityksestä sekä löytää myös keinoja kansalaisyhteiskunnan suotuisan kehityksen tueksi.			
Avainsanat: (asiasanat) Kansalaisvaikuttaminen, tutkimus, kehittäminen			
Muut tiedot (Oskari- ja HARE-numero, muu viitenumero) OM 31/014/2005, OM020:00/2005, OM 5/01/2003, OM016:00/2003			
Sarjan nimi ja numero Oikeusministeriön julkaisuja 2006:13	ISSN 1458-6444		
Kokonaissivumäärä	Kieli suomi	ISBN 952-466-420-8	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Edita Prima Oy	Kustantaja Oikeusministeriö		

PRESENTATIONSBLAD

JUSTITIEMINISTERIET

Utgivningsdatum
19.1.2007

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Petri Ruuskanen, SVD Pauliina Maukonen, SVM Anu Tuikkanen, SVM	Typ av publikation Regeringens politikprogram, Medborgarinflytande
	Uppdragsgivare Justitieministeriet
	Datum då organet tillsattes
Publikation (även den finska titeln) Utbildning och forskning i samhällsaktivitet på universitetsnivå i Finland (Kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus Suomessa)	
Publikationens delar	
Referat Med medborgarsamhället hänvisas det till ett verksamhetsfält där medborgarna och medborgargrupperna agerar frivilligt och offentligt med sina gemensamma värden, mål och intressen som utgångspunkt. Detta anknyts med att verksamheten bygger på frivilligheten, står inte under kontroll av utomstående, strävar inte efter vinst och är privat och sker således skilt t.ex. från den offentliga sektorns direkta styrning. I den moderna debatten om medborgarsamhället har medborgarsamhället mycket ofta setts som en nödvändig motvikt till eller komplement i centralförvaltningen (staten) och de enskildas intressen (marknaden). I rapporten Utbildning och forskning i samhällsaktivitet på universitetsnivå i Finland betraktas de teoretiska bakgrunderna till debatten om medborgarsamhället samt utbildning och forskning i samhällsaktiviteten och medborgarsamhället vid Finlands olika universitet enligt vetenskapsgrenarna. I rapporten betraktas också utbildning i samhällsaktiviteten som ges av sådana utbildningsorganisationer vilka har en anknytning till universiteten, såsom fortbildningscentraler och öppna universitet, fortbildningen på universitetsnivå som ges av forskarskolan för forskning om medborgarsamhället som lyder under den riksomfattande forskarskolan för socialvetenskaper (SOVAKO) samt forskning som produceras av sektorforskningsinstitut (CUPORE, LIKES och Föreningen för ungdomsforskning). Ett internationellt perspektiv på forskningen om medborgarsamhället representeras av forskningsverksamheten vid de centrala forsknings- och utvecklingscentraler som bedriver forskning om medborgarsamhället. Kartläggningar av utbildnings- och forskningsverksamheten har gjorts i huvudsak på sommaren 2006 utifrån materialen på internet. I rapporten betraktas också på basis av en webbutfrågning områdets centrala forsknings- och utvecklingsbehov angående medborgarsamhället. Utfrågningen sändes till olika organisationerna. På basis av materialen är utbildningen och forskningen i samhällsaktiviteten i Finland livlig men samtidigt mycket splittrad. Området för medborgarsamhället har inga klara koncentrationer i fråga om utbildning eller forskning. Detta leder till att det är svårt att forma en helhetsbild av medborgarsamhället och dess betydelse i Finland. Utmaningar för forskningen och utvecklingen på organisationsfältet är speciellt undersökningar i medborgarsamhällets betydelse, medborgardeltagandets framtid och medborgarsamhällets ekonomiska grund samt utbildnings- och utvecklingsverksamheten i kunnande i organisationerna. På basis av rapporten kunde utbildningen och forskningen i samhällsaktiviteten bildas till helheter som är överskådligare och som stöder varandra. På detta sätt kan man lättare forma en helhetsbild av fältet för medborgarsamhället och dess utveckling samt också hitta metoder för en gynnsam utveckling av medborgarsamhället.	
Nyckelord medborgarinflytande, undersökning, utveckling	
Övriga uppgifter (Oskari- och HARE-numren, andra referensnumren) JM 31/014/2005, JM020:00/2005, JM 5/01/2003, JM016:00/2003	
Seriens namn och nummer Justitieministeriets publikationer 2006:13	ISSN 1458-6444 ISBN 952-466-420-8
Sidoantal	Språk finska Pris 25,00 Sekretessgrad offentlig
Distribution Edita Prima Ab	Förlag Justitieministeriet

KANSALAISTOIMINNAN YLIOPISTOLLINEN OPETUS JA TUTKIMUS SUOMESSA

Petri Ruuskanen – Pauliina Maukonen – Anu Tuikkanen

Sisällysluettelo

1.	Johdanto.....	3
2.	Kansalaisyhteiskunnan ajankohtaisuus.....	6
2.1.	Kansalaisyhteiskunnan käsite.....	6
2.2.	Institutionaalinen muutos.....	10
2.3.	Sosiaalinen pääoma.....	13
2.4.	Kolmas sektori.....	19
3.	Kansalaisyhteiskuntaan liittyvä yliopistollinen opetus Suomessa.....	23
3.1.	Yhteiskuntatieteet	25
3.2.	Hallinto- ja taloustieteet sekä oikeus- ja yhdyskuntatieteet.....	36
3.3.	Historiatieteet	40
3.4.	Kasvatustieteet	42
3.5.	Kansalaisyhteiskuntatemiikan opetusta tarjoavat yksittäiset oppiaineet	45
3.6.	Kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyviä maisteriohjelmia ja erillisiä opintokokonaisuuksia – Bologna –prosessi.....	48

3.7.	Kansalaisyhteiskuntatematikkaan liittyvä muu yliopistollinen koulutus.....	55
3.8.	Jatkokoulutus	56
3.9.	Yliopistollinen opetus: tiivistelmä.....	58
4.	Kansalaisyhteiskunnan tutkimus	60
4.1.	Yhteiskuntatieteet	63
4.2.	Hallinto- ja taloustieteet sekä oikeus- ja yhdyskuntatieteet.....	82
4.3.	Historiatieteet	91
4.4.	Kasvatustieteet	94
4.5.	Kansalaisyhteiskunnan tutkimusta tekevät yksittäiset oppiaineet.....	96
4.6.	Sektoritutkimuslaitosten tutkimus	100
4.7.	Yliopistollinen tutkimus: tiivistelmä.....	103
5.	Kansainvälisiä kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskuksia	105
5.1.	Yhdysvallat: Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies/ Center for Civil Society Studies (CCSS)	105
5.2.	Yhdysvallat: Harvard University, The Hauser Center for Nonprofit Organizations	107
5.3.	Iso-Britannia: London School of Economics, Centre for Civil Society (CCS).....	108
5.4.	Ruotsi: Ersta Sköndal-instituutti.....	110
5.5.	Saksa: University of Heidelberg, Centre for Social Investment (CSI).....	112
5.6.	Saksa: Maecenata Institute for Philanthropy and Civil Society	113
6.	Kansalaisjärjestöjen tutkimus- ja kehittämistarpeet	114
6.1.	Kyselyn tavoitteet ja toteutus.....	114
6.2.	Järjestöjen tutkimus- ja kehittämistoiminta	118
6.3.	Tutkimus- ja kehittämistoiminnan sisällöt.....	120
6.4.	Järjestöjen kehittämistoiminnan tulevaisuuden haasteet	123
6.5.	Järjestöjen tutkimustarpeet.....	129
6.6.	Kyselyyn liittyneen järjestökuulemistilaisuuden johtopäätöksiä	133
7.	Yhteenveto ja toimenpidesuosituksukset.....	135
7.1.	Kansalaisyhteiskuntaan liittyvä yliopistollinen opetus.....	136

1. Johdanto

Kansalaisyhteiskunta ja kansalaistoiminta ovat 1980-luvulta lähtien muodostuneet yhteiskunnallisessa, poliittisessa ja yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa vilkkaasti käytetyiksi käsitteiksi. Keskustelua kansalaisyhteiskunnasta on kiihdyttänyt erityisesti siihen läheisesti liittyvien ”kolmas sektori” ja ”sosiaalinen pääoma” -käsitteiden saama innostunut vastaanotto. Käsitteitä käytettiin aluksi akateemisessa tutkimuksessa, mistä ne levisivät yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun ja lopulta myös yhteiskunta- ja sosiaalipoliittisiin käytäntöihin. Elinvoimainen kansalaisyhteiskunta onkin viime vuosien keskusteluissa kytkeyty niin demokraattisen järjestelmän elinvoimaisuuteen, hyvinvointiyhteiskunnan uusiutumiskykyyn kuin talouden ja hallinnon tehokkuuteen.

Kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvaan kiinnostukseen voidaan löytää useita syitä. Erityisesti keskustelua kansalaisyhteiskunnasta, kansalaistoiminnasta, kolmannesta sektorista ja sosiaalisesta pääomasta on aktivoinut yhteiskuntien institutionaalinen muutos. Muutoksen keskeinen osa on kilpailukyvyyn nouseminen keskeiseksi yhteiskuntapolitiikan osa-alueeksi 1980-luvulta lähtien. Tämän myötä valtion, markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan keskinäinen suhde on noussut laajan kiinnostuksen kohteeksi kaikkialla teollistuneessa maailmassa.

Yhtäältä sosialismin romahtaminen Itä- ja Keski-Euroopan maissa 1980–90-lukujen vaihteessa johti laajaan keskusteluun liian vahvaan valtioon liittyvistä ongelmista ja kansalaisyhteiskunnan merkityksestä sosialismin jälkeisten yhteiskuntien poliittisen järjestelmän rakentamisessa. Samalla keskustelu kansalaisyhteiskunnasta alkoi vilkastua myös läntisessä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Tässä voidaan nähdä useita, osin ristiriitaisia, juonteita. Laskusuunnassa ollut poliittinen osallistuminen, nuorten poliittisen aktiivisuuden lasku ja vähemmistöjen syrjäytyminen poliittisista prosesseista johtivat myös monissa vakiintuneissa demokratioissa huoleen demokratian tilasta. Samalla sosialismin romahduksen jälkimainingeissa alettiin myös lännessä korostaa vapaan kansalaisyhteiskunnan merkitystä sääntelevän valtion vastapainona. Lisäksi 1990-luvun alun lama katkaisi teollistuneissa maissa pitkän jatkuneen taloudellisen kasvun aikakauden, mikä johti monissa maissa julkisen talouden alijäämiin. Tämän myötä julkissektorin rinnalle alettiin entistä intensiivisemmin etsiä vaihtoehtoisia tapoja järjestää hyvinvointipalveluja.

Eräs valtion ja julkisen sektorin kriisiin seuraus oli uusliberalistista vapaiden markkinoiden merkitystä korostavan politiikan vahvistuminen 1980–1990-lukujen kuluessa kaikkialla teollistuneessa maailmassa ja Maailmanpankin politiikan myötä myös kehittyvässä maailmassa. Uusliberalismin vastapainona valtion ja markkinoiden välistä alettiin samanaikaisesti kuitenkin etsiä välittävää tai ”kolmatta” sektoria markkinaehtoisen politiikan vaihtoehdoksi. Erityisesti Yhdysvalloissa liberaalia pluralismia ja yhteisöllisyyden merkitystä korostavat kommunitaristit (ks. esim. Etzioni 1993) mutta myös laajaa julkista sektoria kritisoivat uusliberaalit ja -konservatiivit ovat suosineet kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin käsitteistöä painottaessaan yhteisövastuuta hyvinvoinnin muodostumisessa ja hyvinvointivaltiota kritisoidessaan (ks. esim. Van Til 2000).

Euroopassa kansalaisyhteiskunta, erityisesti sen kolmanneksi sektoriksi nimetty järjestäytynyt osa, puolestaan alkoi herättää kasvavaa kiinnostusta erityisesti työllistämispotentiaalinsa ja yhteiskunnallista eheyttä edistävien ulottuvuuksiensa ansiosta (ks. Lorga-Garcia 2000). Näin kansalaisyhteiskunta nähtiin potentiaalisena julkisen politiikan välineenä.

Samoihin aikoihin erityisesti Robert D. Putnamin (1993) virittämän sosiaalisen pääoman keskustelun valossa alettiin yhä useammin korostaa sitä, että aktiivisella kansalaistoiminnalla on tärkeä rooli paitsi demokraattisen järjestelmän toiminnalle, myös hyvälle ja tehokkaalle hallinnolle ja suotuisalle talouskehitykselle. Sosiaalisesta pääomasta käydyn keskustelun osana myös kansalaisyhteiskunta nousi esille keskeisenä yhteiskuntien toimintakyvyn tärkeänä osatekijänä.

Keskustelun seurauksena myös hallitusten tasolla on kiinnostuttu kansalaistoiminnasta ja kansalaisyhteiskunnan vireydestä. Kansalaisyhteiskunnasta ja kansalaisvaikuttamisesta muodostui akateemisen käsitteen ohella eräänlainen toimintaohjelma, jolla on haluttu edistää esimerkiksi yhteiskunnallista koheesiota ja osallistuvaa demokratiaa, mutta myös talouden ja yhteiskunnan toimintakykyä, sosiaalista eheyttä ja työllisyyttä. Samalla kiinnostus kansalaistoimintaa ja kansalaisyhteiskuntaa koskevaan tutkimukseen ja opetukseen on jatkuvasti lisääntynyt.

Skandinavian maissa onkin 2000-luvun vaihteessa toteutettu laajat demokratian ja vallan kysymyksiä koskevat tarkastelut (ks. esim. Demokratiutredningen 2000; Makt- og demokratiutredningen 2003; Andersen 2006; ks. myös Mutanen 2006). Esimerkiksi Ruotsissa

hallitus asetti vuonna 1997 työryhmän pohtimaan mm. ruotsalaisen demokratian tilaa, kansalaisten yhtäläistä kansalaisosallisuutta, toimintaedellytyksiä, ongelmia ja mahdollisuuksia 2000-luvulla. Ruotsin tiedeneuvoston (Vetenskapsrådet) aloitteesta on vuodesta 2003 lähtien luotu monitieteistä tutkimusverkostoa, jonka toiminnan tavoitteena on ollut selvittää vapaaehtoissektorin toimintaa ja ruotsalaisen demokratian tilaa.

Myös suomalaisessa politiikassa kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaisvaikuttamiseen on kiinnitetty entistä enemmän huomiota. Matti Vanhasen hallitus käynnisti hallitusohjelmansa osana neljä politiikkaohjelmaa, joista yhtenä kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman¹. Politiikkaohjelman sisältö hyväksyttiin keväällä 2005 osana hallituksen strategia-asiakirjaa koskevaa periaatepäätöstä. Politiikkaohjelman linjauksen mukaan sen tavoitteena on:

”[E]distää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja edustuksellisen demokratian toimivuutta. Tavoitteena on vetovoimainen edustuksellinen demokratia, jota täydentää kansalaisten suora osallistuminen, vaikuttaminen ja kuulluksi tuleminen. Perustuslain (14 §) mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämän mukaisesti kansalaisoppimiselle, kansalaistoiminnalle ja kansalaisvaikuttamiselle tulee luoda hyvät edellytykset. Samalla vahvistetaan sosiaalisen pääoman keskeisiä ulottuvuuksia.” (Hallituksen politiikkaohjelmat, Kansalaisvaikuttaminen 2006.)

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman keskeisten tavoitteiden saavuttamiseksi ohjelmassa korostetaan edustuksellisen demokratian rakenteita ja käytäntöjä. Eräs ohjelman keskeisistä painopisteistä on aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen kasvaminen, missä koululle ja oppilaitoksille on ohjelmassa annettu tärkeä rooli. Samalla tarkoitus on kehittää perinteisiä ja uusia kansalaisvaikuttamisen kanavia ja mahdollisuuksia sekä hallinnon keskustelevuutta niin, että ne tukevat kansalaisten osallistumista yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan. Lisäksi

¹ Hallituksen politiikkaohjelmien ajatus on tehostaa hallituksen keskeisten tavoitteiden saavuttamista koordinoimalla yhteiskunnallisesti tärkeinä pidettyjä laajoja tehtäväkokonaisuuksia poikkihallinnollisesti, ministeriöiden sektorirajat ylittäen. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman ohella muut hallituksen käynnistämät politiikkaohjelmat ovat tietoyhteiskuntaohjelma, työllisyysohjelma ja yrittäjyyden politiikkaohjelma.

huomiota kiinnitetään kansalaisyhteiskunnan juridisiin ja hallinnollisiin toimintaedellytyksiin sekä kolmannen sektorin tutkimukseen, koulutukseen ja kehittämiseen.

Demokratian rakenteista ja käytännöistä on kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman toimesta viime vuosina tehty monipuolisia tarkasteluja (ks. Borg (toim.) 2004 & 2006; Mutanen 2006). Tässä raportissa tarkastellaan edellä mainituista teemoista viimeistä: kansalaisyhteiskunnan yliopistollista tutkimusta ja koulutusta. Raportti rakentuu seuraavasti: Aluksi (luku 2) hahmotetaan lyhyesti kansalaisyhteiskunnan käsitettä ja sen toimijoita sekä valotetaan lyhyesti kansalaisyhteiskuntakeskustelun taustoja tarkastelemalla yhteiskuntien institutionaalista muutosta sekä sosiaalisesta pääomasta ja kolmannesta sektorista käytyjä keskusteluja. Tämän jälkeen (luku 3) siirrytään tarkastelemaan kansalaisyhteiskuntaa koskevaa yliopistollista opetusta Suomessa, minkä jälkeen kartoitetaan aihepiirin yliopistollista tutkimustoimintaa (luku 4). Luvussa viisi käydään läpi keskeisiä kansainvälisiä kansalaisyhteiskunnan tutkimuskeskuksia ja niiden tutkimusteemoja, mistä siirrytään tarkastelemaan kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämistarpeita järjestötoimijoiden näkökulmasta (luku 6). Loppuluvussa (luku 7) vedetään yhteen raportin tarkasteluja sekä tehdään näiden perusteella johtopäätöksiä ja esitetään toimenpidesuosituksia.

2. Kansalaisyhteiskunnan ajankohtaisuus

2.1. Kansalaisyhteiskunnan käsite

Kansalaisyhteiskunnalla viitataan yleensä toimintakenttään, jossa kansalaiset ja kansalaisryhmät toimivat vapaaehtoisesti ja julkisesti yhteisten arvojensa, päämääriensä ja intressiensä pohjalta. Tähän liittyy se, että toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen (*voluntary*), ei ole ulkopuolisessa kontrollissa (*self-governing*), ei tavoittele voittoa (*non-profit*) ja on yksityistä ja näin ollen tapahtuu erillään esimerkiksi julkisen sektorin suorasta ohjailusta (*private, non-governmental*). Näiden lisäksi on joskus edellytetty, että toiminnan on oltava myös organisoitunutta siten, että sen toiminta ja olemassaolo ovat institutionalisoituneet esimerkiksi järjestö- tai säätiömuotoon (ks. esim. Salamon ym. 1999).

Kansalaisyhteiskuntakäsitteellä on pitkä historiallinen tausta, joka ylettyy yhtäältä antiikin Kreikkaan, toisaalta 1700-luvun valistusfilosofiaan. Antiikissa, erityisesti Aristoteleen ajattelussa, kansalaisyhteiskunnan käsite liittyi keskeisesti poliittiseen yhteiskuntaan tai valtioon. Tuolloin käsitteen keskiössä oli Antiikin kaupunkivaltio *polis*, ja siihen liittyvä ajatus valtiosta sivilisoituneiden ja aktiivisten vapaiden kansalaisten yhteisönä, joka keskuudessaan sääntelee ja ratkoo yhteisön kiistakysymyksiä (Cohen & Arato 1994, 84). 1700-luvun puolivälin jälkeen valistusfilosofinen (Locke, Montesquieu) ajattelu kuitenkin katkaisi käsitteellisen yhteyden valtion ja kansalaisyhteiskunnan väliltä. Hegelin tekemän synteetin jälkeen kansalaisyhteiskunta alkoi lopulta kuvata julkista sosiaalista sfääriä, jossa yksilöt vapautuvat luonnon kahleista järjellisyden valtaan, muovaavat subjektiviteettiaan ja sivilisoituvat yhteiskunnan jäseniksi. Kansalaisyhteiskunnan merkitys tässä modernissa merkityksessään on siinä, että se toimii identiteettien muodostumisen alueena, joka sitoo erilliset yksilöt yhteiskuntaan ja mahdollistaa kollektiivisten intressien hahmottumisen ja toiminnan yhteisistä päämääristä ja keinoista sopimisen. Samalla kansalaisyhteiskunta heterogeenisten intressien artikuloitumisen alueena toimii valtiollisen valtakeskittymän vastapainona ja siten mahdollistaa pluralistisen poliittisen prosessin. (Ks. Cohen & Arato 1994, luku 2; Kumar 1993.)

Kaiken kaikkiaan kansalaisyhteiskunta on siis vaikeasti rajattava alue, jossa yhteiskunnan jäsenet hahmottavat ryhmäjäsennyden ja kollektiivisen toiminnan ehtoja ja seurauksia, toimivat yhdessä intressiensä edistämiseksi ja myös muodostavat kollektiivisia identiteettejä. Tässä mielessä kansalaisyhteiskuntaa on jo pitkään pidetty pluralististen demokratioiden ja demokraattisten instituutioiden rakentumisen keskeisenä osa-alueena. Modernissa kansalaisyhteiskuntakeskustelussa kansalaisyhteiskunta onkin nähty hyvin usein keskushallinnon (valtion) ja yksilöintressien (markkinoiden) välttämättömänä vastapainona tai täydentäjänä. On esimerkiksi ajateltu, että toimiakseen moninapainen yhteiskunta ja edustuksellinen demokratia edellyttävät vireää kansalaisyhteiskuntaa, jossa yhteiskunnallisten ryhmien erilaiset intressit artikuloituvat. De Tocquevillen (2006) hengessä kansalaisyhteiskunnan organisaatioita, erityisesti kansalaisjärjestöjä, on pidetty demokratian kivijalkana tai ”ilmaisina demokratian kouluina”, joissa yksilöt oppivat poliittisen toiminnan periaatteet. Tässä hengessä esimerkiksi 1930-luvulla nähtyjen demokratioiden epäonnistumisten ja totalitarististen järjestelmien nousun keskeisenä syynä on usein viitattu kansalaisyhteiskunnan kehittymättömyyteen. Niin toisen maailmansodan jälkeisen Saksan kuin

post-sosialististen Euroopan valtioiden jälleendemokratisoinnissa kansalaisyhteiskunnan samanaikaiselle aktivoinnille onkin annettu tärkeä rooli.

Usein kansalaisyhteiskunta erotetaan yhteiskunnan ”kolmanneksi sektoriksi” (ks. erilaisista sektorijaoista esim. Van Til 2000). Näin sen merkitys ja toimintalogiikka erotetaan sekä valtiosta että markkinoista, joskus myös perheistä tai kotitalouksista (”neljännessä sektorista”). Sektorijako kansalaisyhteiskunnan kokonaisuudesta puhuttaessa on kuitenkin monessa mielessä ongelmallinen. Esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhteesta on olemassa hyvin erityyppisiä tulkintoja. Kuten edellä tuli jo esille, kansalaisyhteiskunta on yhtäältä nähty valtiovallan vastapuolena, jolloin sen tehtävä on kontrolloida valtion keskittynyttä valtaa ja estää sen muuttumista valtiotyranniaksi. Esimerkiksi nykyisessä suomalaisessa (ja yleisemminkin pohjoismaisessa) keskustelussa kansalaisyhteiskunta nähdään kuitenkin yhä useammin valtion kumppanina, jolloin sektorirajat hämärtyvät ja rajanveto muuttuu jossain määrin ongelmalliseksi. Vaikka vapaaehtoistoiminta muodostaa kansalaisyhteiskunnan keskeisen toiminnallisen resurssin, on kansalaisyhteiskunnan toimintakyky jatkuvasti kiinnittynyt myös valtion sääntelyyn, verotulkintoihin ja myös julkisen sektorin avustuksiin. Sama pätee myös markkinoiden ja talouden kehitykseen: yhtäältä kansalaisten mahdollisuudet osallistua ja resursoida kansalaistoimintaan riippuvat talouden kehityksestä, toisaalta esimerkiksi monet suuret säätiöt ja kansalaisjärjestöt rahoittavat omaa ja muuta kansalaisjärjestötoimintaa pääomasijoitustensa tuotoilla, jotka puolestaan ovat riippuvaisia pääomamarkkinoiden kehityksestä. Esimerkiksi Putnam (1993) on vastaavasti korostanut sitä, että toimiakseen julkinen sektori ja markkinat edellyttävät vireää kansalaisyhteiskuntaa. Näin ollen kansalaisyhteiskunta ei ole helposti rajattavissa erilliseksi sektoriksi, vaan pikemminkin kyseessä on toiminta-alue, jossa kulttuuri, markkinat ja valtio ovat toisiinsa kietoutuneina jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.

Etenkin Pohjoismaissa valtion ja kansalaisyhteiskunnan kytkös on perinteisesti ollut vahva. Simpura (2000, 98) onkin puhunut Pohjoismaista ”läpivaltiollistuneina kansalaisyhteiskuntina”. Tällä hän kuvaa sitä, että Pohjoismaissa kansalaisyhteiskunta ei näyttäydy valtion vastapoolina, vaan pikemminkin sen liittolaisena tai jopa sen ilmenemismuotona (emt.). Positiivisessa merkityksessä valtion ja kansalaisyhteiskunnan tiivis suhde merkitsee sitä, että valtio omilla toimillaan tukee kansalaisyhteiskunnan toimintaa asettamatta kuitenkaan sen riippumattomuutta kyseenalaiseksi. Näyttääkin ilmeiseltä, että toimiakseen kansalaisyhteiskunta edellyttää riittävän vahvaa valtiota, joka ideologisella tasolla

ymmärtää kansalaisyhteiskunnan riippumattoman merkityksen ja instituutioillaan tukee kansalaistoimintaa (Szreter 2002). Mikäli valtion kansalaisyhteiskunnalle ohjaama rahoitus kuitenkin johtaa kansalaistoiminnan valtiolliseen ohjaukseen ja hallintointiin tai valtion ja kansalaisyhteiskunnan väliseen päämies-alais-suhteeseen, on vaarana kansalaisyhteiskunnan itsenäisen merkityksen vähittäinen näivettyminen. Tässä mielessä oleellista on, että sekä markkinat, valtio että kansalaisyhteiskunta ovat samanaikaisesti riittävän autonomisia, mutta samalla toisiinsa integroituneita (ks. myös Woolcock 1998; Szreter 2002).

Kuten edellä on jo viitattu, keskeisiä kansalaisyhteiskunnan toimijoita ovat erilaiset kansalaisjärjestöt ja yhdistykset. Rekisteröityneen järjestötoiminnan asema kansalaistoiminnan kentässä on esimerkiksi Suomessa ollut hyvin vahva. Siisiäisen (2003, 26) mukaan suomalaisella kansalaistoiminnalla onkin ollut perinteisesti laillisuutta korostava linja. Tämä näkyy juuri siinä, että yleensä kansalaistoiminta ja yhteiskunnalliset liikkeet varsin nopeasti organisoituvat rekisteröidyiksi yhdistyksiksi. Toiminnan rekisteröityminen merkitsee yhtäältä tarvetta saada tunnustus ja virallinen asema toiminnalle. Toisaalta rekisteröinti ja sitä sääntelevä yhdistyslaki tuottavat kansalaistoiminnalle vakiintuneen institutionaalisen perustan, mikä luo toiminnalle sekä organisatorista että taloudellista ennakoitavuutta. Tämä lisää toiminnan luotettavuutta sekä potentiaalisten yksilöjäsenten että mahdollisten yhteistyökumppanien näkökulmasta. Rekisteröinnillä toiminnalle haetaan siis virallista ja juridisesti itsenäistä luonnetta, irti yksilöjäsenten henkilöistä. (Ks. Siisiäinen 2003, 12–18.) Samalla rekisteröityminen helpottaa kansalaistoiminnan institutionalisoituneiden tukimuotojen hyödyntämistä, esimerkiksi julkisen sektorin tai Raha-automaattiyhdistyksen avustusten hakemista tai yksityisen sponsoroinnin hyödyntämistä.

Joskus koko kansalaisyhteiskunta samaistetaan esimerkiksi juuri järjestöiksi organisoituneeseen kansalaistoimintaan (ks. esim. Salamon ym. 1999). On kuitenkin huomattava, että vaikka yhdistyksillä on kansalaistoiminnassa keskeinen osa, kansalaisyhteiskunnan laajan tulkinnan mukaan vain osa kansalaisyhteiskunnan toiminnasta on organisoitunutta. Järjestöjen ohella kansalaisyhteiskunta käsittää monenlaisia epävirallisia sosiaalisia muodostumia, kuten erilaisia organisoimattomia yhteiskunnallisia liikkeitä, yhteisöjä, edunvalvontaorganisaatioita ja kiinteämpiä tai löyhempiä epävirallisia sosiaalisia verkostoja. (Ks. esim. Ilmonen 2006.) Näyttääkin siltä, että organisoimattoman kansalaistoiminnan yhteiskunnallinen merkitys ja myös sen yhteiskunnassa saama julkisuus on korostumassa. Internetin merkityksen kasvamisen myötä merkittävä osa kansalaistoiminnasta

ja kansalaisvaikuttamisesta siirtyy verkkoon ja tapahtuu löyhissä virtuaalisissa yhteisöissä. Samalla organisoimaton kansalaistoiminta on vallannut entistä suuremman osan kansalaistoiminnan julkisuudesta. Esimerkiksi järjestäytymätön ”uusi kansalaisaktivismi”, kuten radikaali eläinoikeusliike ja globalisaation vastainen liike – vaikka ovat kansalaisyhteiskunnan kentässä perinteiseen järjestötoimintaan verrattuna suhteellisen marginaalisia ilmiöitä – hallitsevat nykyisin laajalti kansalaistoiminnan ja kansalaisaktivismin julkisuutta.

2.2. Institutionaalinen muutos

Kuten johdannossa todettiin, on kiinnostus kansalaisyhteiskuntaa ja kansalaisyhteiskunnan toimijoita kohtaan kasvanut voimakkaasti viimeisen viidentoista vuoden aikana. Kiinnostusta on ruokkinut institutionaalinen muutos, jonka osana valtiokriittinen asenne on vahvistunut ja samalla kilpailukyvyistä on tullut julkisen yhteiskuntapolitiikan keskeinen periaate. Institutionaalista muutosta on kuvattu esimerkiksi regiimisiirtymänä ”keynesiläisestä hyvinvointivaltiosta” ”schumpeterilaiseen suoritusvaltioon” (Jessop 1994) tai ”suunnitteluyhteiskunnasta kilpailukyky-yhteiskuntaan” (Heiskala 2006).

1990-luvun yhteiskunnallisissa analyyseissä institutionaalista muutosta on toistuvasti kuvattu jatkuvana yksilöllistymisprosessina. Kuten saksalainen sosiologi Ulrich Beck (1993) on analysoinut, nyky-yhteiskunnassa yksilön – ei niinkään yhteisön tai yhteiskunnan – odotetaan ottavan vastuun häneen kohdistuvista taloudellisista ja sosiaalisista riskeistä ja mahdollisuuksista. Keskeisessä osassa yksilöitymiskehityksessä on ollut talouden ja työelämän muutos. Erityisesti tuotannollisen joustavuuden, työttömyyden ja talouskriisien hallinnointi globaaleilla markkinoilla ovat johtaneet toimintamalleihin, jotka vahvistavat yksilöitymiskehitystä. Tämä on merkinnyt esimerkiksi yksilöityviä työuria: lyhyitä ja muuttuvia työsuhteita, joustavia työaikoja ja erilaisten työn ja työttömyyden välisten harmaiden alueiden, kuten itsensätyöllistämisen, freelancerismin, laajenemista ja yleistymistä (Beck emt.). Samalla kehitys on vähitellen murentanut aiemmin varsin vakaina pidettyjä elämänmuotoja – kuten ajatusta vakaasta palkkatyösuhteesta tai pysyvistä asuinpaikoista ja asuinyhteisöistä. Ongelmaksi joustavuutta ja yksilöllisyyttä edellyttävässä yhteiskunnassa voi muodostua se, että sosiaalisten suhteiden, työurien ja yhteistyösuhteiden epävakaus, katkoksellisuus ja

satunnaisuus murentavat toimijoiden keskinäistä lojaalisuutta ja sitoutumista, jotka ovat yhdessä toimimisen edellytyksiä. (Sennett 1998.)

Juuri edelliset keskustelut yhteiskuntien institutionaalisesta muutoksesta ja yksilöllistymisestä ovat ehkä keskeisimmin olleet taustalla prosessissa, jonka myötä kansalaisyhteiskunnasta, kolmannesta sektorista ja sosiaalisesta pääomasta on tullut viime vuosina tärkeitä yhteiskunnallisia keskusteluteemoja. Esimerkiksi Robert D. Putnamin (2000) – vuosituhannen vaihteen ehkä tunnetuimman kansalaisyhteiskunnan tutkijan – keskeinen teema on ollut Yhdysvalloissa toteutuneen kansalaisaktiivisuuden, osallistumisen ja yhteistoiminnallisuuden vähenemisen osoittaminen. Putnamin tutkimusten mukaan kansalaisten omaehtoiseen yhteistyöhön perustuva yhteistoiminnallisuus näyttää Yhdysvalloissa jatkuvasti laskeneen 1960-luvulta lähtien. Putnam käy läpi hyvin kattavia aineistoja ja esittää laajaa näyttöä esimerkiksi poliittisen osallistumisaktiivisuuden moniulotteisesta vähenemisestä. Samoin yhdistysmuotoinen kansalaistoiminta näyttää Yhdysvalloissa sirpaloituneen entistä suppeampien ryhmien erityisetuja ajaviksi ryhmittymiksi. Yhdistystoiminta on myös muuttunut entistä ammattimaisemmin organisoiduksi, mikä syrjäyttää vapaaehtoisen kansalaistoiminnan ja jäsenyyden merkitystä. Ihmiset Putnamin mukaan urheilevat nykyisin mieluummin yksin tai epävirallisesti pienryhmissä kuin organisoivat laajoja kansalaispiirejä yhdistävää seuratoimintaa. Toisin sanoen kansalaisten vapaaehtoiseen ja yleishyödylliseen julkiseen toimintaan perustunut yhteiskunta on Putnamin mukaan ammatillistunut, sirpaloitunut ja yksityistynyt. (Putnam 2000.)

Putnamin esittämät trendit kansalaisyhteiskunnan heikkenemisestä ovat herättäneet huolta myös Euroopassa. Esimerkiksi Ruotsissa on huolestuttu siitä, että etniset vähemmistöt ajautuvat ulos poliittisista prosesseista ja kansalaisyhteiskunnan kokoavista organisaatioista, ja siitä että julkisen rahoituksen myötä poliittiset puolueet eivät tarvitse jäseniä ja näin ollen on olemassa vaara, että ne vähitellen ajautuvat liian kauas kannattajistaan (Demokratiutredning 2000; Amnå 2006). Hieman samankaltaista huolta on esiintynyt myös Suomessa. Vaikka demokratian perusedellytykset ja luottamus poliittisiin instituutioihin ovat pääpiirteittäin kunnossa, poliittinen osallistuminen ja äänestysaktiivisuus ovat olleet laskussa, kiinnostus politiikkaa kohtaan on varsin vähäistä, poliittiset toimijat koetaan etäisiksi, politiikka monimutkaiseksi ja omat vaikutusmahdollisuudet vähäisiksi. Demokratian näkökulmasta on ollut ongelmallista myös se, että väestö jakautuu siten, että köyhät, syrjäytyneet ja nuoret eivät

äänestä tai osallistu muuten poliittisesti. Tämä on Suomessakin aiheuttanut huolta demokratian tulevaisuudesta. (Ks. esim. Borg 2006; Mutanen 2006, 2.)

Sen sijaan kansalaisaktiivisuuden kuvaajana yleisesti käytetty yleinen yhdistystoiminta on pysynyt Suomessa edelleen vilkkaana. Yhdistysten lukumäärä on kasvanut, yhdistyksiä perustetaan ennätystahtia, ja samalla kansalaisten yhdistysjäsenyydet ovat lisääntyneet. Kokonaan järjestötoiminnan ulkopuolelle jättäytyneen aikuisväestön osuus on vähentynyt. Kolmeen tai useampaan järjestöön kuuluvien osuus aikuisväestöstä on kasvanut selvästi. (Ks. Siisiäinen 2002; Ilmonen 2005.) Vapaaehtoistoiminta ja siihen liittyvä altruismi on maassamme edelleen varsin hyvissä voimissa (Yeung 2004).

Tutkimusten perusteella näyttää samalla siltä, että esimerkiksi Suomessa yhdistystoiminnan painopiste on siirtymässä laajoista yhteiskunnallisista projekteista erilaisten elämäntapa- ja elämäntyyliyhdistysten suuntaan, joihin liittyvät kevyt sitoutuminen ja suhteellisen pienimuotoiset intressit. Lisäksi institutionaalinen muutos ja siihen liittyvä yhtenäiskulttuurin mureneminen, yhteiskunnallisten ryhmien erilaistuminen ja maahanmuuton tuottama kulttuuristen vähemmistöjen lisääntyminen kasvattavat yhteiskunnallisia eroja, minkä myötä kansalaistoiminnankenttä on pirstoutumassa entistä pienempiin osiin.

On myös huomattava, että järjestötoimintaa tarkasteltaessa huomio kiinnitetään lähinnä perinteisiin kansalaistoiminnan muotoihin. Kehityksen toinen puoli on se, että yhteiskunnallisten instituutioiden ja teknologian muuttuessa myös kansalaistoiminta saa uudenlaisia muotoja perinteisen poliittisen ja järjestötoiminnan rinnalle. Esimerkiksi Internet tuottaa aivan uudenlaisia vaikuttamisen ja yhteisöllisyyden muotoja, jotka haastavat perinteistä kansalaistoimintaa. Tuore esimerkki Suomesta on Lordi-yhtyeen jäsenten siviilikuvien syntymisestä noussut kohu. 7 päivää -lehdessä – vastoin yhtyeen nimenomaista toivetta – julkaistut kuvat saivat Internetissä aikaan laajan kansalaisvaikuttamisen kampanjan. Helsingin Sanomien arvion mukaan noin 200 000 todellista ihmistä allekirjoitti nimimerkki Iksu69:n Internetissä liikkeelle paneman 7 päivää -lehden vastaisen adressin. Kampanjan myötä mainostajat alkoivat vetää mainoksiaan pois 7 päivää -lehestä, ja lopulta lehti joutui pyytämään yhtyeeltä anteeksi. Joskus on esitetty, että Internet-välitteinen virtuaalinen kanssakäyminen ei tue osallistumista ja sitoutumista, vaan johtaa pikemminkin ”kyberrasismiin” ja syrjäyttää perinteisiä osallistumisen ja kanssakäymisen muotoja. (esim. Putnam 2000). On kuitenkin myös mahdollista, että virtuaalinen kanssakäyminen itse asiassa

yhteydenpitoa lisäämällä lisää myös perinteistä kanssakäymistä (ks. Woolgar 2002). Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että kansalaisvaikuttaminen tai -osallistuminen itsessään ei esimerkiksi Suomessa ole vähenemässä. Toiminnan keinot, päämäärät ja osallistumismuodot voivat kuitenkin olla muuttumassa radikaalisti.

2.3. Sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoman käsitteen ympärillä käyty keskustelu on ollut eräs keskeinen tekijä kansalaisyhteiskuntaa koskevan kiinnostuksen kasvussa. Sosiaalisesta pääomasta käydyssä keskustelussa on korostettu erityisesti ei-aineellisten, sosiaalisten tekijöiden merkitystä hyvinvoinnin muodostumisessa. Huomiota on kiinnitetty siihen, että hyvinvoinnin muodostumiseen vaikuttaa muiden perinteisten taloustieteen tunnistamien tekijöiden – työn, fyysisen pääoman ja inhimillisen pääoman – lisäksi myös ”sosiaalinen pääoma”. Sosiaalisella pääomalla on tällöin viitattu yleensä sosiaalisten suhteiden tiettyihin ulottuvuuksiin, kuten sosiaalisiin verkostoihin, normeihin ja luottamukseen, jotka edistävät yhteisön jäsenten välistä sosiaalista vuorovaikutusta ja toimintojen yhteensovittamista. Sen myötä sosiaalinen pääoma tehostaa yksilöiden tavoitteiden toteutumista ja yhteisön hyvinvointia. Toisin sanoen sosiaalisen pääoman keskustelun taustalla on ajatus siitä, että yhteisöt, joiden jäsenet kykenevät sopimaan yhteisistä tavoitteista ja toimintamalleista, saavuttavat tavoitteensa yleensä paremmin kuin yksilöt yksin toimiessaan. (Ks. Ruuskanen 2001.)

Terminä sosiaalisella pääomalla on pitkä historia, mutta systemaattisemmin ilmiötä on käsitteellistetty vasta 1980-luvulta lähtien, jolloin sosiologit James Coleman (1988) ja Pierre Bourdieu (ks. esim. 1980; 1986) nostivat käsitteen yhteiskuntatieteellisen keskustelun kohteeksi. Laajempi yhteiskunnallinen kiinnostus sosiaalista pääomaa kohtaan syntyi kuitenkin vasta 1990-luvun puolivälissä. Tuolloin yhdysvaltalainen Robert Putnam julkaisi Italian aluehallintouudistusta koskeneen tutkimuksensa *Making Democracy Work* (Putnam ym. 1993). Teoksesta nousi huomion kohteeksi erityisesti Putnamin selitysmalli hallinnonuudistuksen onnistumisen alueellisista eroista. Putnamin mukaan kansalaisyhteiskunnan aktiivisuus selitti suurelta osin alueellisten instituutioiden toimintakykyjen eroja (ks. Putnam ym. 1993, luku 4). Kansalaisaktiivisilla alueilla on Putnamin mukaan tyypillistä, että ihmiset kuuluvat kansalaisjärjestöihin. He seuraavat tiedotusvälineitä ja suuntautuvat politiikassa

asiakysymyksiin, jolloin henkilöihin liittyvä keskustelu ei nouse asioiden hoidon keskiöön. Lisäksi kyseisillä alueilla ihmiset luottavat kanssaihmiisiinsä ja siihen, että lakia yleensä noudatetaan. Myös alueiden johtavat henkilöt uskovat osallistuvaan hallintoon ja ovat alttiita tekemään poliittisia kompromisseja. Vireää kansalaistoimintaa Putnam kutsui Colemanilta omaksumansa käsitteen mukaisesti ”sosiaalisesti pääomaksi”. (Ks. emt., 91–98.)

Italia-tutkimuksen jälkeen Putnamin kiinnostus sosiaalista pääomaa kohtaan jatkui Yhdysvaltain yhteiskuntaelämän muutosta koskevassa tutkimusprojektissa, jonka keskeiset kiinnostuksen aiheet olivat sosiaalisen pääoman vaikutukset ja muutokset (ks. Putnam 1995; 2000). Tarkastelujensa perusteella Putnam (2000) löysi sosiaalisen pääoman olevan yhteydessä mm. seuraaviin tekijöihin: Sosiaalinen pääoma helpottaa kollektiivisten ongelmien ratkaisua. Luottamus järjestelmien toimivuuteen ja toisiin kansalaisiin auttaa esimerkiksi yhteishyödykkeisiin liittyvien ongelmien ratkaisussa. Se ehkäisee vapaamatkustamista, sillä se saa yksilöt mukautumaan kollektiivisesti hyödyllisiin ratkaisuihin sen sijaan, että he tavoittelisivat lyhyellä tähtäimellä yksilöllistä etuaan. Tämä parantaa esimerkiksi verojärjestelmän toimivuutta ja helpottaa julkisten palvelujen järjestämistä. Samalla sosiaalinen pääoma on hänen mukaansa eräänlainen vuorovaikutusta helpottava sosiaalinen ”voiteluaine”: kun ihmiset ovat usein tekemisissä toistensa kanssa ja luottavat toisiinsa, sosiaalinen vuorovaikutus helpottuu. Lisäksi sosiaalinen pääoma saa Putnamin mukaan ihmiset ymmärtämään, että he ovat pohjimmiltaan riippuvaisia toisistaan, jolloin ihmiset ottavat tekemisissään huomioon myös muut. Sosiaalinen pääoma myös parantaa informaation kulkua, mikä tehostaa talouden toimintaa ja auttaa toimijoita päämääriensä saavuttamisessa. Näiden ohella sosiaalisella pääomalla on Putnamin mukaan myös psykologisia ja biologisia vaikutuksia, joiden kautta se parantaa ihmisten terveyttä ja elämänlaatua. Kun ihmiset luottavat toisiinsa, parantaa se ihmisten koettua terveyttä ja elämän laatua. (Ks. Putnam 2000.)

Putnamin kansalaisyhteiskuntaan ja sosiaaliseen pääomaan kohdistamat havainnot saivat aikaan suuren ”sosiaalisen pääoman innostuksen”. Niin taloustieteilijät, sosiaalipoliitikot, sosiologit, politiikkatieteilijät kuin terveystieteilijätkin ovat etsineet sosiaalisesta pääomasta vastausta esimerkiksi sosiaalisten ongelmien ehkäisyyn, taloudellisen tehokkuuden kasvattamiseen, demokratian toimivuuteen ja väestön havaittujen terveyserojen selittämiseen. Vastaavasti kansalaisjärjestötoimijoille käsite tarjosi mahdollisuuden argumentoida kansalaistoiminnan merkitystä uudella tavalla. Toisaalta osa keskustelijoista – kuten yleensäkin uusien ”muotikäsitteiden” tapauksessa – on suhtautunut sosiaalisen pääoman

käsitteeseen korostetun epäillen: Käsitteen on esitetty olevan epämääräinen ”kaikenselittäjä”, jonka konkreettinen sisältö jää hämäräksi, ja joka samalla tuo valtavirtataloustieteen rationaalisen valinnan teorian ja hyötyajattelun yhteiskuntatieteisiin. Lisäksi on pelätty, että jos sosiaalisista suhteista aletaan puhua ”pääomana”, taloudellinen ajattelu valtaa vähitellen myös ihmissuhteet, ja samalla välineellistyisivät inhimillisen elämän viimeisimmätkin eitaloudelliset, hyödyntävoittelusta vapaat osa-alueet. (Ks. esim. Fine 2001.)

Toisaalta vaikka hyväksyisikin Putnamin perusargumentit, on huomattava, että putnamilainen analyysi sosiaalisen pääoman positiivisista ulottuvuuksista tarkastelee ilmiötä paljolti kokonaisyhteiskuntien makrotasolla. Samalla se saa sosiaalisen elämän – yhteisöt ja yhteiskunnan – näyttämään homogeeniselta muodostumalta vailla kulttuurisia katkoksia ja yhteiskunnallisia ristiriitoja. Analyysiin ei sisällytetä esimerkiksi sosiaalisten ryhmien välisiä kulttuurieroja tai intressiristiriitoja tai niihin liittyviä konflikteja tai valta-aspektia. Tässä mielessä Putnamin analyysi esittää vain yhden tason sosiaalisesta pääomasta. Analyysi voi osua joiltain osin oikeaan, mutta olla samalla kokonaisuutena ”liian hyvää ollakseen totta”.

Putnamin esimerkit sosiaalisen pääoman positiivisista vaikutuksista perustuvat ajatukseen sosiaalisten verkostojen yleisestä tasavertaisuudesta ja vastavuoroisuuden sekä luottamuksen ongelmattomuudesta. Näyttää kuitenkin siltä, että kansalaisyhteiskuntien sisäinen (ja myös niiden välinen) luottamus on usein esimerkiksi kulttuurisesti rajautunutta. Vastaavasti se voi rajautua toisensa hyvin tuntemien ja toisiaan arvostavien henkilöiden sosiaalisiin verkostoihin. On helpompi luottaa itsen kanssa samankaltaisiksi koettuihin ”meihin” kuin ”muihin”. Luottamuksen sosiaalinen rajautuminen onkin herättänyt keskustelua ”sosiaalisen pääoman käänttöpuolesta” ja ”liiallisen sosiaalisen pääoman” negatiivisista seurauksista (ks. esim. Portes & Sensenbrenner 1993; Portes & Landolt 1996). Tällä on tarkoitettu esimerkiksi sitä, että ryhmän tiiviit sisäiset siteet voivat yhtäältä toimia muita poissulkevasti. Ne voivat myös rajoittaa ryhmän jäsenten sosiaalista liikkuvuutta, kahlita ryhmän jäseniä perinteisiin ajattelu- ja toimintamalleihin ja estää yhteisön uudistamista ja dynamiikkaa.

Sosiaalisen pääoman yhteydessä olisi usein hyvä kysyä: Kenen pääomasta puhutaan, kun puhutaan sosiaalisesta pääomasta? Onko kyseessä yhteiskunnan kaikkia jäseniä hyödyttävä ilmiö vai kuuluuko sosiaalinen pääoma vain joillekin yhteiskunnan jäsenille? Kun puhutaan sosiaalisesta pääomasta hyvin yleisellä tasolla, ei useinkaan kiinnitetä huomiota siihen, että sosiaalinen pääoma voi olla hyvin epätasaisesti jakautunut eri yhteiskunnallisten ryhmien

välillä. Samoin eri ryhmissä sosiaalinen pääoma voi tuottaa erilaisia seurauksia. Kuten taloudellinen ja inhimillinen pääoma, myös sosiaalinen pääoma voi kasaantua yhteiskunnassa pienille piireille. Tällöin voi muodostua esimerkiksi eliittien ”hyvä veli -verkostoja”, joissa keskinäinen luottamus ja vastavuoroisuus kohdistuvat vain sisäpiiriläisille. Sisäpiiriläisyys toimii usein samanaikaisesti kahdensuuntaisesti. Yhtäältä se voi olla ulossulkevaa, jolloin sisäpiirit sulkevat siihen kuulumattomat henkilöt luottamusverkostojen ulkopuolelle. Kyselyjen perusteella näyttää Suomessakin siltä, että luottamus niin yhteiskunnallisiin instituutioihin, yhdistystoiminnan positiivisiin yhteisöllisiin vaikutuksiin kuin muiden ihmisten hyväntahtoisuuteen kasaantuu koulutetuille – niille, joilla on muutenkin paljon resursseja käytettävissään (ks. esim. Ilmonen 2002).

Samalla etenkin sosiaalisessa marginaalissa luottamusverkostot voivat toimia myös sosiaalisena taakkana, jolloin luottamusverkostoista irtautuminen voi muodostua ongelmaksi. Eräiden näkemysten mukaan pienyhteisöjen sisäistä sosiaalista pääomaa muodostuu erityisen tehokkaasti sosiaalisessa marginaalissa, mistä on vaikea löytää luotettavia/luottavia yhteistyökumppaneita omaan lähiryhmään kuuluvien ihmisten ulkopuolelta. Näin sosiaalisiin marginaaleihin voi kehittyä tiiviitä verkostoja ja hyvin voimakkaita vastavuoroisuuden normeja, jotka samalla sitovat jäseniä tiukasti vaikutuspiireihinsä. Ryhmäkuntainen sosiaalinen pääoma voi olla tärkeä resurssi selviytymismielessä, mutta samalla se voi sosiaalisen liikkuvuuden kannalta muodostua jäsenten kannalta pikemminkin rajoitteeksi.

Näin sosiaalisesti pääomaksi kutsuttuun ilmiöön voi kuulua samanaikaisesti sekä valoisa julkisivu että pimeä kääntöpuoli. Kun edellinen merkitsee yleistä luottamusta, voi jälkimmäinen merkitä luottamusverkostojen lohkoutumista yhteiskunnan sisällä. Tätä kuvaa hyvin se, että tutkimusten mukaan luottamus kohdistetaan lähinnä itsen kanssa samanlaisiksi koettuihin ihmisiin. Osapuolten väliset sosiaaliset – esimerkiksi etniseen taustaan tai yhteiskunnalliseen asemaan liittyvät – erot näyttävät vähentävän toimijoiden luotettavuutta vaihtotilanteissa (ks. yhteenvedona tutkimustuloksista Ruuskanen 2003, 85–86).

Myös Suomessa luottamus kohdistuu ensisijaisesti omaan perheeseen ja lähipiiriin, toissijaisesti maanmiehiin. Ulkomaalaisiin suhtaudutaan selvästi epäluuloisemmin. Myös oman kansallisuuden sisällä luottamus vaihtelee: kulttuureiltaan ja käyttäytymismalleiltaan poikkeaviin ryhmiin, esimerkiksi maahanmuuttajiin, luotetaan selvästi omaa viiteryhmää vähemmän, heitä myös ollaan kaikkein harvimminkin valmiita auttamaan ongelmatilanteissa. (Ks.

Ilmonen 2002; Yeung 2004.) Lohkoutunut sosiaalinen pääoma voikin johtaa siihen, että sosiaalisia vähemmistöjä aletaan sulkea – tai he itse sulkeutuvat – kansalaisyhteiskunnan marginaaliin, demokraattisen yhteiskunnan vaikuttamismuotojen ja poliittisen prosessin ulkopuolelle.

Varsin monelta osin aiemmin viitattu sosiaalisen käsitteeseen liittyvä ristiriitainen suhtautuminen liittyykin siihen, että sosiaalisen pääoma käsitteen taustalla olevat ilmiöt hahmotetaan eri näkökulmissa eri tasoilla. Osa keskustelijoista pitää sosiaalista pääomaa koko yhteiskuntaa hyödyttävänä resurssina tai nk. ”julkishyödykkeenä”. Osa taas katsoo, että ilmiö jäsentyy parhaiten pienryhmä- tai pienyhteisötasolla, jolloin sosiaalinen pääoma hyödyttää lähinnä ryhmän sisäpiireihin kuuluvia jäseniä tai ”hyvä veli -verkostoja”. Tästä näkökulmasta sosiaalinen pääoma olisi – ei julkishyödyke vaan – niin kutsuttu ”klubihyödyke”. Kolmas koulukunta taas katsoo, että kyse on lähinnä yksilötason resurssista: kun yksilöllä on hyviä suhteita, hän tuntee tärkeitä ihmisiä ja sijoittuu sosiaalisissa verkostoissa välittäjäasemaan, voi hän käyttää näitä suhteita hyödykseen oman etunsa tavoittelussa. Näin ollen sosiaalinen pääoma ei olisi koko yhteisön käytössä vaan pikemminkin luonteeltaan ”yksityishyödyke”. Niinpä sosiaalista pääomaa on näkökulmasta riippuen pidetty milloin ihmisiä kokoavana ”hyvänä”, milloin yhteiskuntaa jakavana ”pahana” ja milloin yksilöä oman voiton pyyteissä auttavana ”rumana”. Joka tapauksessa on ilmeistä, että se missä muodossa sosiaalinen pääoma aktualisoituu, vaikuttaa siihen ovatko sen kokonaisyhteiskunnalliset seuraukset positiivisia vai negatiivisia (ks. Ruuskanen 2005).

Ilmiön moniulotteisuuden hahmottamiseksi sosiaalisen pääoman keskustelussa on erotettu ”sitova” (*bonding*) ja ”yhdistävä” (*bridging*) sosiaalinen pääoma. Jaottelussa sitova sosiaalinen pääoma viittaa sellaisten ihmisten suhteisiin, jotka ovat keskenään tuttuja, jakavat yhteisen identiteetin ja tuntevat kulttuurista yhteenkuuluvuutta. Yhdistävä sosiaalinen pääoma taas viittaa suhteisiin, joiden myötä aiemmin tuntemattomat tai toisiaan erilaisina pitävät ihmiset ja ryhmät ovat tekemisissä. Kun sitova sosiaalinen pääoma helpottaa ryhmien sisäistä yhteistoimintaa, helpottaa yhdistävä ryhmien välistä vuorovaikutusta. (Ks. Gittel & Vidal 1998; Putnam 2000.) Molemmat edellä mainitut sosiaalisen pääoman lajit viittaavat ”horisontaalisiin verkostoihin”, joissa vuorovaikutussuhteet ovat vapaaehtoisia ja symmetrisiä. Huomioimatta jää yhteiskunnallinen kerrostuneisuus ja se, että sosiaalisiin verkostoihin liittyy lähes poikkeuksetta vertikaalinen ulottuvuus, erilaisia valta-asemia ja hierarkioita. Jopa yhdistystoimintaan, jota sosiaalisen pääoman keskustelussa yleensä pidetään horisontaalisten

suhteiden ideaaliesimerkkinä, sisältyy hyvin usein erilaisia toimija-asemia ja resurssien käyttöoikeuksia, mikä tuo niihin erilaisia valta-asemia.

Michael Woolcock (1998; 2000 23) onkin korostanut instituutioiden ja valtion roolin merkitystä sosiaalisen pääoman muodostumisessa. Tämä johtuu nimenomaan yhteiskunnallisiin suhteisiin liittyvästä vertikaalisesta ulottuvuudesta. Esimerkiksi sosiaalisten ryhmien kyky ajaa kollektiivisia intressejään riippuu ratkaisevasti niiden kyvystä olla yhteydessä formaaleihin yhteiskunnallisiin instituutioihin – kuten poliittiseen järjestelmään ja julkisen sektorin päätöksentekijöihin – ja vaikuttaa niiden kautta asioidensa ajamiseksi. ”Sitovan” ja ”yhdistävän” sosiaalisen pääoman ohella Woolcock (1999) erottakin ”linkittävän sosiaalisen pääoman” (*linking social capital*). Tällä hän viittaa yhteiskunnan vertikaaliseen verkostoitumiseen, toisin sanoen erilaisissa hierarkia- ja valta-asemissa olevien toimijoiden välisiin yhteyksiin. Linkittävän sosiaalisen pääoman käsite tuo keskustelun piiriin myös politiikan ja ruohonjuuritason kansalaistoimintaa ja politiikkaa välittävät toimijat (ks. myös Szreter 2002, 580–581).

Esimerkiksi monien suomalaisten kansalaisjärjestöjen rakentuminen on hyvä esimerkki erilaisten sosiaalisen pääoman lajien – sitovan, yhdistävän ja linkittävän – yhdistymisestä. Suomalainen järjestökenttä organisoituu usein paikallistasolta aluetasolle ja edelleen valtakunnallisesti keskusjärjestöiksi. Näin ne kykenevät verkostoitumaan hyvin kattavasti sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Horisontaalisessa sitovassa mielessä ne ensinnäkin tarjoavat paikallista vertaistukea ja keskinäisen tiedonvaihdon väyliä. Kun ryhmien keskinäinen kiinnostus on kohdistunut samoihin asioihin, voivat ryhmän jäsenten yhteiset sosiaaliset verkostot yksilön tietolähteitä tehokkaammin välittää jäsenten kannalta tärkeää informaatiota keskuudessaan. Samalla ryhmän on helpompi tunnistaa yhteisiä intressejä ja mobilisoida resursseja intressien edistämiseksi. Vertikaalinen organisoituminen alue- ja keskusjärjestötasolla tarjoaa tähän tehokkaan mahdollisuuden, sillä se mahdollistaa kytkeytymisen hallinnollis-poliittisiin vaikutusmekanismeihin ja informaatiokanaviin, mikä tehostaa jäsenten intressien uskottavaa ajamista. Monet sosiaali- ja terveysturvan järjestöt ovat hyvä esimerkki yhteisen tilanteen tuottamasta intressien yhteneväisyydestä ja tähän liittyvästä tehokkaasta horisontaalisesta ja vertikaalisesta verkostoitumisesta.

Samalla on tiedostettava vaara, että mikäli kansalaisyhteiskunta yhä enemmän jäsentyy vertikaalisesti partikulaaristen intressien näkökulmasta, ja järjestökenttä samalla sirpaloituu

erilaisiksi yhden asian liikkeiksi tai suppeiksi eturyhmäorganisaatioiksi, ne, jotka ovat parhaiten tiedostaneet yhteiset intressinsä (sitova sosiaalinen pääoma), ja joilla on parhaat yhteydet yhteiskunnallisessa valtahierarkiassa (linkittävä sosiaalinen pääoma) voivat saada äänensä parhaiten kuuluviin kun taas heikoimmin verkostoituneet jäävät vaikutuskanavien ulkopuolelle. Kuten esimerkiksi Möttönen (2002) on todennut, voivat myös järjestötoiminnassa korostua itsekään ryhmäedun tai oman edun ja vallantavoittelun piirteet. Aivan kuten yhteiskunnassa yleensäkin, voi sosiaalinen pääoma saada myös kansalaistoiminnassa hyviä, pahoja ja rumia muotoja. Tässä mielessä tasapainoinen sosiaalinen pääoma kansalaisyhteiskunnan tasolla pitää sisällään sekä sitovan, yhdistävän että linkittävän sosiaalisen pääoman ulottuvuuksia.

2.4. Kolmas sektori

Sosiaalisen pääoman ohella keskustelu ”kolmannesta sektorista” on pitänyt kansalaisyhteiskunnan organisaatioita esillä yhteiskuntapoliittisissa keskusteluissa viimeisen viidentoista vuoden aikana. Kuten kansalaisyhteiskunta, myös kolmas sektori on käsitteenä vaikeasti yksiselitteisesti rajattavissa. Käsitteet kietoutuvat siinä määrin tiiviisti toisiinsa, että niiden erottaminen kokonaan erillisiksi teemoiksi on mahdotonta. Yleensä kolmannella sektorilla kuitenkin tarkoitetaan kansalaisyhteiskunnan organisoitunutta osaa sinä mielessä, että sen toiminta ja olemassaolo on institutionalisoitunut pysyviksi rakenteiksi. Kyse on siis esimerkiksi kansalaisjärjestöistä ja säätiöistä. Kansalaisyhteiskunnasta ja kolmannesta sektorista puhutaan joskus synonyymeinä (esim. Salamon ym. 1999). Tällöin ajatellaan, että ”neljäs sektori”, kotitaloudet, organisoitumattomat kansalaisliikkeet ja kansalaisten epäviralliset verkostot eivät lainkaan kuulu kansalaisyhteiskunnan piiriin.

Kansalaisyhteiskunnasta ja sosiaalisesta pääomasta käyty keskustelu – kiinnittäessään huomionsa kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden yhteiskunnalliseen merkitykseen – on samalla vilkastuttanut myös kolmas sektori -keskustelua. Erityistä kolmanteen sektoriin liittyneessä keskustelussa on kuitenkin ollut se, että kun kansalaisyhteiskuntaan ja sosiaaliseen pääomaan liittyvää keskustelua on käyty erityisesti politiikan ja yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmista, keskustelua kolmannesta sektorista on puolestaan käyty voittopuolisesti työllisyyden, talouden ja palvelujen näkökulmasta (Helander ym. 1999, 13). Esimerkiksi Johns

Hopkins Universityn laajassa kansainvälisessä vertailussa (ks. Salamon ym. 1999) – jossa Suomikin oli mukana – keskeinen osa oli kolmannen sektorin taloudellisen ja työllistävän merkityksen sekä tulopohjan selvittäminen.

Lisäksi kolmannen sektorin organisaatioiden on odotettu toimivan palvelujärjestelmässä valtiota ja markkinoita täydentävinä toimijoina erityisesti alueilla, joilla sekä markkinat että julkinen sektori epäonnistuvat. Kolmannen sektorin organisaatioiden esimerkiksi on ajateltu olevan kansalaisia lähellä olevia pieniä ja ketteriä toimijoita, joiden avulla voitaisiin kattaa julkisten palvelujen katvealueita, lisätä sosiaalista koheesiota ja vähentää kansalaisten markkinariippuvuutta. Lisäksi käsitteen suosiota on lisännyt kolmannen sektorin ja siihen läheisesti kytkeytyvän ”sosiaalisen yritystoiminnan” ajateltu työllistämispotentiaali.

Pohjoismaissa on ollut tyypillistä, että kolmannen sektorin (tai kansalaisyhteiskunnan) sosiaalipalvelut on jo varsin varhain korvattu hyvinvointivaltion palveluilla. Tämän myötä palvelut on voitu tuottaa ammattimaisesti verorahoituksella. Pohjoismaisen universalistisen hyvinvointivaltion kasvun kaudella kolmannen sektorin palvelutuotanto koettiin lisäksi usein ongelmaksi. Siihen liitettiin ajatus epäammattimaisuudesta ja osittaisuudesta, joka ei kykene turvaamaan kansalaisten yhdenvertaisuutta ja universalistisen hyvinvointivaltion ideaa. Niinpä kolmas sektori on ollut Pohjoismaissa aktiivinen lähinnä alueilla, joilla julkissektori on ollut passiivinen. Tämä on merkinnyt vilkasta kansalaistoimintaa esimerkiksi liikunnassa, kulttuurissa, uskonnollisissa yhteisöissä ja työmarkkinajärjestöissä. (Amnå 2006.)

Vaikka, kuten esimerkiksi Kosonen (1998) on korostanut, että jokaisella Pohjoismaalla on oma hyvinvointivaltiomallinsa, ovat edellä kuvatut pohjoismaisen (ruotsalaisen) mallin piirteet välittyneet varsin selvästi myös suomalaiseen kansalaisyhteiskuntaan. Kansainvälisesti vertaillen suomalainen kolmas sektori on varsin pieni, etenkin mikäli vertaillaan sektorilla toimivien palkattujen työntekijöiden määrää. Samalla sosiaalipalvelujen osuus sektorin työvoimasta on Suomessa ollut kohtuullisen pieni. Suomessa kolmas sektori toimii paljolti vapaaehtoisin voimin, mikä on tehnyt siitä rahoituksellisessa mielessä varsin itsenäisen. (Ks. Helander ym. 1999.)

Suomessa kolmas sektori nousi vilkkaaseen yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun 1990-luvun laman jälkimainingeissa. Kiinnostuksen pontimena toimi yhtäältä 1990-luvun alun keskustelu hyvinvointivaltion tai hyvinvointiyhteiskunnan olemuksesta, tulevaisuudesta ja

hyvinvointipalvelujärjestelmän kehittämisen vaihtoehtoista tilanteessa, jossa julkissektorin rahoituspohja oli ongelmissa. Aluksi keskustelu liittyi lähinnä Jeremy Rifkinin (1997) virittämään keskusteluun ”työn lopusta” ja kolmannen sektorin mahdollisuuksiin massatyöttömyyden lieventäjänä. Laman myötä syntyneet julkistalouden alijäämät ja hyvinvointipalvelujen rahoituskriisi johtivat kuitenkin varsin nopeasti siihen, että kolmannen sektorin palvelu-ulottuvuus tuli keskustelun kohteeksi Suomessakin. Lama muodosti Suomessa eräänlaisen vedenjakajan: hyvinvointivaltion kasvun regiimistä siirryttiin ”hyvinvointivaltion laajenemisen jälkeiseen regiimiin” (Julkunen 2001). Tämän myötä on alettu miettiä julkissektorille vaihtoehtoisia tai täydentäviä toimintamalleja palvelujen järjestämiseksi. Julkisten ja markkinaehtoisten palvelujen ohella esille nousivat entistä voimakkaammin kansalaisyhteiskunnan sosiaalinen tuki, erityisesti kansalaisjärjestöt ja niiden tarjoamat kolmannen sektorin palvelut, joista alettiin etsiä valtion julkisen sektorin kumppania työllisyyden ja hyvinvointipalvelujen hoitamisessa (ks. esim. Helander 1998; Helander & Laaksonen 1999; Matthies 1996).

Monet kansalaisjärjestöt tarjoavatkin esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan palveluja, joista merkittävimpiä ovat ensi- ja turvakodit, päihdehuoltolaitokset, palvelutalot ja ryhmäkodit sekä lasten ja nuorten laitospalvelut. Lisäksi järjestöt ovat joillain seutukunnilla ottaneet entistä enemmän roolia julkissektorin kumppanina mm. julkisten liikuntapaikkojen hoitajina sekä nuoris- ja kulttuuritoimen palvelujen järjestäjinä. Vapaaehtoistyövoimaa ja erilaisia työllistämiskimuotoja hyödyntävinä toimijoina järjestöt voivatkin usein tuottaa palveluja julkista sektoria tai yrityssektoria edullisemmin ja joustavammin, mikä tekee järjestöistä julkissektorin – ja joskus myös yritysten – näkökulmasta kiinnostavia yhteistyökumppaneita. Kolmannen sektorin kasvava rooli työllistäjänä, työllisyyspolitiikan kanavana sekä palvelujen tuottajana tuo kuitenkin järjestötoimintaan uudenlaisia taloudellisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Palvelujen tuottajana toimiminen, julkiset sopimukset ja niihin liittyvä vastuu edellyttävät entistä ammattimaisempaa otetta järjestötyöhön, mikä korostaa ammattityövoiman, johdon koulutuksen ja osaamisen merkitystä. Palvelutoiminta julkissektorin kumppanina tai alihankkijana voi johtaa myös lisääntyvään julkissektorin kontrolliin. Lisäksi palveluorientaatio voi tuoda kansalaisjärjestötoimintaan mukaan entistä enemmän yksityisen sektorin toiminta- ja johtamismalleja, kun toiminnan taloudellisuudesta ja tehokkuudesta tulee entistä tärkeämpää. Pahimmillaan vaarana on, että markkinoiden ja julkisen sektorin ammattimaiset toimintamallit kolonisoivat yhdistysten jäsenyyteen ja vapaaehtoistoimintaan perustuvan logiikan ja pienentävät jäsenyyteen perustuvan osallistumisen merkitystä. (Ks. myös Amnå 2006.)

Samalla kolmannen sektorin taloudellisen merkityksen kasvu voi johtaa eräänlaisiin sektorikonflikteihin. Yhtäältä tiiviin julkissektorikytkennän vaara on se, että kansalaisyhteiskunta alkaa näyttäytyä pikemminkin julkissektorin alihankkijana kuin riippumattomana ja tasaveroisena kumppanina (ks. Amnå 2006). Toisaalta palveluorientaatio voi johtaa konfliktiin markkinaperusteisesti toimivan yrityssektorin kanssa, joka helposti kokee palveluja tuottavat järjestöt yksityisen sektorin kilpailijoiksi. Sektorikonfliktit voivat johtaa seurauksiin myös toiminnan rahoituspohjan osalta. Yksityisen sektorin kanssa kilpailtaessa on vaikea perustella toiminnan verovapautta, joka on ollut kansalaisjärjestöjen varainhankinnan yksi tärkeä osatekijä.

Joulukuussa 2005 päivätyssä yleishyödyllisille yhdistyksille ja säätiöille suunnatussa verotusohjeessaan verohallinto kiinnittääkin huomiota siihen, että yhdistystoiminnan toimintaympäristö on muuttunut voimakkaasti. Tämän myötä joistain yhdistystoiminnan perinteisistä toiminta-alueista – kuten liikunta- tai hoivapalveluista – on tullut elinkeinotoimintaa. Verohallinnon näkökulmasta uudessa toimintaympäristössä tulevat kuvaan mukaan kysymykset kilpailusta, yleishyödyllisyyden toteutumisesta ja toiminnan verottamisesta (Verotusohje yleishyödyllisille yhdistyksille ja säätiöille 2005). Myös Raha-automaattiyhdistys, joka on Suomessa ollut keskeinen sosiaali- ja terveysalan kansalaistoiminnan rahoittaja, on vetänyt entistä tiukemman linjan rahoittamalleen toiminnalle, jotta se ei toimisi kilpailua vääristävällä tavalla:

Monet kansalaisjärjestöt tarjoavat sosiaali- ja terveysalan palveluja, joista merkittävimpiä ovat ensi- ja turvakodit, päihdehuoltolaitokset, palvelutalot ja ryhmäkodit sekä lasten ja nuorten laitosmaiset palvelut. RAY on joutunut kilpailusyistä vetäytymään joidenkin markkinaehtoisiksi kehittyneiden kotipalvelujen ja palveluasumisen avustamisesta, toteaa RAY:n toimitusjohtaja Sinikka Mönkäre. RAY-avustuksia ei voida myöntää julkisiin menoihin eikä yritysmuotoisiin toimintoihin eikä tuki saa aiheuttaa vähäistä suurempaa kilpailuhaittaa. Mönkäreestä kansalaisjärjestöt joutuvat entistä huolellisemmin pohtimaan tehtävänsä. Palvelut ovat tärkeitä, mutta hyvinvointiin tarvitaan muutakin. Autonomiansa säilyttääkseen järjestöistä ei voi tulla kuntien tehtävien suorittajia, eivätkä ne voi myöskään asettautua markkinavoimien vietäviksi, yritysten kaltaisiksi toimijoiksi. (RAY 2006.)

Kansalaistoiminta ja kolmas sektori sen organisoituneena osana ovat siis monenlaisten muutosten kohteena. Se, mitä kaikki tämä aiheuttaa perinteiselle vapaaehtoistoiminnalle, on vielä paljolti hämärän peitossa. Tässä mielessä koko kansalaisyhteiskunta, sitä koskeva julkinen politiikka ja myös kansalaistoiminnan tutkimus ja opetus ovat uusien haasteiden edessä.

3. Kansalaisyhteiskuntaan liittyvä yliopistollinen opetus Suomessa

Viime vuosien keskustelu kansalaisyhteiskunnan merkityksestä yhteiskunnalliselle kehitykselle on aiheuttanut sen, että kansalaistaitoihin, kansalaisvaikuttamiseen ja kansalaistoiminnan opetukseen on viime aikoina kiinnitetty huomiota suomalaisessa koulutusjärjestelmässä.

Kansalaistoimintaan ja kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyvää koulutusta annetaan Suomessa eri koulutusasteilla alkaen peruskoulun yleissivistävästä 9-vuotisesta koulutuksesta aina korkea-asteen koulutustasolle kuten ammattikorkeakouluihin ja yliopistoihin asti. Myös vapaan sivistystyön sektori kuten esimerkiksi kansanopistot, kansalais- ja työväenopistot, kesäyliopistot ja oppimiskeskukset tarjoavat kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyvää koulutusta ja vahvistavat myös muulla opetustarjonnallaan kansalaisten osallistumis- ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksia elinikäisen oppimisen -ideologian mukaisesti (ks. esim. Kohti aktiivista kansalaisuutta 2005, 68). Kansalaisyhteiskuntaan liittyvän koulutuksen sisällöt ja laajuudet vaihtelevat kuitenkin suuresti niin eri koulutusasteilla kuin niiden sisällä. Peruskoulun opetussuunnitelmassa 7–9-luokille sijoittuva yhteiskuntaoppi tarjoaa perustiedot yhteiskunnan rakenteesta, toiminnasta ja kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksista (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 228–229). Yliopistollinen kansalaisyhteiskuntaan liittyvä koulutus, kuten jatkossa tullaan havaitsemaan, on joko teoreettisesti kokonaisvaltaista tai vastaavasti fragmentaarista ko. oppialan ja yliopiston opetuksen painopisteiden mukaisesti.

Koulujen ja kouluneuvostojen 1970-luvulla toteutuneen vahvan politisoitumisen vastaliikkeenä poliittinen ja kansalaisosallistuminen häipyivät koulujärjestelmässämme varsin vähäiseen rooliin 1980-luvulta lähtien. Yhteiskunnallinen opetus on kuitenkin jatkuvasti säilynyt hyvällä tasolla. Esimerkiksi kansainvälisen Civic-tutkimuksen vertailujen mukaan suomalaisilla

nuorilla on erinomaiset yhteiskunnalliset tiedot ja taidot (ks. Suutarinen 2006). Peruskoulun kansalaiskasvatukseen liittyvää toimintaa on pyritty viime aikoina myös vahvistamaan mm. opetussuunnitelman ulkopuolisilla toimilla, joista voisi mainita esim. kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman osahankkeen *Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu*, jota Opetusministeriö koordinoi. Hankkeen avulla pyritään tukemaan oppilaan omaa osallistumista mm. oppilaskuntatoiminnan kautta ja tarjoamalla tietoa eri vaikuttamisjärjestelmistä ja viranomaistahoista. (http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/osallistuva_oppilas_-_yhteisöllinen_koulu_-hanke/index.html?lang=fi; katso myös Kohti aktiivista kansalaisuutta 2005, 64). Vastaavanlaisia hankkeita on ollut myös Euroopan tasolla esim. *Education for Democratic Citizenship*-ohjelma (Kohti aktiivista kansalaisuutta 2005, 62). Vuosi 2005 oli Euroopan neuvoston nimeämä kansalaiskasvatuksen teemavuosi.

Myös korkeakouluissa on kiinnitetty huomiota kansalaistoiminnan opetukseen. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos on koordinoanut vuodesta 2005 lähtien *Kansalaistoiminnan yliopistollisen opetuksen ja tutkimuksen kehittämishanketta*, jossa on mietitty mm. eri tapoja järjestää kansalaisyhteiskuntaan liittyvät yliopistolliset opinnot yhdeksi kokonaisuudeksi (ks. Ruuskanen 2005; hankkeesta lisää myös http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/sos/tutkimus/kansalaistoimintahanke/index_html_).

Ammattikorkeakouluilla on parhaillaan käynnissä *Kansalaistoiminnan opetus, tutkimus ja kehittäminen ammattikorkeakouluissa – hanke*, jossa on tarkoitus tehdä esiselvitys ammattikorkeakoulujen tämänhetkisestä kansalaistoiminnan opetuksesta, tutkimustyöstä ja kansalaisjärjestöjä palvelevasta kehitystoiminnasta (ks. lisää <http://www.humak.edu/palvelut/hanke-erittely.php>). Selvityksen on tarkoitus valmistua vuoden 2007 loppuun mennessä. Bolognan mallin mukainen kaksiportainen tutkintorakenne ja sen käyttöönotto yliopistoissa lukuvuonna 2005–2006 on mahdollistanut rakenteellisesti temaattiset opintokokonaisuudet, kuten esim. nuorisokasvatuksen (Kuopion yliopisto yhteistyössä Mikkelin yliopistokeskuksen ja Mikkelin ammattikorkeakoulun kanssa), hyvinvointialan (Tampereen yliopiston Porin yksikkö ja Turun kauppakorkeakoulun Porin yksikkö yhdessä) ja kulttuuripolitiikan maisteriohjelmat (Jyväskylän yliopisto), joissa annetaan kansalaistoimintaan ja kansalaisyhteiskuntaan liittyvää opetusta osana ko. erikoistumisopintoja.

Tässä kartoituksessa tarkastellaan kansalaistoimintaan liittyvää opetustarjontaa Suomen yliopistoissa tieteenaloittain, eri maisteriohjelmissä ja opintokokonaisuuksissa sekä myös

yliopistoihin sidoksissa olevissa täydennyskoulutuskeskuksissa sekä avoimessa yliopistossa. Kartoitusta on tehty pääasiassa kesällä 2006 perustuen eri oppiaineiden internetistä saataviin opetusohjelmiin ja tutkintovaatimuksiin. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti lukuvuosien 2005–2006 sekä 2006–2007 opetusohjelmat ja tutkintovaatimukset, tosin joidenkin aineiden kohdalla kaikkea tietoa ei ollut saatavilla tai tieto oli epätäydellistä. Näin ollen kartoitusta ei ole täysin kattava. Tieteenalakohtaiset synteetit kansalaistoiminnan opetussisällöistä ovat johtopäätöksiä tai yhteenvetoja internetaineiston pohjalta.

3.1. Yhteiskuntatieteet

Sosiologia

Sosiologia on perinteisistä yhteiskuntatieteistä ehkä kaikkein laaja-alaisin oppiaine. Siinä tutkitaan sosiaalista toimintaa ja sosiaalisia järjestelmiä sekä yhteiskunnallisia rakenteita ja yhteiskunnallisia toimijoita niin yksilön kuin yhteisönkin näkökulmista. Tästä viitekehyksestä tarkasteltuna on ymmärrettävää, että lähes kaikki Suomen yliopistojen sosiologian oppituolit tarjoavat myös kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvää opetusta. Kansalaistoimintaan liittyvä sosiologian opetus voidaan luokitella karkeasti neljään sisällölliseen osa-alueeseen:

- kansalaisyhteiskunnan käsite ja teoria
- liike- ja yhdistystutkimus
- kansalaisuus, identiteetti ja alue
- yhteiskunnan rakenteellinen muutos ja sen seuraukset.

Esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston sosiologian* opetuksen yksi painopiste on kansalaisyhteiskunnan tutkimuksessa, jossa sillä on yli kahdenkymmenen vuoden perinteet. Kansalaisyhteiskuntaa on tarkasteltu opetuksessa eri teoreettisten näkökulmien kuten pluralismin, korporatistien ja systeemiteorian kautta. Kansalaistoimintaa ja kansalaisyhteiskuntaa on lähestytty erityisesti yhdistys-, liike – ja kolmas sektori -tutkimuksen näkökulmista tarkastelemalla mm. ympäristö- ja rauhanliikkeitä sekä ammattiyhdistysliikettä niin kansallisessa kuin kansainvälisessäkin toimintaympäristössä. Liiketutkimus on keskittynyt kollektiivisen toiminnan erilaisiin organisoitumismuotoihin ja – teorioihin: miten yhdistykset,

kansalaisjärjestöt ja erilaiset verkostomuodostelmat ovat rakentuneet, millainen yhteiskunnallinen rooli niillä on ja miten ne vaikuttavat. Vuosittaiseen opetusohjelmaan ovat kuuluneet mm. seuraavanlaiset kurssit: *Yhdistykset ja sosiologinen teoria; Yhteiskunnalliset liikkeet, yhdistykset ja sosiaaliset verkostot sosiologisessa teoriassa* sekä organisaatioita ja organisoitumista käsitteleviä vaihtuvia opintojaksoja.

*Myös Turun yliopiston sosiologian kansalaistoimintaan liittyvä opetus on liike- ja yhdistysvärittynyttä. Yhteiskunnallisia liikkeitä lähestytään mm. eri yhteiskuntateoreettisten suuntausten kuten esimerkiksi individualismin ja strukturalismin kautta, mutta myös osallisuus- ja osallistumistematiikka ovat opetuksessa keskeisiä; osallistumista tarkastellaan niin foucault'laisen tiedon ja vallan analyysin kuin käytännön toimeenpanon ja toimintavalmiuksien kautta. Turun yliopiston sosiologian kansalaistoiminnan opetusta kuvaa niin paikallisten kuin globaalienkin ongelmien käsittely erityisesti ympäristökysymyksissä, kuten kurssiesimerkit *Globaalit ongelmat ja globaalit/transnationaalit ympäristöliikkeet sekä Tieto ja osallistuminen ympäristönkäytön ja ympäristöpolitiikan kysymyksenä* opetusohjelmassa osoittavat.*

Kansalaistoimintatematiikan yksi keskeisimpiä käsitteitä kansalaisyhteiskunnan lisäksi on kansalaisuus ja sen määrittäminen. Yhteiskuntatieteellisessä ja sosiologisessa teoriassa kansalaisuus liitetään usein identiteetin käsitteeseen. Myös alueella ja kulttuurisilla tekijöillä on merkitystä niin kansalaisuutta kuin identiteettiäkin pohdittaessa. Näin on myös kansalaistoiminnan opetuksen osalta. Kansalaisuus – identiteetti – alue – triangeli on selvimmin esillä *Lapin yliopiston sosiologian* opetusohjelmassa. Opetuksen kohteina ovat erityisesti Euroopan muutos, pohjoisten alueiden kehitys sekä etnisten vähemmistöjen tutkimus. Nämä näkökulmat toistuvat oppiaineessa niin perus-, aine- kuin syventävissä opinnoissa nk. erityisaloina, joissa tarkastellaan mm. kansalaisuuden, identiteetin, yhteisöllisyyden ja eri yhteiskunnallisten instituutioiden merkityksiä ja rakentumista. Yhteiskunnan etniskulttuurinen muutos on vaikuttanut myös muiden yliopistojen sosiologian opetussisältöihin. Etniskulttuurinen identiteetti ja sen rakentuminen sekä vähemmistökulttuuriin kuuluvien yhteiskunnallinen osallistuminen ovat keskeinen osa kansalaistoimintaan liittyvää opetusta monissa sosiologian oppitiloissa. Sosiologiaan liittyvät läheisesti omina erikoistumis- tai osa-alueinaan myös kirkkososiologia sekä liikuntasosiologia, joiden opetustarjontaa käsitellään seuraavaksi.

Kirkkososiologia

Kirkkososiologiaa voi opiskella Suomessa vain *Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa*, missä se on yksi tiedekunnan kahdestatoista pääaineesta ja kuuluu nk. käytännöllisen teologian alle. Käytännöllisessä teologiassa tutkitaan yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan uskonnollista toimintaa ja muodostetaan tästä kriittistä teoriaa. Käytännöllinen teologia tutkii ja opettaa myös teologian soveltamista käytäntöön. Kohteena ovat tällöin kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhteisöjen elämä ja toiminta, mutta myös yksityisten ihmisten uskonnollinen käyttäytyminen ja uskonnollisuus. Uskonnollista toimintaa analysoidaan siis yksilön, kirkkokuntien tai uskonnollisten yhteisöjen sekä yhteiskunnan ja kulttuurin näkökulmasta. Kansalaisuuteen ja kansalaisyhteiskuntatematiikkaan liittyvät opetukselliset sisällöt voidaan määritellä esimerkiksi seuraavasti:

- uskonnon yhteiskunnallinen ilmeneminen (mm. uskonnolliset liikkeet)
- kirkon ja uskonnollisten yhteisöjen johtaminen.

Helsingin yliopiston kirkkososiologian opetus ja tutkimus ovat keskittyneet kirkon (mukaan lukien myös vapaat kirkolliset yhteisöt) ja yhteiskunnan välisen suhteen tarkasteluun niin kansallisesti kuin globaalistikin (esim. opintokokonaisuus *Uskonto muuttuvassa maailmassa*) sekä eri uskonnollisiin yhteisötyyppeihin ja niiden rakenteisiin ja käytäntöihin. Myös uskonnon ja politiikan problemaattinen suhde on edelleen tarkastelun kohteena, mikä noudattaa traditionaalista näkemystä niiden välisestä yhteydestä. Näiden temaattisten painotusten lisäksi uskontoa tarkastellaan sosiologisenä tutkimuskohteena, jolloin opetukseen kuuluu myös sosiologisten tutkimusmenetelmien harjoituksia. Myös kirkon johtaminen on osa käytäntöön orientoivaa opetusta.

Liikuntasosiologia

Liikuntasosiologiaa puolestaan, kuten liikuntatieteitä yleensäkin, voi opiskella Suomessa ainoastaan *Jyväskylän yliopistossa* liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnassa, liikunnan yhteiskuntatieteiden yksikössä (entinen Liikunnan sosiaalitieteiden laitos). Liikuntasosiologia on tieteenala, joka tutkii liikunnan yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ihmisten sosiaalista liikuntakäyttäytymistä. Se tutkii liikuntaa erityisesti yhteiskunnan näkökulmasta,

yhteiskunnasta ja sen kehityksestä riippuvana ilmiönä. Näin ollen yhteiskunnalliset muutokset, kuten esimerkiksi viimeaikainen palveluiden tuottamisen uusjako eri sektoreiden kesken, vaikuttavat myös liikunnan sosiaaliseen kehitykseen. Kansalaistoimintaan liittyvä opetus liikuntasosiologian kontekstissa on määriteltävissä esimerkiksi seuraavasti: - liikunnan järjestötyö käytännössä (vrt. vapaa-aikahallinto) - liikunnan kansalaistoiminta sosiologisena tutkimuskohteena.

Liikuntasosiologian opetustarjonta Jyväskylässä on keskittynyt ensisijaisesti liikunta- ja vapaa-aikahallinnon, liikuntasuunnittelun ja liikuntapolitiikan, liikuntajohtamisen ja liikuntatalouden, liikuntamarkkinoinnin ja liikuntamatkailun sekä liikunnan kansalaistoiminnan tehtäväalueisiin. Liikunnan kansalaistoimintaan liittyvässä opetuksessa on perehdytty liikunnan kansalaistoiminnan historiallisiin vaiheisiin, liikunnan alalla tapahtuvan järjestötyön erityiskysymyksiin sekä tutkimuksellisiin lähtökohtiin (esim. kurssit *Liikunnan kansalaistoiminta*, *Liikuntasosiologian teoria ja metodologia* 6 op ja *Liikuntaorganisaatiot* 6 op). Myös liikuntaorganisaatioiden (julkishallinto, markkinat ja kolmas sektori) kentän muutos on yksi keskeinen opetuksen ja tutkimuksen osa-alue. Näiden liikuntaan liittyvien erityisteemojen lisäksi opetuksessa tarkastellaan vapaa-aikaa sosiologisena kysymyksenä kuten esim. 2 op laajuisella kurssilla *Vapaa-ajan sosiologia*.

Sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikka

Kansalaistoimintaan liittyvää opetusta järjestetään yhteiskuntatieteissä sosiologian ja sen erikoisalueiden kuten kirkko- ja liikuntasosiologian lisäksi myös sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikassa sekä niihin kiinteässä yhteydessä olevassa sosiaalityössä sekä valtiopissa. Sosiologian keskittyessä sosiaaliseen järjestelmään ja yhteiskunnallisiin mekanismeihin kokonaisuutena, tarkastelee yhteiskuntapolitiikka puolestaan yhteiskunnallisen hallinnan mekanismeja erityisesti esim. hyvinvoinnin, hyvän elämän tai sosiaalisten ongelmien näkökulmasta. Yhteiskuntapolitiikan suuntautumisvaihtoehtoja ovat mm. sosiaalipolitiikka, työpolitiikka, kulttuuripolitiikka, kestävä kehitys, ympäristöpolitiikka ja kaupunkitutkimus. Yhteiskuntapolitiikan keskeisiä toimijoita ovat julkinen valta (sisältäen myös tiedotusvälineet), kansalaisjärjestöt, yritykset sekä yksittäiset kansalaiset. Näin ollen on luontevaa, että kansalaistoimintaan liittyvää opetusta annetaan myös maamme yhteiskunta/sosiaalipolitiikan oppituolessa. Kansalaistoimintaan liittyvä yhteiskunta-/sosiaalipolitiikan opetus voidaan

luokitella karkeasti kahteen laajaan sisällölliseen osa-alueeseen huomioiden edellä mainitut yhteiskuntapoliittiset intressialueet:

- järjestösektori hyvinvointipalveluiden tuottajana
- eri kansalaisryhmien syrjäytyminen – valtaistaminen (*empowerment*)

Vastuu hyvinvointivaltiosta on viime vuosina hajaantunut voimakkaasti eri yhteiskunnallisille toimijoille. Julkishallintokeskeisestä ”hyvinvointivaltiosta” on siirrytty nk. ”hyvinvoinnin sekatalouteen”, jossa julkisen ja yksityisen sektorin rinnalle on noussut kolmas sektori ja erilaiset verkostot hyvinvointipalveluiden tuottajina ja tilaajina (nk. *welfare-mix*). Vastuuta hyvinvoinnista on siirretty niin valtiolta kunnille kuin myös yksityisille kansalaisille. Tätä kehitystä kutsutaan yhteiskuntapolitiikassa muutoksena tai siirtymänä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan, ja sen merkityssisällöt ovat yhteiskuntapolitiikka -oppiaineen keskeisiä tutkimuskohteita Suomen yhteiskuntapolitiikkaa tai sosiaalipolitiikkaa opettavissa yliopistoissa.

Esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan* opetuksessa tätä hyvinvointivaltion murrosta ja järjestösektorin roolia hyvinvointipalveluiden tuottajana tarkastellaan erityisesti suhteessa oikeudenmukaiseen hallintotapaan ja hyvän elämän määrittelyihin. Millaisia uusia hallinnon ja hallinnan muotoja yhteiskunnassa on muotoutunut 1990-luvun (laman) aikana ja sen jälkeen ja miten tämä muutos on vaikuttanut sekä hyvinvointivaltion sisältöön, palveluihin että niiden organisoimisen tapoihin (esim. 5 op laajuinen opintojakso *Hallinnon ja hallinnan teorit ja käytännöt*). Toinen keskeinen opetuksellinen teema on kansalaisen rooli ja vastuu muuttuvassa hyvinvointiyhteiskunnassa sekä järjestösektorin asema eri hyvinvointiregiimeissä.

Myös *Åbo Akademin sosiaalipolitiikka*-oppiaineessa tarkastellaan yhteiskunnallista muutosta ja sen sisältöjä sekä järjestösektorin roolia palveluntuottajana erityisesti suhteessa kansalaisten perustarpeisiin. Åbo Akademi on linjannut sosiaalipolitiikan opetuksensa kysymyksenasettelulla ”globalisoitumiskehitys versus yksilöllistymiskehitys”, jolla viitataan kansalaistoimintatematikka huomioiden lähinnä kysymykseen sosiaalipalveluiden saavutettavuudesta, laadusta ja kattavuudesta. Tällä on selkeä opetuksellinen yhteys myös niihin opintojaksoihin, joissa mietitään syrjäytymistä, toiseutta ja valtaistamista suhteessa yhteiskunnan sosiaaliseen vakauttamiseen. Samantyylistä teemoittelua on löydettävissä myös Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikasta kestäväen kehityksen- käsitteen alta.

Valtaosa järjestösektorilla työskentelevistä ihmisistä tekee työtä vapaaehtoisina, mikä on yhteiskuntapolitiikan kannalta kiinnostava, mutta myös haastava kysymys. Miten vapaaehtoistyö on professionaalisesti määriteltävissä, mitä kansantaloudellisia ja yhteiskuntapoliittisia vaikutuksia sillä on ja voidaanko hyvinvointipolitiikkaa toteuttaa vapaaehtoisvoimin? *Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan* opetus ja tutkimus keskittyvät myös sosiaalisiin ongelmiin, ja erityisesti siihen, miten niihin vastataan lainsäädäntöön perustuvalla sosiaalipoliittisella järjestelmällä (hyvinvointivaltio) ja toisaalta vapaaehtoistoimintaan perustuvan kansalaisyhteiskunnan (hyvinvointiyhteiskunta) avulla. Oppiaineen keskiössä ovat hyvinvointivaltion uudet kehitysmuodot kuten mm. palkaton ja näkymätön hoivatyö sekä uudet kolmannen sektorin kautta organisoidut hyvinvointi- ja sosiaalipalvelut, ja näiden yhteiskunnalliset, eettiset ja käytännölliset ulottuvuudet. Tampereella tarkastellaan sosiaalipolitiikan merkityssisältöjä ja käytäntöjä eri toimintaympäristöissä kuten kansanliikkeissä, järjestöissä, edustuksellisissa elimissä sekä virkamiestyössä esim. kurssit *Sosiaalipolitiikan teoriat ja toimintaympäristöt* ja *Kansalaisjärjestöjen ja kuntien tekemä perhetyö: historiaa, käsitteitä ja moniammatillista osaamista* yhdessä Tampereen yliopiston sosiaalityön kanssa. Temaattisesti tarkasteltuna tällainen opetuksellinen painotus korostaa yhteisöllisyyden merkitystä sosiaalipolitiikalle, mikä on keskeinen opetuksen sisältöalue ainakin Åbo Akademin, Tampereen yliopiston kuin myös *Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan* oppituoleille.

Edellä käsitellyn hyvinvointivaltio – hyvinvointiyhteiskunta – keskustelun rakenteellisen näkökulman lisäksi voidaan eri yliopistojen opetusohjelmista löytää myös kansalais- tai yksilölähtöisempi tapa käsitteellistää käynnissä olevaa murrosta. Esimerkiksi *Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikka-oppiaineen* opetustarjonta kansalaistoimintaan liittyen keskittyy tarkastelemaan eri kansalaisryhmien toimintamahdollisuuksia yhteiskunnassa. Keskiöön ovat nousseet viime vuosien opetusohjelmissa mm. ikääntyneiden asema (esim. kurssi *Ikääntyvät yhteiskunnat ja kansalaiset*), sukupuolikysymykset sekä moniarvoinen ja monikulttuurinen kansalaisyhteiskunta. Myös *Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikassa* on voimallisesti pohdittu vanhusten toimintamahdollisuuksia ja nk. arvokkaan vanhuuden määritelmiä gerontologisen sosiaalityön kursseilla. Toimintamahdollisuuksien lisääminen ja itseä koskevien asioiden päätöksentekoon osallistuminen (nk. valtaistaminen tai valtaistuminen eli *empowerment*) on kansalaistoiminnan yksi keskeinen edellytys ja myös nykyisen yhteiskuntapolitiikan keskeisin tavoite. Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikassa valtaistumisen teemaa on tarkasteltu myös sosiokulttuurisen innostamisen kautta.

Sosiaalityö

Sosiaalityöllä on tiiviit opetukselliset yhteydet sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaan. Terminä sosiaalityö on kolmijakoinen. Sillä viitataan yleisesti erilaisista sosiaalisista ongelmista kärsivien ihmisten ja yhteisöjen auttamiseen, sosiaaliin ongelmiin keskittyvään sosiaalitieteelliseen tutkimukseen sekä yliopistoissa annettavaan koulutukseen, joka tuottaa sosiaalityöntekijän pätevyyden (Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 272/2005). Se on siis luonteeltaan sekä ammatillista toimintaa, että sosiaalitieteellisen tutkimuksen ja opetuksen käytäntöön painottuva erityisalue. Ammattina sosiaalityö liitetään usein julkisiin sosiaali- ja terveystalouteihin, mutta sosiaalityötä tehdään myös järjestösektorilla niin ammatillisesti kuin vapaaehtoisvoiminkin (esim. vertaistukeen perustuva sosiaalityö). Tutkimusalana sosiaalityö puolestaan kohdistuu sosiaalisten ongelmien lisäksi sosiaalipalvelujen talouteen ja hallintoon sekä ammatillisen ja vapaaehtoisen auttamisen (vrt. armeliaisuuden) kysymyksiin. Kuten monen muunkin kansalaistoimintaan liittyvän oppialan kohdalla, palvelujärjestelmän muutos on keskeinen osa alan opetusta. Kansalaisyhteiskuntatieteiden näkyminen sosiaalityön opetuksessa mm. seuraavien teemojen kautta:

- erityisryhmien toimintamahdollisuudet (yksilöiden valtaistaminen)
- sosiaalityön palvelujärjestelmät ja yhteisölähtöinen / vapaaehtoinen sosiaalityö
- auttamisen, armeliaisuuden ja vapaaehtoisuuden yhteiskunnallinen merkitys

Sosiaalityön opetuksen yksi keskeisimmistä tavoitteista on löytää käytäntöjä ja toimintatapoja, joilla yhteiskunnallista syrjäytymistä ehkäistään ennalta. Toisaalta sosiaalityössä etsitään keinoja parantaa jo syrjäytyneiden toimintamahdollisuuksia. Sosiaali- ja yhteiskuntatieteissä tätä ilmiötä kutsutaan käsitteellä *empowerment*, jolloin sillä tarkoitetaan valtaistamista/voimaistamista. Lähes kaikissa sosiaalityön opetusta tarjoavissa yliopistoissa oli tähän liittyviä kursseja, mutta hieman eri painoituksin: esimerkiksi *Helsingin yliopiston sosiaalityössä* painotetaan vammaisten ja nuorten rikoksentekijöiden yhteiskunnallista osallistuvuutta, kun taas *Tampereen yliopiston sosiaalityössä* on ehkä enemmänkin kiinnostuttu etnisten vähemmistöjen marginalisoitumisen ehkäisystä. Painotukset ovat varmastikin muotoutuneet laitoksilla tehtävän tutkimuksen mukaan, joten ne vaihtelevat ajoittain. *Kuopion yliopiston sosiaalityö* tarkastelee syrjäytymisen ja valtaistamisen teemaa sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta.

Erityisryhmien toimintamahdollisuuksien tarkastelun lisäksi sosiaalityötä opettavat laitokset tarjoavat runsaasti kursseja liittyen sosiaalityön palvelujärjestelmiin, mikä on luonnollista käytäntöön orientoituneella alalla. Palvelujärjestelmiä tarkastellaan niin historiallisesti (esim. *Lapin yliopiston sosiaalityön kurssi Sosiaalihuollon historiasta*), teoreettisesti osana yleistä yhteiskuntateoriaa (esim. *Helsingin yliopiston sosiaalityössä*) kuin käytännöllisestikin yhteisön ja vapaaehtoisuuden näkökulmista. Esimerkiksi Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiaalityö-oppiaineet miettivät auttamista ja järjestöissä vapaaehtoisena toimimista suhteessa viralliseen sosiaalityön palvelujärjestelmään. Miten yhteisölähtöinen tai vapaaehtoisvoimin toteutettu sosiaalityö eroaa virallisen palvelujärjestelmän alaisesta sosiaalityöstä käytäntönä? Tampereen yliopistossa ilmiölle on haettu myös globaalimpaa kontekstia englanninkielisellä kurssilla *Welfare Societies in Transition – Examples from Finland and Other Countries*.

Vapaaehtoisen auttamisen ja vapaaehtoisena toimimisen kysymykset ovat olennainen osa sosiaalityön kansalaistoiminta-yhteyttä, ja niillä on myös suoraa yhteiskunnallista merkitystä. Esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston sosiaalityössä* on kiinnitetty opetuksellista huomiota vertaistukeen ja vapaaehtoisuuteen miettien, millaista yhteiskunnallista tai yhteisöllistä vaikutusta niillä on. Samasta näkökulmasta, mutta hieman laajemmin asiaa tarkastelee *Lapin yliopiston sosiaalityö*, jossa yksi keskeinen opetuksen alue on ylikansallinen sosiaalityö ja sen toimijat. Tällainen opetuksellinen painotus vahvistaa osaltaan Suomeen rantautuvan NGO (*non-governmental-organisation*)- käytännön ja kansainvälisten toimintamallien tuntemusta.

Valtio-oppi

Politiikan tutkimuksen ts. politologian eli valtio-opin tutkimuskohteena ovat olleet politiikan ja valtion käsitteet, valta ja sen ilmenemismuodot, poliittinen toiminta, poliittinen osallistuminen sekä päätöksenteko ja hallinto erityisesti vallankäytön näkökulmasta. Tästä valtavirrasta poikkeavaa politiikan tutkimusta linjaa puolestaan näkemys, jonka mukaan poliittinen toiminta ei rajoitu esim. eduskunnan ja hallituksen kaltaisiin poliittisiin instituutioihin tai tietyn rajatun alueen tai valtion sisälle tai niiden välille, vaan millä tahansa ilmiöllä voi olla poliittinen ulottuvuus. Poliittisella toiminnalla voi olla myös retorinen luonne. Keskeistä politiikan tutkimuksessa on siis toimija ja toimijuus. Valtio-opin kontribuutiot kansalaistoiminnan opetukselle ovat määriteltävissä esimerkiksi seuraavan jaottelun kautta:

- poliittiset liikkeet, poliittinen järjestelmä ja demokratia
- poliittinen toiminta ja toimijuus
- uudet osallistumisen ja kansalaisuuden muodot

Länsimaisen poliittisen järjestelmän perusteet kuten poliittinen osallistuminen, edustuksellinen demokratia ja äänestysaktiivisuus ovat olennainen osa valtio-opin opetusta kaikissa Suomen yliopistoissa. Monien oppiaineiden opetusohjelmiin kuuluvat myös poliittisiin liikkeisiin ja poliittiseen kansalaistoimintaan liittyvät kurssit niin kandidaatintutkinnon kuin maisterintutkinnon osana (esim. *Poliittiset liikkeet ja demokratia*- nimisiä opintojaksoja on useissa yliopistoissa). *Tampereen yliopistolla* on pitkät tutkimukselliset ja opetukselliset perinteet kansalaisyhteiskuntatemiikassa. Kansalaisyhteiskunta ja poliittinen toiminta kuuluu oppiaineen opetuksen nk. erikoistumisalueisiin politiikan ja poliittisten instituutioiden, poliittisen ajattelun sekä Euroopan Unionin ja globalisaation ohella. Poliittinen kansalaistoiminta on yliopistojen opetusohjelmien perusteella jakaantunut yleensä niin, että sillä tarkoitetaan virallisen poliittisen järjestelmän kuten eduskunnan, Euroopan Unionin tms. sijaan enemmänkin kansalaislähtöistä, omaehtoista toimintaa ts. poliittista aktiivisuutta. Eli poliittisen toiminnan kanavoitumista poliittiseksi voimaksi: weberiläisittäin ilmaistuna siis muuta kuin ammattipoliitikon toimintaa.

Mutta on myös niitä valtio-opin oppituojeja, joissa jakoa ei tehdä, jolloin politiikkaa ja poliittista kansalaistoimintaa ilmenee kaikkialla, missä on ihmisiäkin. Esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston valtio-oppi* on keskittynyt opetuksessaan ja tutkimuksessaan erityisesti ei-valtiollisten politiikan muotojen tarkasteluun. Opetuksessa korostuvat näin ollen mm. poliittisen toiminnan ja poliittisten tilanteiden analyysi, poliittisen kielen ja kulttuurin analyysi, politiikan teoria ja käsitehistoria sekä maailmanpolitiikan retorinen analyysi. Kansalaistoimintaa tarkastellaan osana valtio-opin yksikön laajempaa retorista tutkimusta, jolloin niin opetuksen kuin tutkimuksenkin kohteena ovat esimerkiksi se, miten kansalaisjärjestöt argumentoivat toimintansa ja legitimoivat tavoitteensa. Samansuuntaista tutkimusta ja opetusta löytyy niin ikään myös Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitokselta. Myös kansalaisuuden määrittelyn poliittisretorinen tutkimus on osa Jyväskylän yliopiston valtio-opin opetusta esim. miten kansalaisuus määritellään puolueohjelmissa, EU-asiakirjoissa tai vaikkapa kansalaisjärjestöjen tavoiteohjelmissa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, kansalaisuus liitetään usein identiteetin käsitteeseen, jolloin kyseessä on yksilön oma koettu käsitys tai kulttuurin hyväksymä näkemys ihmisen olemassaolosta vastakohtana politiikan tieteiden traditionaaliselle käsitykselle kansalaisuudesta annettuna (kansalaisuus syntyy esim. valtiollisten rajojen perusteella). Tämä on oleellinen havainto, jos ajatellaan kansalaistoimintaa ja ihmisten osallistumismahdollisuuksia. Kansalaisuuden eri muodot ja areenat yhdistettynä identiteettiin ovatkin yksi keskeisistä opetussisällöistä monissa yliopistoissa, korostetummin ehkä *Helsingin yliopiston valtio-opin* laitoksella. Helsingin yliopistossa on selkeästi muita yliopistoja enemmän opetusta liittyen kansainvälisiin järjestöihin sekä globaaliin kansalaisuuteen ja kansalaistoimintaan (esim. kurssit *International Organisations ja Civil Society and Civic Engagement*), mikä johtunee niin valtio-opin yhdestä sisällöllisestä linjasta maailmanpolitiikassa sekä saman tiedekunnan alaisuudessa olevasta kehitysmaatutkimuksesta ja sen opetussisällöistä. Suuri osa opetuksesta pidetään englanniksi.

Åbo Akademin valtio-opin opetus kansalaistoimintaan liittyen on linjautunut kansalaisen ja valtion välisen suhteen tarkasteluun, mikä on ymmärrettävää, jos ajatellaan ko. yksikön halua profiloitua erityisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikan kouluttajaksi. Kansalaisuutta tarkastellaan opetuksessa lähinnä oikeuksien, velvollisuuksien ja yhteiskuntavastuun käsitteiden kautta. Valtion muuttuva rooli on muuttanut kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia ja tätä kautta myös lisännyt yhteiskuntavastuun merkitystä.

Kansalaisuustematiikkaan liittyy valtio-opin kontekstissa olennaisesti kansalaisten osallistumisen ja kansalaisaktiivisuuden käsitteet. Eri yliopistojen opetusohjelmissa oli paljon osallistumismahdollisuuksiin ja niiden parantamiseen liittyviä kursseja – lähinnä demokratian näkökulmasta. Niin Jyväskylän kuin Tampereen yliopistojen valtio-opeissa tarjottiin vuosittain tele/tietoviestintä-demokratiaan liittyviä kursseja esim. Tampereen yliopiston kurssi *Internetin poliittinen kulttuuri*. Virtuaalinen toimintaympäristö edustanee valtio-opin kontekstissa uutta poliittisen kansalaistoiminnan tilaa ja sillä tulee varmasti olemaan myös oma paikkansa kansalaisyhteiskunnan historiallisessa kehityksessä.

Filosofia

Filosofialle on löydettävissä monia sisällöllisiä määritelmiä, mikä selittynee osittain sen luonteella kaikkien tieteiden alkulähteenä. Filosofia on ollut aine, jonka ympärille akatemit ja yliopistot on perustettu. Näin myös Suomessa Turun Akatemiaa perustettaessa vuonna 1640. Turun Akatemian filosofian painopistealueeksi määriteltiin tuolloin kuusi filosofian erityisalaa: moraali ja historia (vrt. nykyajan käytännöllinen filosofia), logiikka ja runous (vrt. teoreettinen filosofia), kreikka ja heprea, kaunopuheisuus, matematiikka ja fysiikka (http://www.museo.helsinki.fi/yliopiston_historia/kuninkaallinen_turun_akademia.htm). Tänä päivänä filosofian keskeisiin osa-alueisiin luetaan tietoteoria, metafysiikka, ontologia, etiikka, tieteenfilosofia, logiikka, estetiikka, yhteiskuntafilosofia ja poliittinen filosofia. Kansalaisyhteiskuntatematiikan filosofisen ytimen voidaan katsoa saaneen alkunsa Aristoteleen pohdinnoista ”hyvästä elämästä” ja sen merkityssisällöistä. Tänä päivänä kansalaisyhteiskuntatematiikan opetuksellinen ydin löytyy pääosin kahdelta alueelta:

- yhteiskuntafilosofiasta eli ihmisen ja yhteiskunnan välisestä suhteesta (järjestäytyminen)
- poliittisesta filosofiasta eli ihmisen ja valtion välisestä suhteesta (kansalaisoikeudet)

Yhteiskuntafilosofian opetuksessa on keskitytty tarkastelemaan ihmisten järjestäytymistä ja sen myötä syntyneitä yhteiskunnallisia rakenteita ja niiden välisiä suhteita, kuten esimerkiksi *Helsingin yliopiston* käytännöllisen filosofian laitoksen kurssit *Johdatus yhteiskuntafilosofiaan* ja *Seminar on the Philosophy of Social Institutions* osoittavat. Poliittinen filosofia puolestaan tarkastelee erityisesti valtion ja ihmisen välistä suhdetta pakkovalan, julkisen moraalin sekä oikeuksien ja velvoitteiden käsitteiden kautta. Esimerkiksi Helsingin yliopiston käytännöllisessä filosofiassa on haettu perusteluja eri kansojen ja kansalaisten välisille hyvinvointieroille ja *Jyväskylän yliopiston filosofian oppiaineessa* on tarkasteltu kansalaistoiminnan konteksteja niin paikallisesti, kansallisesti kuin globaalistikin. Jyväskylässä kiinnostuksen kohteina ovat vakiintuneiden yhteiskunnallisten käytäntöjen taustavoimat kuten poliittis-taloudelliset rakenteet, organisaatiot ja muut toimijat, prosessit sekä niiden väliset jännitteet. Samansuuntaista tematiikkaa on myös Helsingissä, jossa on keskitytty tarkastelemaan mm. instituutioiden ja luottamuksen välistä yhteyttä. Yhteiskuntafilosofiaan liittyviä, järjestäytymistä ja sen organisaatioita tarkastelevia kursseja järjestetään myös muissa filosofiaa opettavissa yliopistoissa – usein lähestymistapana on ollut johonkin teoreetikkoon

liitettävä laajempi kokonaisuus ko. laitoksen sen hetkisten tutkimus- ja opetussuuntausten mukaisesti.

3.2. Hallinto- ja taloustieteet sekä oikeus- ja yhdyskuntatieteet

Kansalaisuus, kansalaisoikeudet, kansalaistoiminta ja kansalaisyhteiskunta ovat opetuksen ja tutkimuksen alueita myös perinteisten yhteiskuntatieteiden ulkopuolella. Hallinto- ja taloustieteissä kansalaisuutta ja kansalaisjärjestöjä lähestytään mm. johtamisen ja taloushallinnon näkökulmista; oikeustieteissä tarkastellaan kansalaisoikeuksien lisäksi mm. yhdistysten juridiikkaan liittyviä ominaispiirteitä ja yhdyskuntatieteissä, kuten esim. aluetieteessä, kunnallistaloudessa, ympäristö- ja kunnallispolitiikassa on puolestaan kiinnostuttu laajempien kokonaisuuksien, kuten alueiden, talouden, ympäristön ja instituutioiden rakenteista, prosesseista ja kehityksestä. Kansalaisjärjestöjen tuntemuksella on näissä kasvavaa merkitystä. Kyseisten tieteenalojen orientaatiot ja suuntautuminen ovat osittain samansuuntaiset useimpien yhteiskuntatieteellisten oppiaineiden kanssa, mutta seuraavaksi pyrin esittelemään lyhyesti joitakin hallintotieteiden, taloustieteiden, oikeustieteiden ja yhdyskuntatieteiden ominaispiirteitä kansalaistematiikkaan liittyen.

Hallintotieteet

Hallintotiedettä voi opiskella Suomessa pääaineena neljässä eri yliopistossa eli Tampereella, Vaasassa, Turussa Åbo Akademiassa sekä Rovaniemellä Lapin yliopistossa. Hallintotieteen opetus ja tutkimus käsittelevät organisaatioita, niiden johtamista, päätöksentekoa sekä eri hallintojärjestelmiä. Kansalaistematiikkaan keskittyvä opetus voidaan tiivistää kahteen temaattiseen osa-alueeseen:

- kolmannen sektorin organisaatioiden ja verkostojen johtaminen
- julkisten palveluiden tuottaminen yhteistyössä järjestöjen kanssa

Lähes kaikkien neljän yliopiston hallintotieteen opetussuunnitelmat ja opetusohjelmat sisältävät kursseja, jotka käsittelevät niin kansallisia kuin kansainvälisiäkin hallintojärjestelmiä sekä

hallintoa julkisessa, yleishyödyllisessä ja yksityisessä organisaatiossa. Tällöin hallinnolla tarkoitetaan yleensä strategista johtamista, talousjohtamista sekä verkostojohtamista. Kolmannella sektorilla toimivilla organisaatioilla on kuitenkin olemassa sellaisia hallinnollisia käytäntöjä, jotka ovat omaleimaisia vain siellä toimiville. Näihin koulutustarpeisiin pyritään vastaamaan mm. *Lapin yliopiston hallintotieteessä* sekä *Tampereen yliopiston hallintotieteessä ja yrityksen hallinnossa*. Esimerkiksi Tampereella opetuksen sisällöt ovat painottuneet järjestöillekin tärkeän yhteisöperusteisen tiedon luomiseen ja yhteistoiminnallisuuteen. Näin ollen järjestöjen hallinnollisessa ajattelussa ja käytännössä tulee huomioida moniarvoisuus sekä strateginen ja järjestötaloudellinen ajattelu, jotka ovat ominaisia vain järjestöille, ja jotka näkyvät esim. järjestöjen tuottamassa ”järjestöpuheessa”.

Kansalaistoimintaan liittyvä hallintotieteen opetus on sisällöllisesti painottunut julkisen ja voittoa tavoittelemattoman sektorin välisen yhteistoiminnan tarkasteluun. Esimerkiksi Lapin yliopiston opetusohjelmassa oleva kurssi *Kumppanuus ja palvelurakenteet* tarkastelee mm. ajankohtaista tilaaja-tuottajamallia organisaation ja yhteiskunnan tasoilla. Hallintotieteiden opintoihin kuuluu myös 30 op eli noin 15 ov laajuinen moduulikokonaisuus *Palvelut ja aluekehittäminen*, jossa tarkastellaan organisaatiojohtamista – erityisesti verkostojohtamista – aluekehittämisen ja yhteisöjen näkökulmista. Tällöin kansalaistoimintatematiikan teoreettista, mutta myös käytännöllistä, painoarvoa lisää alueellisuuden ja identiteetin valjastaminen yhteisöllisen kehityksen voimavaraksi.

Taloustieteet

Taloustiede puolestaan on akateeminen tieteenala, joka tutkii talouden toimintaa. Tavallisimpia tutkimuksen kohteita ovat esimerkiksi kulutus, tuotanto ja resurssien allokointi, markkinoiden lainalaisuudet ja toiminta, sekä talouden kokonaisuuteen liittyvät kysymykset kuten verotus ja tulonjako sekä talouskasvu ja inflaatio. Taloustieteet jaetaan Suomessa perinteisesti kansantaloustieteeseen (mikro- makrotaloustiede) ja liiketaloustieteeseen ts. yrityksen taloustieteeseen (esim. laskentatoimi, markkinointi). Laajemmin ottaen valtavirtataloustieteen omaksumaa rationaalisen valinnan näkökulmaa voidaan soveltaa kaikkialle yhteiskunnalliseen toimintaan; sen mukaan toimijoita ohjaavat kannusteet ja pyrkimys hyödyn maksimointiin. Koska järjestösektorille sijoittunut kansalaistoiminta on luonteeltaan yleensä taloudellista voittoa tavoittelematonta, on taloustieteen näkemys hyödyn maksimoinnista ongelmallinen

tässä kontekstissa. Teoreettisesti tarkasteltuna järjestöjen voidaan kuitenkin ajatella pyrkivän omien etujensa ja intressiensä maksimointiin. Sen sijaan taloustieteen eettisempää näkökulmaa eli sosiaalista vastuuta ja oikeudenmukaisuutta korostavalla keskustelulla (ks. esim. Senin teoria hyvinvoinnista toimintakylynä; Sen 2000 ja Sen 2001), joka painottaa yksittäisten ihmisten toiminnanmahdollisuuksia, kykyä ja valinnanvapautta niin kotona, työelämässä kuin yhteiskunnallisessa elämässäkin ja tätä kautta syntyvää koko yhteiskunnan taloudellista hyvinvointia ja kehitystä, on jo selkeämpää yhteyttä kansalaisyhteiskuntatemiikkaan myös Suomen kontekstissa.

Taloustieteiden perinteinen valtavirtapainotus ei juuri sisällä kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyvää opetusta, mikä johtunee siitä, että Suomesta puuttuu non-profit-organisaatioiden perinne. Aiheeseen liittyvä, tosin lukumäärällisesti vähäinen, opetus on keskittynyt mm. yleishyödyllisten organisaatioiden kuten yhdistysten taloushallintoon ja verotukseen osana laajempaa kokonaisuutta. Näin ollen yhdistyksiä koskeva opetus on usein opetusohjelmissa hallinnollisesti esim. laskentatoimen tai johtamisen alla kuten aiempina vuosina esimerkiksi *Tampereen yliopiston ja Jyväskylän yliopiston taloustieteissä* (esim. kurssit *Kirjanpito ja verotus*, *Organisoituminen ja johtajuus*, *Julkisyhteisön johdon laskentatoimi* tai *Julkiset rahoitusjärjestelmät*, joissa on sivuttu myös yleishyödyllisiä organisaatioita). Sen sijaan järjestösektorin kansantaloudelliseen merkitykseen tai vaikuttavuuteen liittyvää opetustarjontaa ei yliopistojen opetusohjelmista tähän kartoitukseen löytynyt, vaikka se on ollut tutkimuksellisesti kiinnostava teema jo pitkään (esim. vuonna 1998 käynnistynyt ja yli 20 maata kattava, vertaileva tutkimushanke ”Johns Hopkins Comparative Non-Profit Sector Project”, jossa tarkasteltiin järjestöjä mm. työllistämisen näkökulmasta. Ks. lisää esim. Helander & Laaksonen 1999 ja Salamon & Anheier 1997.). Vapaaehtoistoiminnan taloudellisella merkityksellä on myös argumentoitu pitkään elinvoimaisen järjestösektorin puolesta poliittisissa keskusteluissa.

Oikeustieteet

Oikeustiede jaetaan perinteisesti julkisoikeuteen ja yksityisoikeuteen eli nk. siviilioikeuteen. Julkisoikeudessa tutkitaan valtion ja kansalaisen välistä suhdetta sekä valtioiden välisiä suhteita yksityisoikeuden keskittyessä yksilöiden ja eri yhteisöjen välisiin oikeudellisiin suhteisiin. Kansalaistoiminnan kannalta oikeustieteiden keskeiset oppisisällöt tulevat mm. kansalaisuuden,

oikeuksien sekä niitä säätelevien lakien ja prosessien kautta. Lainsäädännöllä on myös suuri merkitys yleisen mielipiteen muokkaajana ts. miten järjestöihin ja eri kansanryhmiin suhtaudutaan. Oikeustieteellisiä opintoja tarjoavien Suomen yliopistojen (*Helsinki, Turku, Åbo Akademi ja Lapin yliopisto*) opetusohjelmissa ei ole varsinaisia kansalaisuuteen tai kansalaistoimintaan liittyviä selkeitä kursseja, vaan opetussisällöt ovat sisäänrakennettu eri oikeuden alojen kuten valtiosääntöoikeuden, hallinto-oikeuden, finanssioikeuden ja oikeushistorian alle. Näin ollen pääsemme lähelle kansalaistoiminnan ydinkysymyksiä kuten kansalaistoiminnan tilaa ja areenoita, yksilön toimintamahdollisuuksia ja kanavia, representaatiota ja yksilön koskemattomuuteen liittyviä reunaehtoja.

”Yhdyskuntatieteet”

Myös yhdyskuntatieteillä (tässä aluetiede, ympäristöpolitiikka, kunnallispolitiikka ja kunnallistalous) on oikeustieteiden ja taloustieteiden tapaan kansalaisuuteen ja kansalaisyhteiskuntaan liittyvää opetustarjontaa. Esimerkiksi *Tampereen yliopiston kunnallispolitiikassa* tarkastellaan kunnallispoliittisia prosesseja so. miten erilaisten ryhmien kuten puolueiden, luottamushenkilöiden tai kuntalaisten pyrkimykset kunnan sisällä kanavoituvat valinnoiksi, joilla palveluita järjestetään, kuntaa kehitetään, resursseja jaetaan ja asukkaiden osallistumista tuetaan. Pääpaino on kunnallispoliittisen päätöksenteon kanavien ja käytäntöjen ymmärtämisessä. Yhdyskuntatieteet ovat saaneet vaikutteita yhteiskuntatieteiden ohella myös hallintotieteistä, taloustieteistä sekä oikeustieteistä. Esimerkiksi kunnallispolitiikan osalta tämä tarkoittaa sitä, että kunnallispolitiikkaa tarkastellaan niin kuntahallinnon ja johtamisen kuin kuntaoikeudenkin näkökulmista.

Kansalaistoimintaan liittyvä opetuksellinen painopiste on vuosi vuodelta siirtynyt enemmän kuntalaisten osallistumisväylien (esim. internetperustaiset osallistumisen foorumit) tarkastelun suuntaan perinteisten, esimerkiksi kunnallisoikeudellisten, prosessien lisäksi. Tämän lisäksi yksi iso opetuksen osa-alue on kunta yhteiskunnassa – tema, jossa kuntaa tarkastellaan yksityiseen ja kolmanteen sektoriin rinnastettavana toimijana kuntatehtävien organisoinnissa. Myös nk. NPM (non-profit management) eli voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden toimintamallien tuntemus on osa kunnallispolitiikan opetusta enenevässä määrin, mikä kertoo aikamme palvelurakenteen muutoksesta. Kunnallispolitiikan, kuten myös muiden yhdyskuntatieteidenkin, opetus on osin käytäntöön orientoivaa.

3.3. Historiatieteet

Historia on oppiala, joka voidaan jakaa sisällöllisiin kokonaisuuksiin niin ajan, paikan kuin näkökulmankin mukaisesti. Voimme puhua esim. arkeologiasta esihistoriaa tutkivana historian alana tai Suomen historiasta Suomea tutkivana oppiaineena. Toisaalta menneisyyteen voidaan ottaa myös jokin seuraavista näkökulmista: sosiaalishistoriallinen, kulttuurihistoriallinen, aate- tai oppihistoriallinen, poliittishistoriallinen, taloushistoriallinen, oikeushistoriallinen jne. Sosiaali- ja kulttuurihistorian alle sijoittuvat esimerkiksi naishistoria, perhehistoria, sukupuolihistoria tai mikrohistoria. Yhteistä näille eri näkökulmille on luotettava, esimerkiksi arkistolähteiden perusteella, muodostettu näkemys menneisyydestä. Kansalaistoimintatemiikkaan tällä on selkeä yhteys: historiaa ovat tehneet niin yksittäiset hallitsijat kuin kansakunnatkin. Näin ollen kansallisvaltion ja kansalaisuuden käsite on historiassa oleellinen osa kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyvää opetusta.

Suomen historia, yleinen historia ja kulttuurihistoria

Seuraavaksi tarkastellaan Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen, Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen ja Turun yliopiston historian laitoksen tarjoamaa opetusta kansalaisuustemiikkaan liittyen. Kartoitus sisältää seuraavat oppiaineet: kulttuurihistoria, suomen historia, yleinen historia, taloushistoria, etnologia, folkloristiikka sekä kulttuuriantropologia. Historiatieteen kansalaistematiikkaan liittyvää opetustarjontaa on esimerkiksi seuraavilla alueilla:

- - yhteiskunnallinen liikehdintä poliittisena ja kulttuurisena muutosvoimana (yhteiskunnalliset liikkeet, kansannousut, alakulttuurit aatehistoriallisesta näkökulmasta)
- - kansallisuuden ja kansalaisuuden merkitykset historialle ja historiankirjoitukselle

Esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen* opetusohjelma lähestyy niin suomalaisia kuin eurooppalaisiakin yhteiskuntia politiikan, talouden ja kulttuurin näkökulmista esihistoriasta nykypäivään. Ajallisesti rakenne on samanlainen muillakin historian laitoksilla. Kansalaistoimintaan ja kansalaisvaikuttamiseen selkeästi liittyvien yleisten kurssien ja opintojaksojen kuten *Poliittinen historia* ja *Aate- ja oppihistoria* lisäksi historian ja

etnologian laitoksella on paikallisiin ilmiöihin kiinnittyvää, yhteiskunnallisia liikkeitä tarkastelevaa opetusta, kuten yleisen historian puolella esim. *Unkarin kansannousu 1956 – ennen ja nyt* tai Suomen historian puolella *Suomen mieli – Suomen valta: Suomalaisuusliikkeen historia* - kurssit. Liikkeiden ja yhteiskunnallisen järjestäytymisen kautta Suomen historiassa on tarkasteltu mm. kansallisvaltion idean heräämistä, sen realisoitumista, toteutumista ja nyt sen kokemia globaalien liikkeiden aiheuttamia uhkia (vrt. pro- ja reaktiivinen kansalaistoiminta). Jyväskylän yliopiston Suomen historia ja Turun yliopiston kulttuurihistoria tarjoavat opiskelijoilleen myös eri yliopistojen historia-aineiden yhteistyönä toteutettua verkkokurssia, jolla tarkastellaan Suomen naishistoriaa eli sitä, miten naisten poliittinen ajattelu on yhteiskunnassa kehittynyt ja mitä vaikutuksia naisten toiminnalla on yhteiskunnallisesti katsottuna ollut.

Perinneaineet eli etnologia, folkloristiikka ja antropologia

Toinen keskeinen kansalaistematiikkaan liittyvä historian ja perinneaineiden opetuksen isompi osa-alue on etnopolitiikka. Etnisyyteen ja kansalaisuuteen liittyviä kursseja on järjestetty useilla eri historian laitoksilla, mutta myös etnologiassa eli kansatieteessä, kulttuuriantropologiassa ja folkloristiikassa, joka tunnettiin ennen nk. kansanrunoustieteenä. Myös Euroopan integraation opetuskokonaisuus, jota esim. Jyväskylän yliopistossa koordinoi historian- ja etnologian laitos, sisältää etnisyyteen ja kansallisuuteen perustuvia kansalaisuutta problematisoivia kursseja kuten *Politiikka ja kansalaisuus EU:ssa*. Eurooppalaista identiteettiä, sen syntyä ja yhteiskunnallisia ilmenemismuotoja pohditaan myös *Turun yliopiston kulttuurihistoriassa*. Tämä etnopolitiittinen historia- ja perinnetieteiden kautta välittyvä näkökulma on arvokas globalisoituvassa ja monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa.

Lähdekritiikki eli se, kenen tai keiden ääni tutkimuksessa kuuluu ja mihin tutkija voi luottaa, on keskeinen historiallista aineistoa analysoitaessa. Lähdekriittiset menetelmäopinnot ovat osa historian- ja perinnetieteiden laitosten tarjoamaa opetusta, joista esim. Tampereen yliopiston järjestämä kurssi Kirjallisuus, sukupuoli ja kansallinen historiankirjoitus on osoituksena.

3.4. Kasvatustieteet

Käsittelen seuraavaksi kasvatustieteiden otsikon alla tarkemmin kahta oppiainetta, joilla on opetuksessaan selkeitä kiinnityskohtia kansalaisvaikuttamiseen ja kansalaistoimintaan. Nämä oppiaineet ovat sosiaalipedagogiikka (Kuopion yliopisto), joka on Suomessa verrattain uusi oppiaine sijoittuen kasvatus- ja yhteiskuntatieteiden välimaastoon, sekä aikuiskasvatustiede (Tampereen yliopisto). Myös psykologian puolella, kuten sosiaalipsykologiassa (Helsingin, Tampereen ja Kuopion yliopistot), on väljästi kansalaisyhteiskuntattematiikkaan liittyviä kursseja erityisesti yhteisöllisyyden rakentumisen sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan kautta.

Sosiaalipedagogiikka

Sosiaalipedagogiikassa yhdistyy sosiaalinen ja pedagoginen ajattelu, jolloin yhteiskunnan ja yksilön välistä suhdetta tarkastellaan elämänkestävänä vuorovaikutussuhteena. Sosiaalipedagogisella toiminnalla ja ajattelulla on yhteys niin poliittiseen ja sosiaaliseen ajatteluun kuin yhteiskunnallisiin liikkeisiin. Joissakin yhteyksissä voidaan puhua kansalaistematiikan termein jopa kansalaisoppimisesta. Kansalaistoiminnan kannalta keskeisemmät sosiaalipedagogiset näkökulmat ovat:

- osallistumisen erilaiset areenat ja niissä toimiminen (vrt. vapaaehtoistyö)
- kansalaisoppiminen: erityisesti järjestöt oppimisen ja toiminnan kanavana

Kuopion yliopiston sosiaalipedagogiikan oppiaine tarjoaa lähes ainoana kasvatustieteisiin edes jollain lailla liitettävänä oppialana kansalaiskasvatukseen ja kansalaisoppimiseen liittyviä opintojaksoja. Sosiaalipedagogiikan mukaan kansalaiskasvatus ja kansalaisoppiminen tapahtuvat erityisesti sosiaalisissa verkostoissa, järjestöissä, erilaisissa asiantuntijaorganisaatioissa sekä mm. kunnallispolitiikkaan osallistuessa. Esimerkiksi kurssi *Demokratia ja osallistuminen* tarkastelee kuntalaisten toimintamahdollisuuksia ja osallistumista alue- ja paikallishallinnossa, erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluiden kautta tarkasteltuna. Tämä painotus selittyy Kuopion yliopiston sosiaalipedagogiikan hallinnollisen sijoituspaikan kautta, jossa se on liitetty yhteiskuntatieteiden ja erityisesti sosiaalityön

yhteyteen. Sosiaali- ja terveystalveluiden eri järjestöt nähdään osallistumiskanavina ja kunnallisen demokratian täydentäjänä ja vahvistajana. Näin ollen de Tocquevillen ajatus ”järjestöistä ilmaisina demokratian kouluina” (de Tocqueville 2006; ks. myös Putnam 1993) on saanut akateemisen vahvistuksensa. Kuntalaisten osallistumisen areenoita ja niissä toimimista tarkastelee myös *Kunnallinen demokratia ja osallistuminen* niminen kurssi, jossa keskitytään edellä mainittua enemmän demokratian uusiin muotoihin ja kanaviin (internet ja verkostot). Laajemmin tarkasteltuna tämä on selkeästi yhteydessä kansalaistoimintatatiikan ydinkysymykseen eli siihen, millaisessa vuorovaikutuksessa suora ja edustuksellinen demokratia ovat keskenään esim. kunta-areenalla. Sosiaalipedagogiikan opetuksessa tarkastellaan myös niitä keinoja ja toimintatapoja, joilla suoran ja edustuksellisen demokratian vaikuttavuutta voisi kehittää.

Kansalaisoppimista tapahtuu sosiaalipedagogiikan näkemyksen mukaan myös median kautta. Mediakasvatus on yksi keskeinen opetuksen osa-alue, erityisesti kriittisen kasvatusteorian näkökulmasta. Kansalaistoimintatatiikkaa lähestytään sosiaalipedagogiikan opetuksessa myös muutamien sosiologiasta tuttujen erityisalueiden kautta. Näitä ovat monikulttuurisuuden, identiteetin, marginalisaation ja vastaavasti osallisuuden kysymykset. Tällöin keskeisiksi tarkastelun kohteeksi nousevat sosiaalisen pääoman ohella mm. sosiaaliset verkostot ja kansalaisyhteiskunta sekä niissä toimiminen.

Aikuiskasvatustiede

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitoksella, erityisesti *aikuiskasvatustieteessä*, ollaan lähellä Kuopion sosiaalipedagogiikan linjoja. Aikuiskasvatustiede määrittelee opetuksensa keskeisiksi sisältöalueiksi mm. oppimisympäristöt, elinikäisen oppimisen sekä vapaan sivistystyön. Kansalaistoimintaan liittyvä yhteys on näissä kaikissa läsnä kansalaisuuden käsitteen kautta, mutta korostetummin ehkä vapaan sivistystyön yhteydessä. Vapaa sivistystyö tarjoaa ideologisesti tarkasteltuna välineet koko kansan omaehtoiseen sivistystoimintaan ja kouluttautumiseen ja on näin ollen mukana mahdollistamassa elinikäisen oppimisen ajatusta.

Sen lisäksi, että Tampereen aikuiskasvatustieteessä pohditaan kasvatuksen käytäntöjä ja niiden merkityksiä niin lapsuudessa, nuoruudessa kuin aikuisiässäkin, on kasvatukselle nähtävissä aina myös yhteiskunnallinen kontekstinsa. Kasvatus ja koulutus itsessään ovat osa

yhteiskuntaa. Aikuiskasvatustieteen opetusohjelmassa on kursseja liittyen kasvatuksen ja koulutuksen vapaaehtoismintaan; aikuiskasvatuksen historiaan ja teoriaan sisältäen mm. vapaan sivistystyön, oppimisen ja opetuksen yhteistoiminnallisuuden (vrt. sosiaalipedagogiikan idea järjestöissä oppimisesta) sekä omaehtoiseen, yksilölähtöiseen oppimiseen. Kansalaisyhteiskunnan kannalta näillä sisällöillä on vahvaa painoarvoa perusteltaessa mm. vapaan sivistystyön organisaatioiden olemassaoloa ja niiden yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

3.5. Kansalaisyhteiskuntatematatiikan opetusta tarjoavat yksittäiset oppiaineet

Naistutkimus

Valtakunnallinen naistutkimus- ja tasa-arvoportaali Minna määrittelee naistutkimuksen sivuillaan seuraavasti:

”Naistutkimus on tieteidenvälinen ja monitieteinen tutkimusala, jolla pyritään tuottamaan uutta tietoa sukupuolten välisistä suhteista, naisten elämästä ja asemasta sekä sukupuolen merkityksestä historiaa, kulttuuria ja yhteiskuntaa jäsentävänä tekijänä. Naistutkimus on luonteeltaan kriittistä tutkimusta: se problematisoi sukupuolen itsestäänselvyden. Samalla naistutkimus pyrkii kyseenalaistamaan - ja muuttamaan - naisten alistamista tuottavia ja ylläpitäviä symbolisia ja materiaalisia rakenteita ja käytänteitä. Naistutkimusta onkin sanottu samanaikaiseksi purkamisen ja rakentamisen projektiksi... Naistutkimuksen juuret ovat feministisessä yhteiskunnallisessa liikkeessä.”

(<http://www.minna.fi/minna/naistutkimus/index.htm>)

Määrittelyssä on paljon kohtia tai teemoja, joihin kansalaistoiminnan silmin lukeva lukija voi tarttua, ja jotka esiintyvät myös naistutkimusta opettavien yliopistojen opetusohjelmissa.

Teemat ovat:

- sukupuolen ja kansalaisuuden välinen suhde
- naisten marginalisaatio ja valtaistaminen
- naisliikkeet ja teoriat, erityisesti feministinen yhteiskunnallinen liike

Suomalaisessa akateemisessa naistutkimuksessa on totuttu lähestymään kansalaisuutta ja kansalaisen toiminnan tiloja ja mahdollisuuksia sukupuolen näkökulmasta. Naistutkimuksen keskeisiä kysymyksiä ovatkin, miten sukupuoli tehdään ja esitetään yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa viitekehyksessä? Mitkä ovat sukupuolen, sen representaatioiden, identiteetin ja kansalaisuuden väliset suhteet? Naistutkimuksen ydinaluetta ovat myös kysymykset naisten asemasta (tasa-arvo, samanarvoisuus) yhteiskunnassa käsittäen esim. politiikan, kulttuurin ja työelämän osa-alueet. Mistä mahdollinen marginalisoituminen johtuu ja miten yhteiskunnallisia rakenteita tulisi muuttaa niin, että naisten astuminen syrjästä esiin olisi mahdollista? Näihin teemoihin keskittyy opetuksessaan mm. *Tampereen yliopiston*

naistutkimuksen laitos, jossa naistutkimusta voi opiskella sekä sivuaineena että erillisenä opintokokonaisuutena maisteriohjelmassa.

Toinen iso kansalaistoimintaa lähestyvä opetuksen osa-alue on feministinen liiketutkimus, jota Tampereella on tarkasteltu mm. feminismin teorian ja feminismin nykyrepresentaatioiden kautta (esim. radikaalifeminismi). Opetusta on tarjolla myös sukupuolittuneisiin tiloihin ja toimijoihin sekä tasa-arvon tematiikkaan liittyen. *Jyväskylän yliopiston naistutkimus* puolestaan keskittyy opetuksessaan ja tutkimuksessaan – ei ainoastaan feministiseen liiketutkimukseen – vaan feminismin teoriaan yleensä sekä filosofiaan ja feministiseen politiikan ajatteluun. Myös työelämän, äitiyden ja arjen kysymykset ovat läsnä opetuksessa kuten myös väkivallan ilmiöiden analysointi sukupuolen näkökulmasta. Kansalaistoimintatematiikkaan liittyvä yhteys on olemassa liiketutkimuksen ja feministisen poliittisen ajattelun kautta: miten eri poliittiset yhteisöt – esimerkiksi järjestöt – ja kansalaisuus ovat sukupuolittuneet ja miten arjen politiikan (käsitteenä) kautta on löydettävissä viittauksia ruohonjuuritason toiminnan yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta? Kysymykset edustuksellisen demokratian sukupuolijakaumasta ja naisten äänestä ovat oleellinen osa opetusta - ainakin naisten äänioikeuden 100-vuotisjuhlavuonna, lukuvuonna 2006–2007 (esim. kurssi *Feministinen poliittinen teoria: Naisten poliittinen edustus ja naisten representaatio* sekä kurssi *Feministinen politiikka: sukupuolittunut Suomi ja äitikansalaisuus*).

Naistutkimuksen opetuksen sisällölliset painotukset riippuvat siitä, miten tiedesidonnaista tai monitieteistä ko. oppiaineen opetus on. *Lapin yliopiston naistutkimus* (sivuaineena ja maisteriohjelmassa) sijaitsee kasvatustieteiden tiedekunnan hallinnollisessa alaisuudessa, mutta tekee paljon opetusyhteistyötä yhteiskuntatieteiden kanssa. Maisteriohjelmasta voi valmistua joko kasvatustieteiden tai yhteiskuntatieteiden maisteriksi. Lapin yliopiston naistutkimus on profiloitunut opetuksessaan tarkastelemaan sukupuolta ja toimijuutta erityisesti kasvatustieteiden ja naishistorian näkökulmista, josta on osoituksena kurssi *Koulutuksen sukupuolistavat käytännöt*. Tämä kurssi tarjoaa kasvatustieteilijälle välineitä mm. tasa-arvoiseen kansalaiskasvatukseen.

Kehitysmaatutkimus ja The Master's Programme in Development and International Cooperation

Kehitysmaihin liittyvää ylintä korkeakouluopetusta tarjoavat Suomessa *Helsingin yliopiston kehitysmaatutkimuksen laitos* ja *Jyväskylän yliopiston Development and International Cooperation- maisteriohjelma*. Kehitysmaatutkimuksen tavoitteena on kehitysmaiden ongelmien ymmärtäminen ja selittäminen sekä yhteiskunnallista kehitystä tukevien ratkaisujen etsiminen. Kehitysmaatutkimus on luonteeltaan monitieteistä ja soveltavaa. Kehitysmaita tarkastellaan niin opetuksessa kuin tutkimuksessa laajoina kokonaisuuksina sekä käsitteellisesti, teoreettisesti, empiirisesti että historiallisesti.

Kansalaistoimintaan liittyvä opetuksellinen ulottuvuus kehitysmaatutkimuksessa syntyy pääasiassa kansainvälisten, ei-valtiollisten organisaatioiden (NGO) kautta. Kehitysmaatutkimuksessa pohditaan mm. NGO:n roolia kehityksen kansainvälisessä kokonaisrakenteessa, mutta myös paikallisella tasolla yksittäisessä kehitysmaassa osana sen vakiintunutta toimintakulttuuria ja poliittisia käytäntöjä. Paikallistason tarkastelun lähtökohtana on sektoreittain jakautunut käsitys valtiosta, kansalaisyhteiskunnasta (paikalliset järjestöt) ja yrityksistä (monikansalliset ja paikalliset), mutta näiden lisäksi kehitysmaatutkimus tarkastelee kansainvälisiä järjestöjä mm. kehityksen mahdollistajana kurssilla *Kansalaisyhteiskunta, kansalaisjärjestöt ja kehitys*. Toinen kansalaistoimintaan liittyvä opetuksellinen ulottuvuus löytyy *empowerment*-teorian kautta, jossa paikallinen kansalaistoiminta nähdään kansalaisten osallistumista motivoivana tai aktivoivana tekijänä, millä on myös laajempaa yhteiskunnallista vaikutusta. Helsingin yliopisto tarjoaa edellä mainittujen lisäksi myös kansainväliseen järjestötoimintaan liittyviä käytäntöön orientoivia kursseja kuten esim. *Kansainvälinen hankehallinto*, jonka laajuus on 5 op.

Hieman samanlaisin painotuksin on liikkeellä Jyväskylän yliopiston monitieteinen maisteriohjelma *Development and International Cooperation*, joka tarjoaa kansainväliseen kehitystyöhön liittyvää koulutusta kasvatus-, yhteiskunta- ja ympäristötieteen näkökulmista. Ohjelman tavoitteena on tarjota opiskelijoille välineitä sosiaalisten ongelmien ja kehityksen kysymysten tunnistamiseksi ja ratkaisemiseksi. Ohjelma eroaa perinteisestä kehitysmaatieteestä siinä, että opetuksessa painotetaan kansainvälistä toimintaympäristöä ja kansainvälistä kehitystä erityisesti kestävän kehityksen periaatteita noudattaen. Kansalaistoimintaan liittyvä

opetustarjonta on kuitenkin hyvin samanlaista kuin Helsingissä eli kansainvälisiin järjestötoimijoihin ja niiden toimintatapoihin tutustumista sekä kansainvälistä hanke- ja projektihallintoa esim. kurssit *Development Programs and Projects* sekä *Project Management*. Kansalaisuus nousee kuitenkin kehitysmaatutkimusta voimallisemmin esille, sillä opetuksen yksi keskeinen osa-alue on kansalaisetiikka (*Civic Ethics*-opintojakso) ja kansalaisjärjestöissä toimiminen. Sektoreiden välistä kehitysyhteistyötä tarkastellaan erityisesti hallinnon ja hallinnoinnin näkökulmasta, mistä on osoituksena mm. *Governance and Inter-Sectoral Cooperation* -opintojakso. Ohjelma on englanninkielinen ja valtaosa opetuksesta on kansainväliseen järjestötyöhön orientoivaa.

Yhteisviestintä ja mediatutkimus

Kansalaistematiikkaan liittyvää opetusta sivutaan jonkin verran myös nk. viestintä- ja mediatieteissä, kuten yhteisviestinnässä ja mediatutkimuksessa. Tällöin tarkastelun kohteena ovat pääasiassa median ja yhteiskunnan välinen suhde, yhteiskunnallinen vaikuttaminen sekä median valta (esim. *Turun yliopiston mediatutkimuksen* tarjoama kurssi *Politiikan peleistä mediapeleihin: suomalaisen kansanvallan kuva mediassa*). Viestintätieteet tarjoavat myös medialukutaitoon ja -kasvatukseen liittyviä opintoja kuten esimerkiksi Turun yliopiston mediatutkimuksen kurssi *Mediakasvatus*. Näillä opinnoilla on merkitystä myös kansalaisoppimisen ja kansalaiskasvatuksen kannalta. *Yhteisviestintä* esim. *Jyväskylän yliopistossa* tarjoaa käytäntöön orientoivaa koulutusta organisaatioissa viestimisestä, josta on hyötyä esim. järjestöissä toimiville.

3.6. Kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyviä maisteriohjelmiä ja erillisiä opintokokonaisuuksia – Bologna –prosessi

Euroopan opetusministerit allekirjoittivat Bolognassa vuonna 1999 julistuksen eurooppalaisen korkeakoulutusalueen muodostamisesta vuoteen 2010 mennessä. Euroopan eri maiden kansalliset koulutusjärjestelmät, koulutusajat ja tutkintorakenteet olivat varsin erilaisia, mikä toimi lähtökohtana tälle uudistamisprosessille, jota kutsutaan yleisesti nimellä ”Bologna-prosessi”. Bolognan julistuksessa asetetaan kaksi päätavoitetta: koulutuksen kilpailukyky ja

liikkuvuus. Molemmat voidaan ymmärtää sekä korkeakoulujen että koko yhteiskunnan kannalta. Tällä koulutusjärjestelmän kokonaisvaltaisella rakenteellisella uudistuksella halutaan nostaa eurooppalaisten yliopistojen ja korkeakoulujen laatua, houkuttelevuutta ja kilpailukykyä etenkin amerikkalaisiin ja australialaisiin korkeakouluihin verrattuna. Samoin opiskelija- ja opettajaliikkuvuuden lisääminen eri korkeakoulujen välillä on prosessin keskeisimpiä tavoitteita. Bologna-prosessin tavoitteisiin pyritään mm. selkeyttämällä tutkintoja (tutkintojen vertailukelpoisuus); ottamalla käyttöön kaksiportainen tutkintojärjestelmä, jossa nk. ammattikelpoisuuden antaa 3-vuotinen alempi korkeakoulututkinto (bachelor), jota seuraa maisterintutkinto (master); ottamalla käyttöön opintopistejärjestelmä; poistamalla liikkuvuuden esteitä huomioimalla mm. opiskelijoiden opiskelu- ja harjoitusmahdollisuudet Euroopassa; edistämällä eurooppalaistan laadunvarmistusyhteistyötä sekä edistämällä korkeakoulutuksen eurooppalaista ulottuvuutta esimerkiksi yhteisillä opetussuunnitelmahankkeilla ja tutkimusyhteistyöllä. (<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/index.html?lang=fi>).

Bolognan julistus ja sen tavoitteisiin sitoutuminen on vauhdittanut suomalaisten korkeakoulujen opetuksen kehittämistyötä. Yksittäisten pääaineiden rinnalle ajan myötä syntyneet opintokokonaisuudet ja koulutusohjelmat olivat ensimmäisiä kokonaisuuksia, joiden rakenteita alettiin muokata Bolognan tavoitteiden mukaisiksi. Muutostyötä on vauhdittanut myös opetusministeriön rahoitusjärjestelmän muutos, jonka myötä valtaosa yliopistojen perusrahoituksesta tulee tutkintoperusteisesti nk. tulosrahoituksena. 2000-luvun alkuvuodet ovatkin olleet mm. maisteriohjelmien perustamisen aikaa. Syntyneet maisteriohjelmat ovat pääsääntöisesti johonkin tiettyyn teemaan tai vastaavasti esimerkiksi ammatillisuuteen liittyviä laajoja kaksivuotisia ja maisterintutkintoon tähtäviä opintokokonaisuuksia. Suuri osa maisteriohjelmista on toteutettu eri oppiaineiden välisenä yhteistyönä (monitieteisyys tai poikkitieteisyys), joten ne lisäävät Bolognan julistuksessa tavoitteeksi asetettua yliopistojen välistä yhteistyötä ja yhteistoiminnallisuutta. (Opetusministeriön asetus 568/2005 ja Opetusministeriön asetus 569/2005). Samalla ne luovat korkeakoulukentälle temaattisesti ainutlaatuisia opintokokonaisuuksia, joiden kautta on saavutettavissa sellaista lisäarvoa, jota esim. yhden oppiaineen omat maisteriopinnot eivät tarjoa.

Opetusministeriö on ohjeistanut yliopistoja tutkinnonrakennemuutukseen liittyen miettimään myös opiskelijavalintojen kriteerejä uudestaan, jotta ne olisivat yhdenmukaiset Bolognan tavoitteiden kanssa. Asetusten mukaisten maisteriohjelmien osalta tämä tavoite on helposti

saavutettavissa, koska maisteriohjelmiin on aina erillinen valinta, johon voivat hakeutua alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet yliopistosta riippumatta. Tämä lisää niin opiskelijoiden kuin opettajienkin liikkuvuutta Bolognan hengessä.

Koska maisteriohjelmat ovat olennainen osa yliopistojen tarjoamaa maisterintutkintoon tähtäävää koulutusta, tarkastelen seuraavaksi lyhyesti sellaisia maisteriohjelmiä ja opintokokonaisuuksia, joiden tutkintovaatimuksissa, opetussuunnitelmissa ja opetusohjelmissa on nähtävillä kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyviä opetussisältöjä.

Alue- ja yhteisökehittämisen maisteriohjelma

Joensuun yliopistossa järjestettävässä 40 ov laajuisessa alue- ja yhteisökehittämisen maisteriohjelmassa perehdytään kehittämisen haasteisiin ja mahdollisuuksiin kaupunki- ja maaseutualueilla niin Suomessa kuin Euroopan reuna-alueilla. Opetus perehdyttää kestävään ympäristöön ja kulttuuriin paikallisen kehittämisen resursseina, arjen yhteisöistä ja hallinnan verkostoista lähteviin kehittämisintresseihin sekä tutkimustiedon ja käytännön kehittämistyön yhteyksille rakentuviin kehittämisvälineisiin ja –keinoihin. Opetusohjelma sisältää niin teoria-, käytäntö kuin menetelmäopintojakin. Ohjelma on yhteiskuntatieteellisesti painottunut ja sen pääaineita ovat yhteiskuntapolitiikka sekä yhteiskuntamaantiede.

Alue- ja yhteisökehittämisen maisteriohjelmassa kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyvä opetus on rakentunut talouden ja kulttuurin väliselle yhteydelle, jonka kautta tarkastellaan mm. sosiaalisia innovaatioita, identiteettipolitiikkaa, verkostotaloutta sekä sosiaalista pääomaa. Maisteriohjelman opetuksessa korostetaan myös sosiaalis-kulttuuristen rajojen tiedostamista ja näiden rajojen ylitysmahdollisuuksien arviointia osana esimerkiksi käytännön kehittämistyötä (esim. opintojakso *Luovat yhteisöt ja kilpailukykyiset alueet*). Myös käytännön kehittämistyölle oleellinen vaikuttaminen, valta ja toimijuus ovat läsnä opintojaksolla *Toimijuus ja aikalaisdiagnoosi: vaikuttaminen, osallistuminen ja syrjäytymisen uhka*. Kehittämistyötä tarkastellaan ohjelmassa myös ruohonjuuritason tai jopa kansalaisaktiivisuuden näkökulmasta vastakohtana hallinnan verkostoista lähteville kehittämisintresseille.

Hyvinvointialan maisteriohjelma

Syksyllä 2006 alkaa *Tampereen yliopiston Porin yksikön* ja *Turun kauppakorkeakoulun Porin yksikön* yhteinen hyvinvointialan maisteriohjelma, joka toteutetaan yhteiskuntatieteiden maisteritutkintoon johtavana hyvinvointipalvelujen järjestämisen ohjelmana ja kauppatieteiden maisteritutkintoon johtavana hyvinvointialan liiketoimintaosaamisen ohjelmana. Yhteiskuntatieteiden maisteritutkinto on monitieteinen, eikä siinä ole siten pääainetta. Ohjelma ei anna sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain (272/2005) 3 §:ssä vaadittavaa kelpoisuutta eli nk. sosiaalityöntekijän virkapätevyyttä.

Maisteriohjelman opinnot tarjoavat tiedollisia ja taidollisia edellytyksiä ja välineitä uuteen johtajuuteen julkisen sektorin, järjestöjen ja yritysten asiakkuuksien sekä palvelujen tuottamisen prosessien ja erilaisten asiakkuuksien ja markkinoiden hallinnassa. Esimerkiksi kurssit *Palvelujen organisoinnin, tilaamisen ja tuottamisen uudet ratkaisut* ja *Hyvinvointipalveluiden organisaatiot ja tuloksellisuus* ottavat omalta osaltaan kantaa palvelurakennemuutokseen ja järjestösektorin rooliin sen osana. Koulutusohjelman tarve liittyy palvelujen järjestämistä koskeviin haasteisiin sekä uusiin osaamistarpeisiin erityisesti johtamisen ja kehittämisen alueilla. Ajankohtaiset kysymykset esim. julkisten palveluiden ulkoistamisen mukanaan tuomista eettisistä ongelmista on huomioitu opetuksessa *Etiikka ja palveluiden tuottaminen* opintojaksolla. Hyvinvointialan maisteriohjelmassa pohditaan myös sitä haastetta, miten yhdistää yrittäjyyden edistäminen ja julkisen sektorin vastuu hyvinvointipalveluista. Kansalaisyhteiskuntatemiikka on hyvinvointialan maisteriohjelmassa läsnä siis eräänlaisena substanssialueeseen liittyvänä punaisena lankana – kysymyksenä palveluiden sektorit ylittävästä luonteesta.

Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma

Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen kulttuuripolitiikan maisteriohjelma on 120 op laajuinen, monitieteinen, mutta yhteiskuntatieteellisesti painottunut maisteriohjelma, jossa voi opiskella seitsemässä eri pääaineessa kuten filosofiassa, sosiologiassa, valtio-opissa, yhteiskuntapolitiikassa, kirjallisuudessa, taidekasvatuksessa tai taidehistoriassa valmistuen pääaineen mukaisesti joko yhteiskuntatieteiden tai filosofian maisteriksi. Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma antaa tieteelliset perustiedot kulttuurin ja

kulttuuripolitiikan tulkitsemiseen kansainvälisessä toimintaympäristössä. Ohjelma kouluttaa analysoimaan ja tulkitsemaan kulttuurisia merkityksiä sosiaalisessa, poliittisessa, taloudellisessa ja teknologisessa kehityksessä. Ohjelman painopisteinä ovat Suomen ja kansainvälisen kulttuuri- ja taidepolitiikan sisällöt ja käytännöt, kulttuuriin osallistumisen ja kansalaisuuden kysymykset, taiteen ja teknologian välisen suhteen tarkastelu sekä talouden ja hallinnon kulttuurisen luonteen ymmärtäminen.

Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma on järjestänyt kulttuurin kansalaistoimintaan liittyvää opetusta jo usean vuoden ajan. *Kulttuurin kansalaistoiminta-* opintojakson tavoitteena on tarjota teoreettisia käsitteitä ja näkökulmia tarkastella kansalaisuutta sekä osallistumisen eri muotoja kulttuurin ja taiteen kansalaistoiminnan lähtökohdista käsin. Kurssilla *Kulttuuripolitiikka ja yhdistykset* keskitytään puolestaan erityisesti eri kulttuuri- ja taideyhdistysten rooliin kulttuuripoliittisina toimijoina. Myös monikulttuurisuuden teemat kuten etniskulttuurinen identiteetti ja sen rakentuminen sekä vähemmistökulttuurien yhteiskunnallinen osallistuminen ovat osa kansalaistoimintaan liittyvää kulttuuripolitiikan opetusta (esim. opintojaksot *Maahanmuuttajat, monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka* sekä *Monikulttuurisuus ja integraatio*). Myös 6 op laajuisella kulttuuripolitiikan valinnaisiin opintoihin kuuluvalla *Sosiokulttuurisen toiminnan* -opintojaksolla on yhteys kansalaisyhteiskunnan temaattisiin opintoihin yhteisöllisyyden, luottamuksen, toimintatutkimuksen ja sosiokulttuurisen innostamisen kautta.

Nuorisokasvatuksen maisteriohjelma

Mikkelin yliopistokeskuksen järjestämä nuorisokasvatuksen maisteriohjelma (80 ov) on ensimmäinen ohjelma Suomessa, joka tarjoaa alan maisteritason koulutusta. Hanketta on suunniteltu yhteistyössä Mikkelin ammattikorkeakoulun kanssa. Mikkelin on tällä hetkellä Suomen ainoa kaupunki, jossa on tarjolla kaikki nuorisoalan koulutusasteet. Koulutuskeskittymään kuuluvat nuorisokasvatuksen maisteriohjelman lisäksi mm. Suomen Nuoriso-opisto sekä Mikkelin ammattikorkeakoulun kulttuuri-, nuoriso- ja sosiaalialan laitos. Samansuuntaista nuorisotyöhön ja -kasvatukseen liittyvää yliopistollista koulutusta tarjotaan myös *Tampereen yliopistossa* nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen opintokokonaisuudessa (25 op ja 35 op laajuiset monitieteiset opintokokonaisuudet). Nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen

opintokokonaisuudet ovat avoimia kaikille pääaineesta riippumatta ja ne voidaan liittää osaksi esim. sivuaineopintoja.

Nuorisokasvatuksen maisteriohjelmassa on järjestetty kansalaistoimintaan liittyviä opintoja koko ohjelman ajan eli tammikuusta 2005 lähtien. Opiskelijat, jotka valmistuvat yhteiskuntatieteiden maistereiksi sosiaalipedagogiikasta suuntautumisvaihtoehtonaan nuorisokasvatus, perehtyvät sellaisiin teoreettisiin näkökulmiin, joiden avulla on mahdollista tarkastella monitieteisesti sosiaalipedagogiikan, nuorisokasvatuksen, sosiaalityön ja nuorisotutkimuksen tutkimuskohteita ja ilmiöitä. Maisteriohjelman opetus keskittyy tarkastelemaan nuorisokasvatusta ja nuorisotyötä niin ammattina, tutkimuskohteena kuin kulttuurisena ilmiönä. Nuorten kasvatus ja sosialisatio yhteiskuntaan ovat ymmärrettävissä pääasiassa kansalaisuuskasvatuksen ja sosiokulttuurisen ulottuvuuden kautta. Opetus liittyen nuorten elämäntilanteisiin ja nuorisokulttuuriin vahvistaa tätä tavoitetta. Ohjelmassa opiskellaan myös nuorisotyön projektijohtamista esim. kansainvälisessä toimintaympäristössä perehtyen eri kansalaisjärjestöjen ja valtioiden toiminnan tarkasteluun niin Euroopan tasolla kuin globaalistakin. Keskeisten kansainvälisten toimijoiden tuntemus yhdistettynä kansainvälisen toiminnan käytännön politiikka-vaatimukseen tarjoaa maisteriohjelmasta valmistuneelle perustan ammatilliseen nuorisotoimintaan. Kansalaisyhteiskuntatemaattinen yhteys on löydettävissä myös nuorisotutkimuksen eri suuntausten kuten sosiaalinen sukupuoli/identiteetti-ajattelun, monikulttuurisuuden, elämäntilanteiden sekä kansalaisuuden määrittelyjen kautta.

Master of Sport Science and Management (SpoSMAPro)

*Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnassa ja liikuntatieteiden laitoksella järjestetään monitieteinen, 2-vuotinen englanninkielinen maisteriohjelma *Master of Sport Science and Management (SpoSMAPro)*. Ohjelman tavoitteena on kouluttaa liikuntasuunnittelun- ja hallinnon maistereita erityisesti liikuntaan, vapaa-aikaan ja turismiin liittyviin moninaisiin työtehtäviin niin julkiselle, yksityiselle kuin järjestösektorillekin. Opetuksessa keskitytään tarkastelemaan liikunnan ja yhteiskunnan välistä suhdetta erityisesti liikuntasuunnittelun- ja hallinnon sekä liikuntasosiologian näkökulmista. Kansalaisyhteiskuntatematikka on läsnä opintojaksoissa, joissa kuvataan mm. liikunnan*

palvelurakennetta, liikuntaan ja vapaa-aikaan liittyviä organisaatioita ja toimijoita (erityisesti kolmannen sektorin osalta) sekä myös management-painotteisilla opintojaksoilla, jossa opiskellaan projektien johtamista ja suunnittelua.

Rural Studies – monitieteiset maaseutuopinnot

Kymmenen yliopiston (Helsingin, Joensuun, Jyväskylän, Kuopion, Lapin, Oulun, Tampereen, Turun ja Vaasan yliopistot sekä Åbo Akademi) yhteiset Rural Studies – monitieteiset maaseutuopinnot tarjoavat maaseudun kehityksestä ja kehittämisestä kiinnostuneille opiskelijoille mahdollisuuden erikoistua maaseutukysymyksiin poikkitieteellisestä näkökulmasta joko maisteriohjelmana tai sivuaineena. Ohjelman mukaan maaseutukysymyksiin erikoistunut maisteri hallitsee maaseutupolitiikan järjestelmän ja sen eri toimintamekanismit, näkee paikallistason kehittämistyön osana laajempaa poliittista kokonaisuutta sekä osaa organisoida ja johtaa erilaisia maaseudun kehittämishankkeita. Ohjelma on opintosisällöltään sekä teoreettisesti (monitieteisyys) että käytäntöön painottunut. Maaseutuopinnot voidaan liittää sivuaineena tai erillisenä opintojaksona osaksi kandidaatin- tai maisterintutkintoa.

Kansalaisyhteiskunta näkyy Rural Studies- opetuksessa temaattisesti monin tavoin. Ensinnäkin käytäntöihin suuntautuneet opintojaksot, joissa tarkastellaan maaseudun erilaisia hankkeita, kuten kylätoiminta- ja kulttuurihankkeita, toimivat paikallistason kansalaistoimintaan perehdyttävänä opintoina ja tarjoavat opiskelijoille projektijohtamisen välineiden lisäksi myös laajan näkökulman sekä paikalliseen että alueelliseen kehittämiseen. Niissä opintojaksoissa, joissa perehdytään maaseudun kulttuuriin, perinteeseen, paikallisuuteen ja arvoihin (esim. opintojakso *Maaseutukulttuurit – ajan, tilan ja yhteisöllisyyden kietoutuma*), kansalaisyhteiskuntatemiikka on läsnä mm. sosiaalisten suhteiden (maaseudun tukiverkostot), yhteisöllisyyden, identiteetin ja elämäntavan käsitteiden ja teorioiden kautta. Rural Studies -opinnoissa keskitytään myös kansalaisvaikuttamiseen ja sen eri kanaviin pohtimalla esimerkiksi tietoyhteiskunnan kuten esim. internetyhteyksien vaikutusta maaseudun elämään ja käytäntöihin osana laajempaa tai toimijalähtöistä maaseutupolitiikkaa.

3.7. Kansalaisyhteiskuntatematikkaan liittyvä muu yliopistollinen koulutus

Kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvää koulutusta annetaan myös Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniassa, Jyväskylän yliopiston avoimessa yliopistossa sekä Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessa. Koulutus on luonteeltaan kaikille avointa aikuiskoulutusta, tosin osa Palmenian koulutuksesta järjestetään nk. työvoimapoliittisena koulutuksena. Seuraavaksi esitellään lyhyesti näiden koulutuksen luonnetta ja kansalaisyhteiskuntateemaan liittyviä opetussisältöjä.

Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, jolla on kahdeksan eri toimipistettä pääasiassa ympäri eteläistä Suomea, tarjoaa kansalaisyhteiskuntatematikkaan liittyvää koulutusta niin yksittäisinä noin päivän kestävinä kursseina, kuin pidempinä koulutusjaksoinakin. Esimerkiksi opettajille, kasvattajille sekä koulu- ja sivistystoimen johdolle suunnattu päivän mittainen foorumi tai koulutustilaisuus *Kansalaiseksi kasvaminen ja oikeudenmukaisuus koulussa* tarjoaa ideoita ja vertaiskeskustelua siitä, mitä kansalaiseksi kasvu koulussa on ollut ja mitä sen nykyään pitäisi olla. Foorumissa pohditaan myös ajankohtaista kysymystä siitä, mitä on oikeudenmukaisuus moniarvoisessa ja monikulttuuristuvassa koulussa. Kansalaisyhteiskuntatematikan kannalta koulutuksen päätavoite löytyy kuitenkin kysymyksestä: mihin suuntaan johtaa koulua kansalaiseksi kasvun ja oikeudenmukaisuuden tavoittelussa? Koulutuspäivän punaisena lankana on siis kysymys kansalaisoikeuksista ja velvollisuuksista ja niiden muutoksesta globalisoituvassa ja monikulttuuristuvassa maailmassa; kansallisvaltiot tekevät tilaa yhdentyvälle Euroopalle ja monikulttuurisuudelle, mikä edellyttää myös uudenlaista kansanopetusta ja monimuotoisempaa kansalaiseksi kasvua kaikilla koulutuksen tasoilla.

Palmenia järjestää myös työvoimapoliittista koulutusta järjestösektorille suuntautuville tai siellä jo toimiville henkilöille. 24 opintopisteen laajuinen *Järjestöjen toimihenkilökoulutus* perehdyttää järjestöjen toimintaan ja toimintakenttään sekä järjestökäytäntöihin (mm. käytännön toimistotyö, asiakaspalvelu, varainhankinta ja viestintä). Se sisältää myös käytäntöön orientoivan työharjoittelun jossakin yhdistyksessä tai järjestössä. Koulutus on maksutonta työttömyysuhan alaisille ja työttömille.

Jyväskylän yliopiston avoimessa yliopistossa on järjestetty jo usean vuoden ajan kolmannen sektorin opintokokonaisuus, joka tunnetaan nimellä KOS-opinnot. KOS-opinnot ovat tasoltaan yliopistollisia perusopintoja (approbatur) ja niiden laajuus on 25 opintopistettä. Opintokokonaisuus on avoin kaikille pohjakoulutuksesta riippumatta ja sitä ovat suorittaneet niin järjestöissä toimivat toimihenkilöt täydennyskoulutuksen omaisina opintoina, kuin myös Jyväskylän yliopiston varsinaiset opiskelijat tutkintoonsa liitettävänä sivuaineena. KOS-opintoja voi opiskella Jyväskylän avoimen yliopiston lisäksi seitsemällä muulla paikkakunnalla mm. kesäyliopistojen kautta. Kolmannen sektorin opintokokonaisuuden tavoitteena on tarjota monipuolinen kuva yhteiskunnallisista liikkeistä, yhdistystoiminnasta sekä muista valtion, kuntien, markkinoiden ja yksityiselämän ja arjen leikkauskohdassa olevasta ihmisten kanssakäymisestä ja toiminnasta. Kolmatta sektoria lähestytään niin käytännöllisesti kuin käsitteellisesti ja teoreettisestikin. Opintokokonaisuus on monitieteinen ja se sisältää niin yhdistysten talouteen ja johtamiseen, toimintakenttiin ja toiminnan areenoihin (erityisesti liikunta, kulttuuri ja yhteisötoiminta) kuin teoriaankin suuntautuneita opintojaksoja. Opintokokonaisuuden tavoitteena on lisätä moniammatillista asiantuntemusta.

*Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessa järjestetään erimittaisia, erityisesti järjestöjohdolle suunnattuja opintokokonaisuuksia. Lukuvuonna 2006–2007 oli tarjolla kaksi laajempaa kokonaisuutta, kuten kokonaiskestoltaan 3-vuotinen järjestöjohdon ammattikoulutus *Järjestöasiantuntemuksen erikoistumisohjelma* sekä 6 kuukauden mittainen koulutus *Järjestöjohtamisen haasteet*. Molemmat koulutukset toteutetaan monimuoto-opintoina, joten ne on mahdollista suorittaa työn ohessa. Järjestöjohtamisen haasteet – koulutuksen tavoitteena on lisätä järjestöjohdon omaa osaamista erityisesti johtamisen ja esimiestehtävien osalta. Koulutuksessa tarkastellaan vuorovaikutustaitojen lisäksi järjestöjen strategisen johtamisen ja vapaaehtoisten johtamisen eri muotoja ja ominaispiirteitä. Tämä koulutus on rakennettu soveltamis- ja kehittämistehtäviin perustuvaksi. Koulutus on maksullista.*

3.8. Jatkokoulutus

Kuten tämä kartoitus on koulutuksen osalta osoittanut, kansalaisyhteiskuntatieteiden alaan liittyvää opetusta annetaan eri yliopistoissa ja eri tieteenaloilla eri painotuksin. Yliopistollisen

jatkokoulutuksen osalta tilanne on samanlainen. Kansalaisyhteiskunnan akateeminen asiantuntijuus on siis hajautunut, kun taas vastaavasti kolmannen sektorin asiantuntemuksen tarve on kasvanut selvästi erityisesti 1980-luvulta lähtien. Esimerkiksi Euroopan Unionin eri ohjelmissa kolmannen sektorin rooli on korostetusti läsnä ja welfare mix-tyyppisten ratkaisujen kehittäminen sekä hyvinvointiregiimien muutokset korostavat uudentyyppisen asiantuntemuksen tarvetta. Erilaiset kehittämis- ja arviointihankkeet edellyttävät myös tohtoritasoista asiantuntijuutta kansalaisyhteiskunnan saralta. (<http://www.uta.fi/sovako/kansalaisyhteiskunta.htm>)

Näihin yhteiskunnallisiin ja akateemisiin tarpeisiin pyritään vastaamaan vuonna 2007 käynnistyvällä *kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen tutkijakoululla*, jota koordinoi *Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos*. Tutkijakoulu on yksi sosiaalitieteiden valtakunnallisen tutkijakoulun (SOVAKO) viidestä jäsentutkijakoulusta kaudella 2007–2011. Tutkijakoulun tarkoituksena on koota yhteen kansalaisyhteiskunnan aihepiiriin väitöskirjantekijät luomalla yhtenäinen temaattinen tutkijakoulu ja verkostoimalla tohtorintutkielmien ohjaus niin kotimaisten kuin ulkomaistenkin asiantuntijoiden avulla. Tutkijakouluun kuuluvat jatkokoulutettavat voivat hyödyntää tohtorinopinnoissaan myös kansainvälisten yhteistyöyliopistojen ja tutkijakoulujen/-verkostojen tarjoamia kursseja ja ohjausresursseja esimerkiksi seuraavien tahojen kautta: *Roskilden yliopisto/ Network of Excellence "Civil society and new forms of governance in Europe – The making of European citizenship"*, *London School of Economics/ "PhD network on civil society/third sector ja NordForsk/ Research network "European Voluntary Associations in the Modern and the Contemporary period"*. Tutkijakouluun järjestettiin avoin haku syksyllä 2006.

Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen tutkijakoulu toimii yliopistoverkoston ja se järjestää varsinaisen väitöskirjaohjauksen (tutkijaseminaareissa) lisäksi kaksi kertaa vuodessa seminaareja ja lähijaksoja, joiden teemat käsittelevät mm. kansalaisyhteiskuntaan liittyviä teorioita, kansalaisyhteiskuntaan liittyvän tutkimuksen tutkimuskäytäntöjä ja -metodeja, sosiaalisia liikkeitä sosiologian teoriassa sekä vaihtuvia seminaareja ja luentoja kansalaisyhteiskunnan erikoisaloilta. Tutkijakoululla on myös yhteyksiä osallistujatahojen (*Helsingin yliopisto, Joensuun yliopisto, Jyväskylän yliopisto ja Turun yliopisto*) tutkimusprojekteihin, joissa tarkastellaan esimerkiksi resursseja, paikallisuutta ja elämäntapaa; yhdistyksiä ja institutionaalista luottamusta; demokratian eri ulottuvuuksia ja

sosiaalista pääomaa, verkostoja sekä organisatorista muutosta. (<http://www.uta.fi/sovako/kansalaisyhteiskunta.htm>).

Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen tutkijakoulun lisäksi tohtorintutkintoon johtavaa jatkokoulutusta annetaan yksittäisten oppiaineiden jatkokoulutus/tohtoriseminaareissa. Jatkokoulutuksella on selkeä yhteys niin oppiaineiden opetustarjontaan kuin oppituolien viranhaltijoihin: jos oppiaineissa on viranhaltijoina kansalaisyhteiskuntatematiikan asiantuntijoita, välittyy kansalaisyhteiskuntaan liittyvä asiantuntemus niin perustutkintotasolle opetuksena kuin jatko-opintoihinkin väitöskirjojen ohjauksena. Erityisesti Helsingin, Jyväskylän ja Turun yliopistoissa on ohjattu useita kansalaisyhteiskuntatematiikkaan liittyviä väitöskirjoja.

3.9. Yliopistollinen opetus: tiivistelmä

Kansalaisyhteiskunta – ja kansalaistoimintatematiikkaan liittyvää yliopistollista opetusta on tarjolla runsaasti Suomen eri yliopistoissa ja eri tieteenaloilla. Ne liittyvät yleensä kyseessä olevan oppiaineen omaan substanssiin, kuten esim. valtio-opin osalta poliittisen toiminnan keskeisiä toimijoita ovat yhteiskunnalliset ja poliittiset liikkeet, mutta ne voivat myös olla hyvin fragmentaarisia, kuten tässä kartoituksessa kuvatuissa maisteriohjelmissä (esim. nuorisokasvatuksen maisteriohjelmassa opiskellaan kansainvälisten projektien johtamista, koska yksi työllistymisen väylä on erilaiset nuoriso- ja vapaa-ajan järjestöt). Eniten kansalaisyhteiskunta – ja kansalaistoimintatematiikkaan liittyvää opetusta annetaan yhteiskuntatieteissä, kuten sosiologiassa, yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa, valtio-opissa ja sosiaalityössä. Myös filosofiassa, historiassa ja hallintotieteissä on kansalaisyhteiskuntaan liittyviä opintojaksoja. Sen sijaan taloustieteiden ja viestintätieteiden tarjoama opetus on varsin satunnaista perustuen lähinnä yksittäisten tutkijoiden sen hetkisiin intresseihin.

Eri oppiaineiden tarjoamassa opetuksessa on suuria taso- ja painotuseroja. Esimerkiksi yhteiskuntatieteiden kansalaisyhteiskuntaopetukselle on tyypillistä teoreettisuus (esim. sosiologiassa yhdistyksiä ja sosiaalisia liikkeitä tarkastellaan eri yhteiskuntateorioiden näkökulmasta), kun taas hallintotieteiden ja kasvatustieteiden opetuksessa painottuu myös käytännöllinen orientaatio, kuten esimerkiksi käytännön järjestöjohtaminen. Teoriapainotteinen

opetus keskittyy kansalaisyhteiskunnan yhteiskuntateoreettis-käsitteellisen näkökulman lisäksi mm. identiteettiin (erityisesti sosiologiassa, valtio-opissa ja historiatieteissä), yhteiskunnan rakenteelliseen muutokseen ja sen seurauksiin kolmannelle sektorille (erityisesti yhdyskuntatieteissä ja yhteiskuntapolitiikassa), kansalaistoimintaan ja sen reunaehtoihin sekä syrjäytymisen ja valtaistamisen tematiikkaan (erityisesti sosiologiassa ja sosiaalityössä). Järjestöjohtamisen koulutusta puolestaan annettiin muutamissa oppiaineissa, kuten liikunta- ja kirkkososiologiassa, johtamisessa, hallintotieteissä ja kehitysmaatutkimuksessa. Laajuudeltaan järjestötyön käytäntöihin perehdyttäneet kurssit eivät kuitenkaan olleet kovin laajoja, poikkeuksena Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian järjestöjen toimihenkilöille suunnattu opintokokonaisuus, jonka laajuus oli 24 op.

Vaikka kullakin oppiaineella on omat lähestymistapansa ja opetukselliset painopistealueensa kansalaisyhteiskuntaopetukseen liittyen, voidaan havaita muutamia oppiaineita yhdistäviä opetuksellisia teemoja. Näitä ovat etniset vähemmistöt, identiteetti sekä syrjäytymisen ja valtaistamisen teemat. Kaikki nämä liittyvät toisin sanoen vahvasti yhteiskunnallisten ryhmien eriytymiseen ja kansalaisyhteiskunnan segmentoitumiseen.

Kansalaisyhteiskuntatematiikkaan liittyvä opetus on varsin suomalaista – niin teemoiltaan kuin kieleltäänkin. Englanninkielistä opetusta kansalaistoimintaan liittyen annetaan lähinnä Helsingin yliopiston valtio-opissa ja kehitysmaatutkimuksessa sekä Jyväskylän yliopiston kansainvälisen kehitystyön maisteriohjelmassa (englanninkielinen ohjelma). Näissä yliopistoissa kuten myös Lapin yliopiston sosiaalityössä ja Tampereen yliopiston hallintotieteissä on tarjolla yksittäisiä opintojaksoja, jotka liittyvät kansalaisyhteiskunnan kansainväliseen toimintaympäristöön ja kansainvälisten toimintamallien tuntemukseen (mm. hallintojärjestelmät ja kansainvälinen hankehallinto). Järjestösektorin kansainvälistyminen lisäänee tällaisen opetuksen tarvetta lähivuosina.

4. Kansalaisyhteiskunnan tutkimus

1990-alkaen Suomessa on ilmestynyt suuri määrä kansalaistoimintaa tai kansalaisyhteiskuntaa sivuavia julkaisuja ja tutkimusraportteja. Esimerkiksi Borg (2004) listaa selvityksessään lähes tuhat aihealueen julkaisua. Julkaisut on valittu selvitykseen väljän temaattisen kriteeristön (esim. hakusanana kansalaiset) kautta. Borgin koosteessa on kattava määrä julkaisuja, tosin osa niistä liittyy vain suhteellisen löyhästi varsinaiseen kansalaisyhteiskunnan tutkimustoimintaan. Joka tapauksessa julkaisutoiminnan suuri määrä kuvaa yleisesti ottaen ainakin kahta asiaa. Yhtäältä kansainvälinen kiinnostus kansalaistoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan kysymyksiin näkyy selvästi myös suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä ja humanistissa tutkimuksessa. Toisaalta julkaisujen suuri määrä kuva sitä, että keskustelu kansalaisyhteiskunnasta ja kansalaisuudesta liittyy hyvin laajoihin yhteiskunnallisiin ja yhteiskuntatieteellisiin kysymyksiin kulttuurin, politiikan, markkinoiden ja valtion välisestä suhteesta. Niinpä kansalaisuuden kysymykset liittyvät yhteiskuntatieteiden ydinalueille. Hyvin suuri osa yhteiskuntatieteellisistä tutkimuksista sivuaa ainakin joltain osin kansalaisuuden, kansalaistoiminnan tai kansalaisyhteiskunnan kysymyksiä, olipa sitten kyse yhteiskunnallisista liikkeistä, järjestöistä, poliittisesta toiminnasta, hyvinvointipalvelujen järjestämisestä tai jopa taloudesta ja teknologiasta.

Kansalaistoimintaan liittyvää tutkimusta tehdään monilla yhteiskuntatieteellisillä ja humanistisilla oppialoilla, erityisesti sosiologiassa, yhteiskuntapolitiikassa, sosiaalityössä ja valtio-opissa. Näiden lisäksi tutkimusta harjoitetaan muun muassa filosofian, naistutkimuksen, kulttuuripolitiikan, historiatieteiden, kasvatusopin sekä tiedotusopin piirissä. Lisäksi aihealueen tutkimusta tehdään eräissä sektoritutkimuslaitoksissa, kuten Nuorisotutkimusverkostossa, Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cuporessa sekä Liikunnan ja kansanterveyden edistämissätiö Likesissä. Tässä kartoituksessa tarkastellaan kansalaistoimintaan ja kansalaisyhteiskuntaan liittyvää tutkimusta Suomen eri yliopistoissa ja niiden yhteydessä olevissa tutkimuslaitoksissa tieteenaloittain.

Järjestökenttää tutkimuskohteena on lähestytty eri tieteenaloilta hyvin erilaisin ottein ja teoreettisin painoituksin. Tästä on ollut seurauksena Helanderin (1998, 102) mukaan se, että eri tieteenalojen järjestötutkijoiden välillä on ollut verraten vähän yhteistyötä. Tieteenaloilla on esimerkiksi ollut teoreettisiin tai paradigmaattisiin lähtökohtiin perustuvia eroja myös sen

suhteen, mitä osaa järjestökentästä on ylipäättään tutkittu tai mikä osa on ollut vahvimmin tieteenalan kiinnostuksen kohteena. Näin ollen esim. erot politiikkatieteiden, sosiaalitieteiden ja historiatieteiden välillä ovat olleet melko suuret (Helander 1998, 102). Tämä ilmiö on nähtävissä tässäkin kartoituksessa, tosin myös yhteisiä tutkimuskohteita löytyy tieteenalasta riippumatta kuten esim. ympäristöpolitiikka, nuoret, alueellinen kehitys ja sosiaalinen pääoma.

Tutkimuksen keskeisiä rahoittajia yliopistojen lisäksi ovat monet ministeriöt, Suomen Akatemia, Suomen Itsenäisyyden Juhlarahasto (SITRA), Kuntaliitto sekä Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA), (Borg 2004, 17–37). Ministeriöiden tutkimusrahoituksen yleisenä linjauksena on ollut oman alan toimintojen kehittäminen, suunnittelu ja toiminnan vaikuttavuuden arviointi. Samoin eri ministeriöt ovat hyödyntäneet tutkimustietoa oman hallinnonalansa resurssitarpeiden osoittamiseen. (Borg 2004, 29.) Myös monet yksityiset säätiöt ja järjestöt rahoittavat kansalaistoimintaan ja järjestöihin liittyvää tutkimusta.

Suomen Akatemia on yliopistollisen tutkimuksen keskeisin institutionaalinen rahoittajataho, joka rahoittaa kansalaisyhteiskunnan tutkimusta sekä yleisessä haussa olevalla hankerahoituksella, että tutkimusohjelmilla ja suunnatuilla hauilla. Suomen Akatemian viimeaikaisista tutkimusohjelmista kaksi – toinen parhaillaan käynnissä oleva, ja toinen valmistelussa – liittyy keskeisesti kansalaisyhteiskunnan ja – toiminnan aihepiiriin. Nämä hankkeet ovat Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelma (SoCa, 2004–2007) sekä Valta Suomessa -tutkimusohjelma (2007–2010).

Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot on monitieteinen tutkimusohjelma, jonka keskeisenä tieteellisenä tavoitteena on selittää ja ymmärtää, miten ja missä sosiaalista pääomaa syntyy. Lisäksi ohjelmassa tutkitaan sosiaalisen pääoman vaikutuksia mm. taloudelliseen kehitykseen, työmarkkinoiden muutoskykyyn sekä poliittisten uudistusten toimeenpanoon (erityisesti demokratiakehityksen vahvistaminen). Tutkimusohjelmaan sisällytettyjen hankkeiden kautta pyritään tavoittelemaan myös sosiaalisen pääoman dysfunktioita, kuten sosiaalisilta kentiltä poissulkemista, sosiaalisten innovaatioiden tai sosiaalisen turvallisuuden esteitä. Luottamusta tarkastellaan niin kokonaisten yhteiskuntien kuin yksittäisten organisaatioiden ja instituutioidenkin näkökulmista. Tutkimusohjelman tavoitteena on rohkaista eri tieteenalojen välistä vuoropuhelua ja yhteistyötä; eritoten halutaan ylittää yhteiskunta-, sosiaali-, ja taloustieteiden sekä humanististen tieteiden välisiä rajoja. (Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelman ohjelmamuistio 2003, 3.) Tutkimusohjelmassa on

mukana yhteensä 29 hanketta (<http://www.jyu.fi/erillis/agoracenter/tutkimus/soca/tutkimusprojektit/>). Nämä Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelmaan liittyvät ja kansalaisyhteiskuntatemiikkaa käsittelevät alahankkeet on mainittu tässä kartoituksessa ko. oppiaineiden ja vastuuyliopistojen yhteydessä.

Valta Suomessa – tutkimusohjelmassa puolestaan painottuu yhteiskuntateoreettinen näkökulma. Ohjelman tutkimuskysymysten keskiössä ovat globalisaatioprosessin ja kansainvälisen integraation tiivistymisen vaikutukset Suomen poliittiseen, taloudelliseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kehitykseen. Kansainvälistymisen lisäksi tutkimukselliset linjaukset kohdistuvat Suomen sisäisen valtajärjestelmän tarkasteluun, ja eri instituutioiden väliseen vallan jakaantumiseen. Esille nousevat muun muassa suomalaisen valtarakenteen organisaatiot, joilla perinteisesti on ollut merkittävä asema vallan legitimizeettien tuottamisessa, mutta joiden kyky tuottaa legitimizeettiä on globaalissa yhteiskunnassa heikentynyt. Tällaisina organisaatioina mainitaan muun muassa kansalaisjärjestöt, ammattiyhdistysliike, puolueet, kirkko ja urheilujärjestöt. (Valta Suomessa -tutkimusohjelman ohjelmamuistio 2005, 7–8.)

Tässä luvussa tarkastellaan kansalaistoimintaan liittyvää tutkimusta tieteenaloittain Suomen eri yliopistoissa ja niihin kiinteästi liittyvissä tutkimuskeskuksissa. Kartoitus on tehty pääosin kesällä 2006. Tiukkaa ajallista rajausta ei ole haluttu asettaa, joten kartoitus käsittää pääasiassa 2000 – luvulla käynnissä olleita tutkimushankkeita painottuen viimeaikaiseen ja edelleen käynnissä olevaan tutkimukseen. Lähdeaineistona on käytetty eri yliopistojen internet-sivuja. Keskeisiä tiedonlähteitä ovat olleet yliopistokohtaiset tutkimus- ja hankerekisterit. Näiden ohella on käytetty myös tutkijoiden henkilökohtaisia www-sivuja.

Aineiston pohjalta voidaan todeta, että eri oppiaineiden edellytykset ja resurssit alan tutkimukseen vaihtelevat suuresti. Koska kansalaistoimintaan liittyvä tutkimustoiminta on hyvin monimuotoista, ts. käsitteistö ja näkökulmat vaihtelevat tieteenaloittain ja/tai tutkimustoiminta on luonteeltaan moni- /poikkitieteistä, on kattavaa yhteenvetoa mahdotonta kirjoittaa. Tehtävää on vaikeuttanut myös tutkimushankkeiden erilaiset rekisteröintikäytännöt esim. tietojen julkisuus. Kartoitus antaa lähinnä yleiskuvan maassamme tehtävästä akateemisesta kansalaistoiminnan tutkimuksesta ja konkretisoi mm. Helanderin (1998) ja Borgin (2004) teoksissa mainittuja tutkimuksellisia aihealueita.

4.1. Yhteiskuntatieteet

Sosiologia

Sosiologia on luonteeltaan perusyhteiskuntatiede. Se tutkii ihmisten muodostamia yhteisöjä ja niissä esiintyviä ilmiöitä. Sosiologia on kiinnostunut niin ihmisten yhteisöllisestä toiminnasta, kuin myös erilaisten yhteisöjen yhteiskunnallisesta toiminnasta. Sosiologia kuuluu kriittisiin yhteiskuntatieteisiin. Sosiologiassa tutkitaan yhteiskunnan rakennetta ja sen muutosta, yhteiskunnallisia instituutioita, organisaatioita ja yhteisöjä, sosiaalisia verkostoja ja sosiaalista toimintaa. Myös ihmisten kulttuuriset arvot ja asenteet ovat tutkimuksen kohteina.

Sosiologia on ollut perinteisesti oppiaine, jossa tutkitaan kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyviä ilmiöitä. Tämä on nähtävillä myös tässä kartoituksessa. Sosiologian kansalaisyhteiskunta- ja kansalaistoiminta tematiikkaan liittyvät tutkimukselliset teemat ovat jaettavissa esimerkiksi seuraavasti:

- liike- ja yhdistystutkimus sisältäen kansalaisaktiivisuuden tutkimuksen
- kansalaisuuden ja kansalaisyhteiskunnan tutkimus sisältäen mm. syrjäytymisen tematiikan ja erilaiset sosiaaliset tai yhteiskunnalliset ryhmät kuten etniset vähemmistöt
- yhteisöllisyyden, sosiaalisen pääoman ja sosiaalisen integraation tutkimus sisältäen mm. epäviralliset yhteisöt
- globaali kansalaisyhteiskunnan tutkimus

Seuraavaksi tarkastellaan näiden aihealueiden keskeisimpiä tutkimuksia eri yliopistoittain.

Yhteiskunnallisia liikkeitä ja yhdistyksiä tutkitaan ainakin Helsingin, Jyväskylän, Kuopion, Turun, Lapin ja Vaasan yliopistojen sosiologian oppiaineissa sekä Åbo Akademiassa. Vain näkökulmat vaihtelevat. Esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston sosiologialla* on pitkät lähes 30 vuoden perinteet yhdistysten ja sosiaalisten liikkeiden tutkimuksessa. Tällä hetkellä Jyväskylässä tutkitaan mm. nykyaikaista rauhanliikettä ja ympäristöliikettä sekä maahanmuuttajien yhdistyksiä. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella on myös yksi Suomen Akatemian 2004 – 2007 rahoittamasta sosiaalisen pääoman ja luottamusverkostojen tutkimusohjelmasta. Tämä Yhdistykset ja luottamus instituutioihin – tutkimusprojekti tarkastelee yhdistyksiä sosiaalisina mekanismeina, jotka toimivat ikään kuin demokratian kouluina lisäten mm. luottamusta toisia ihmisiä ja instituutioita kohtaan. Keskeisiä

teoreettisia tarkastelukohteita luottamuksen ja instituutioiden lisäksi ovat myös sitoutuminen ja vastavuoroisuus. Tutkimuksessa tarkastellaan myös yhdistyskentän yleistä muutosta.

Myös *Turun yliopiston sosiologian* tutkimuksessa on vahva liike- ja yhdistyspainotus. Kansalaistoimintaan liittyvä tutkimus on painottunut yhteiskunnallisten liikkeiden ja erityisesti ympäristöliikkeen tutkimukseen. Samansuuntaisen teeman eli Vihreän liikkeen (nk. Vihreät r.p. ja De Grönä r.f.) tutkimusta tehdään myös *Åbo Akademissa*, jossa kiinnostuksen kohteena ovat Vihreän liikkeen muutos ruohonjuuritason kansalaisaktivismista institutionalisoituneeksi poliittiseksi puolueeksi sekä liikkeen julkisuuskuva. Åbo Akademissa tehdään myös vertailevaa tutkimusta yhteiskunnallisiin liikkeisiin liittyen. Eräässä tutkimusprojektissa on tarkasteltu suomalaisen ja ruotsalaisen kansalaisyhteiskunnan eroja erityisesti sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Myös Viron kolmannen sektorin synty ja kehittyminen sekä suhde viralliseen/julkiseen sektoriin ovat tarkastelun kohteina transitiomaiden demokratisoitumiskehitystä tutkivassa hankkeessa. *Lapin yliopiston sosiologiassa* tutkitaan puolestaan feminististä ammattiyhdistysaktivismia sosiologisten liike- ja systeemiteorioiden kautta.

Kuten edellisten esimerkkien perusteella voidaan helposti päätellä, tehdään yhdistys - ja liiketutkimusta eri aloilta ja eri toimintaympäristöistä käsin. Ympäristöliikkeen tutkimus tuntuu olevan monien yliopistojen tutkimusintresseissä. Yhteiskunnallinen liikehdintä – olipa kyseessä sitten kansalaisaktivismi, sosiaalinen liike tai yhdistysmuotoinen toiminta – tapahtuu aina kansalaisyhteiskunnan kontekstissa – suhteessa julkiseen ja yksityiseen sektoriin. Kolmannen sektorin eli järjestäytyneen kansalaisyhteiskunnan (sisältäen esim. järjestöt) – tutkimusta tehdään monessa eri yliopistossa. Esimerkiksi *Jyväskylän yliopistolla* on viime vuosina ollut käynnissä useita kolmannen sektorin tutkimushankkeita, kuten laaja Kolmannen sektorin asiantuntijuus- tutkimushanke sekä *Kolmas sektori ja innovaatiot Jyväskylässä* ja *Operation Work -tutkimushankkeet*. Näissä on tarkasteltu mm. kolmannen sektorin rakenteita; yhdistysten taloutta, toimintaa ja innovaatioita; vapaaehtoistyön roolia yhdistyksissä; yhdistysten sidosryhmiä ja yhteistyökumppaneita sekä pienten paikkakuntien kolmatta sektoria suhteessa julkiseen hallintoon.

Kansalaisyhteiskunnan tutkimus sisältää monia teoreettisia ja empiirisiä ulottuvuuksia, joista kansalaisuuden määrittely lienee yksi keskeisimmistä. *Helsingin yliopiston sosiologian* oppiaineessa on mietitty kansalaisuuden rakentumista. Tutkimuksissa on tarkasteltu miten kansalaisuuden representaatioita tuotetaan julkisuuden eri tasoilla kansalaistoiminnan ja

poliittisen osallistumisen kautta? Miten kansalaisuus rakentuu esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan ja paikallisen päätöksenteon välisissä neuvotteluissa ja suhteissa? Samaa kansalaisrepresentaation tematiikkaa tarkastellaan myös *Jyväskylän yliopiston sosiologiassa Kuuleeko kunta kansalaista – paikallisjulkisuus suomalaisissa kunnissa - tutkimushankkeessa* sekä Suomen Akatemian rahoittamassa *Resurssit, paikallisuus ja elämäntilanne - tutkimushankkeessa*.

Kansalaisuudella ja kansalaisyhteiskunnalla on läheiset tutkimukselliset yhteydet myös nationalismiin tutkimukseen sekä etniseen identiteettiin ja etnisten vähemmistöjen problematiikkaan. Tätä tematiikkaa on niin ikään tarkasteltu varsin laajasti eri yliopistojen sosiologisessa tutkimuksessa. Esimerkiksi *Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen* tutkimukselliset painopistealueet selittyvät tutkimuskeskuksen maantieteellisen sijainnin kautta: Vahvat tutkimussuuntaukset ovat Suomen ja Karjalan periferia-alueiden alue- ja maaseutukehitys, näiden alueiden etniset suhteet sekä nationalismi ja kansallisvaltioiden tutkimus. Karjalan tutkimuslaitoksen tutkimus on monitieteistä; pääosin yhteiskuntatieteellistä ja humanistista perus- ja soveltavaa tutkimusta. Tutkimuksen eri osahankkeissa on tarkasteltu mm. syrjäisen maaseudun sosiaalisen pääoman syntyä, etnisten suhteiden muutosta sekä eriarvoisuuden ja syrjäytymisen syntymekanismia. Karjalan tutkimuslaitoksessa on ollut myös historiallisen sosiologian menetelmiä hyödyntänyt tutkimushanke, jossa tarkasteltiin Varkauden kaupungin kansalaisyhteiskuntaa 1900-luvun kontekstissa. Samaan aikakauteen sijoittuu *Turun yliopiston* tutkimus, jonka tarkoituksena on selvittää, minkälaisia kansaan ja kansalaisuuteen liittyviä erilaisia määrittelyjä esiintyi 1900-luvun alussa, jolloin suomalainen kansakunta oli vasta muotoutumassa kansalaisten poliittisine oikeuksineen ja velvollisuuksineen.

Lapin yliopiston sosiologiassa kansalaisuutta tutkitaan etnisten vähemmistöjen ja syrjäytyneiden ihmisryhmien tutkimuksen kautta. Tutkimuksen keskiössä ovat Lapin yliopiston yleisen linjauksen mukaisesti erityisesti Suomen saamelaiset, toisaalta tutkimus kohdistuu venäläisten etniseen ja kielelliseen identiteettiin Karjalan tasavallassa, Pietarissa ja Tatarstanissa. Syrjäytyneiden tutkimuksessa käsitellään muun muassa työttömien ja vajaakuntoisten yhteiskunnallista asemaa. *Åbo Akademin sosiologian* oppiaineessa tutkimus kohdistuu muun muassa kaksikielisen yhteiskunnan kysymyksiin sekä vähemmistökyseksiin, erityisesti suomen- ja ruotsinkielisten yhteiskunnalliseen asemaan

Suomessa. Kansalaisyhteiskunnan marginalisoituminen on yksi keskeinen Åbo Akademin tutkimusteema. Ruotsinkielisen Suomen demografiatutkimus sekä väestömuutokselliset kysymykset ovat myös tutkimuksen keskiössä, jolloin niiden kansalaisyhteiskuntatematiikkaan liittyvä tutkimuksellinen yhteys syntyy mm. sosiaalisen koheesion ja integraation kautta.

Sosiaalinen koheesio, sosiaalinen integraatio, yhteisöllisyys sekä sosiaalisen pääoman tematiikka ovat niin ikään sosiologisen tutkimuksen kohteita. Sosiaalisen pääoman tämän hetkiseen suosioon tutkimuskohteena vaikuttanee omalta osaltaan jo edellä mainittu *Suomen Akatemian rahoittama Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkot - tutkimusohjelma*, jonka alaohjelmissa on mukana useita yhteiskuntatieteiden ja erityisesti sosiologian edustajia niin organisaatioiden kuin yksittäisten tutkijoidenkin tasolla. *Helsingin yliopiston sosiologian oppiaineessa* useat tutkimushankkeet liittyvät modernin ajan murrokseen ja siihen liittyvien ilmiöiden tarkasteluun. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna käynnissä on esimerkiksi hankkeita, joissa tutkitaan perheiden aseman yhteiskunnallista murrosta, perheiden vuorovaikutussuhteita, sekä perheen ja sukulaisten paikkaa yhteiskunnan sosiaalisissa verkostoissa. Kyseessä ovat tällöin nk. informaalit yhteisöt, ts. neljänteen sektoriin kuuluvat perhe, suku, naapurit ja ystävät, jotka ovat nekin tärkeä osa kansalaisyhteiskuntaa. Perheiden asema muuttuvassa Euroopassa on myös *Tampereen yliopiston sosiologian oppiaineen* tämän hetkisen tutkimustyön kohteena. Tällaisista hankkeista voisi mainita *Perheet Euroopassa: Ideologia ja todellisuus - projektin*. Keskittymällä perheideologiaan EU:n tasolla, tutkimus tuottaa kuvauksen siitä vallitsevasta perhekäsityksestä, joka ohjaa poliittisia strategioita niin Euroopan unionin tasolla kuin yksittäisissä jäsenvaltioissakin. Lisäksi tutkimus tuottaa tietoa Itä- ja Länsi-Euroopan maiden välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä informaaleissa yhteisöissä ja neljännellä sektorilla.

Joensuun yliopiston sosiologian tutkimushanke Sosiaalinen pääoma ja sosiaalinen tila: Positiot, dispositiot ja kollektiivinen toiminta pyrkii puolestaan osoittamaan, kuinka sosiaalisen pääoman synty ja toiminta vaihtelee analysoitaessa sitä erilaisissa sosiaalisissa tiloissa. Tutkimusprojektissa yksittäisten tutkimusten välisiä yhteyksiä etsitään eri analyysitasoilla kuten yksilö, yhteisö, organisaatio tai kenttä ja sosiaalisen pääoman ulottuvuuksilla kuten paikallinen, globaali, kansallinen tai kansainvälinen. Tulosten kautta pyritään arvioimaan sosiaalisen pääoman suhteellista merkitystä sosiaalisen integraation, kansalaisten osallistumisen, organisatorisen tehokkuuden ja instituutioiden elinvoimaisuuden edistämisessä. Sosiaalisen pääoman standarditeorian mukaisesti (Putnam 2000) sosiaalinen pääoma syntyy

mm. normeista, yhteisöllisyydestä ja vastavuoroisuudesta ja se vaikuttaa positiivisesti yhteisöjen ja yhteiskunnan alueelliseen ja taloudelliseen kehitykseen. Esimerkiksi Turun yliopiston sosiologian laitoksella on käynnissä työ sosiologian alan tutkimus *Sosiaalinen pääoma, verkostot ja organisatorinen muutos*, joka tarkastelee sosiaalisen pääoman, organisatoristen prosessien ja verkostoitumisen välisiä suhteita. Tutkimus on osa Suomen Akatemian Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot - tutkimusohjelmaa. *Kuopion yliopiston sosiologiassa* on puolestaan käynnissä tutkimus, jossa tarkastellaan maaseudun paikallisyhteisöjä ja niiden rakentumista sosiaalisen pääoman teorian kautta.

Globaali kansalaisyhteiskunta (*global civil society*) on käsite, joka on vaikeasti määriteltävissä. Sitä ei voi sitoa kansalaisuuden tai nationalismiin viitekehykseen. Kansalaisyhteiskuntatemaattisessa tutkimuksessa sillä tarkoitetaan yleisesti järjestöjen ja sosiaalisten liikkeiden kansainvälistä toimintakenttää. Usein nämä järjestöt ovat luonteeltaan ei-valtiollisia (NGO), jolloin esim. niiden rahoitus ei perustu yhden valtion tukeen, vaan ne saavat rahoituksensa joko useilta eri valtioilta kuten YK tai ne ovat omarahoitteisia. Kiinnostuksen kohteina ovat myös globalisoituvien kansalaisjärjestöjen institutionaaliset verkostot kuten *Helsingin yliopiston sosiologian kansalaisyhteiskuntatutkimuksessa*. Internetin yleistymisen ja talouden globalisoituminen ovat helpottaneet globaalin kansalaisyhteiskunnan syntyä ja synnyttäneet tutkimuksellisia tarpeita.

Globaalia kansalaisyhteiskuntaa voi lähestyä toisestakin näkökulmasta, kuten Tampereen yliopiston kulttuuritutkimuksen keskuksen koordinoima laaja, poikkitieteellinen huippututkimusyksikkö *The Finnish Centre of Excellence in the Research of Transnational Socio-Cultural Processes (TRAP, vuodet 2008–2011)* lähestyy. Ohjelman lyhenne TRAP viittaa kansojen välisiin, ennen kaikkea territoriaalsiin loukkuihin, joilla on niin poliittisia, alueellisia kuin kulttuurisiakin merkityksiä ja vaikutuksia. TRAP-ohjelma sisältää viisi alaohjelmaa, joissa tarkastellaan mm. globaalin hallinnon muotoutumista ja sen vaikutuksia, spatiaalista sosialisatiota, median kansainvälistävää vaikutusta, kansojen välistä ja niitä yhdistävää tai erottavaa populaarikulttuuria sekä historian ja identiteetin välistä suhdetta. TRAP-ohjelman kansalaisyhteiskuntatemaattikkaan liittyvä punainen lanka löytyy yhteisöjen ja kansallisvaltioiden välisestä historiallisesta suhteesta ts. identiteetistä globaalin kansalaisyhteiskunnan lisäksi.

Liike- ja yhdistystutkimuksen, kolmas sektori – tutkimuksen, kansalaisyhteiskuntatutkimuksen, sosiaalisen pääoman ja yhteisöllisyyden tutkimuksen sekä globaalin kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen lisäksi sosiologiassa tarkastellaan kansalaisyhteiskuntatutkimuksen kannalta kiinnostavaa teemaa elinikäisestä oppimisesta ja kansalaiseksi kasvamisesta. Tällaiset tutkimukset ovat lähellä koulutussosiologian asiantuntemusaluetta. Esimerkiksi maamme vapaan sivistystyön opetuksen tilan ja historian tutkimus *Joensuun yliopistossa* on yksi tällainen hanke. Lapin yliopistossa on puolestaan käynnissä *Sosiaaliset valinnat elämänlaajuisen oppimisen edistämiseksi -hanke*, jossa tarkastellaan oppimisen tilan, ajan ja paikan teemaa yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta. Oppimista tarkastellaan elämänhistoriallisena ja elämäntapaan sekä erityisesti arkeen ja arjen organisoitumiseen liittyvänä kysymyksenä. Tutkimuksen tavoitteena on etsiä konkreettisia keinoja elinikäisen ja elämänlaajuisen oppimisen sekä uudenlaisen osallisuuden edistämiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Erityisen mielenkiinnon kohteena ovat yksilöiden erilaiset elämän- ja työuran vaiheet ja osallisuuden sekä yksilöiden elämänpoliittisten valintojen merkitys elinikäisen oppimisen ehtona.

Kansalaisyhteiskunta on siis teema, joka yhdistää yli rajojen, myös tieteenalarajojen. *Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos*, *Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos* sekä *Turun kauppakorkeakoulun Johtamisen laitos* ovat mukana suomalaisina edustajina laajassa, yli 15 maata ja 40 eri tutkimusorganisaatiota yhdistävässä, kolmatta sektoria ja kansalaisyhteiskuntaa tutkivassa eurooppalaisessa verkostossa *Civil Society and New Forms of Governance – the Making of New European Citizenship (CINEFOGO)*, jonka keskeisenä intressinä on edistää aktiivista kansalaisuutta ja eurooppalaista demokratiaa. Kansainvälisen tieteellisen vuoropuhelun tavoitteena on tuottaa uutta tietoa organisoidusta kansalaisyhteiskunnasta. Hankekausi käsittää vuodet 2005 – 2008.

Kirkkososiologia

Kirkkososiologia on yksi sosiologian erikoisalue mm. liikunta- ja koulutussosiologian ohella. Kirkkososiologian tutkimuskohteita ovat erilaiset uskonnolliset ilmiöt ja niihin liittyvät tavat, uskomukset, kirjoitukset sekä kirkolliset ja uskonnolliset instituutiot. Tutkimusmetodologiassa hyödynnetään sosiologian menetelmiä. Kirkkososiologian tutkimusta tehdään pääsääntöisesti Helsingin yliopistossa, vaikka muidenkin yliopistojen sosiologian alta (esim. *Kuopion*

yliopisto, Turun yliopisto, Åbo Akademi) löytyy yksittäisiä tutkimushankkeita, joissa tarkastelun kohteena ovat esim. uskonnolliset yhteisöt. Kansalaistoimintatemaattinen yhteys löytyy:

- uskonnollisen yhteisöllisyyden tematiikasta
- kirkon yhteiskunnallisen roolin kautta

Helsingin yliopiston kirkkososiologiassa on parhaillaan käynnissä hanke, jossa tutkitaan kirkkojen roolia EU- Suomessa ja Baltian maissa. Kirkkoja tarkastellaan kansalais- ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentajina, minkä lisäksi kiinnostus kohdistuu siihen, mikä merkitys kirkoilla on maiden sisäiselle yhtenäisyydelle ja vakaudelle ts. sosiaaliselle koheesiolle. Huomio kohdistetaan myös kirkkojen parissa tapahtuvaan vapaaehtoistoimintaan. Tutkimuksessa mietitään vapaaehtoistyön ja hyväntekeväisyyden taustalla vaikuttavia arvoja. Idea altruismista kontekstualisoidaan kirkkososiologian tutkimuksessa mm. kirkkojen ja seurakuntalaisten tekemään diakonia- ja hyväntekeväisyystyöhön, jolloin mietitään kirkon sitoutumista altruistiseen ideologiaan diakoniatyön kautta tarkasteltuna. Kirkkojen ja uskonnollisten järjestöjen toiminta hyvinvointivaltion tuki- ja palvelujärjestelmien jättämien aukkojen paikkaajina on myös ollut eräs keskeisistä kirkkososiologian tutkimuskysymyksistä.

Helsingin yliopiston kirkkososiologialla on myös yhteisiä tutkimushankkeita ”emotieteen” eli sosiologian kanssa. Esimerkkinä voisi mainita hankkeen, jossa perehdytään nuorten identiteettiin, arvoihin ja arvomaailmaan, nuorten poliittiseen ja uskonnolliseen osallistumiseen ja näiden kautta myös kansalaistoiminnan kysymyksiin. Tutkimushankkeen yhtenä punaisena lankana on sosiaalisen pääoman teoria. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, miten nuorten sosiaalinen pääoma ja identiteettipääoma, sosiaaliset suhteet, verkostot ja luottamus rakentuvat, sekä sitä, miten nuorten maailmankuva muotoutuu erityisesti urbaaneissa ympäristöissä.

Edellisten hankkeiden lisäksi Helsingin yliopiston kirkkososiologian piirissä tarkastellaan yhteiskunnallisen sosiaalisen koheesion ja/tai konfliktien kysymyksiä suhteessa yhteiskunnallisiin enemmistö- ja vähemmistöyhteisöihin. Tutkimuksessa keskitytään yhteiskunnallisen hyvinvoinnin käytäntöihin ja käsityksiin; tavoitteena on tätä kautta löytää tietoa vähemmistöryhmien ja enemmistön arvoista ja uskonnollisuudesta.

Myös *Åbo Akademin sosiologiassa* tehdään uskontososiologista tutkimusta, josta on osoituksena esim. uskonnon, kulttuurin ja nuorten välistä suhdetta tarkasteleva tutkimushanke. Tutkimuksen kohteena ovat kristinuskon visuaaliset representaatiot nuorten musiikkivideoissa. Tätä kautta tarkastellaan nuorten identiteetin rakentumista ja uskonnon sekä populaarikulttuurin välistä yhteyttä. Åbo Akademin hanke on sisällöllisesti samansuuntainen Helsingin yliopiston kirkkososiologiassa tehtävän nuorten sosiaalista pääomaa tarkastelevan tutkimuksen kanssa.

Liikuntasosiologia

Jyväskylän yliopistossa tehdään kansalaistoiminnan sosiologista tutkimusta myös liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnassa liikunnan yhteiskuntatieteiden yksikössä, jossa liikunnan kansalaistoiminnan tutkimuksella on pitkät perinteet. Liikuntasosiologinen tutkimus on keskittynyt urheiluorganisaatioihin ja laajemmin liikunnan kansalaispainotteiseen toimintaan. Liikuntasosiologian piirissä tarkastellaan esimerkiksi liikunnan instituutioiden fyysisiä, sosiaalisia ja taloudellisia toiminta- ja ympäristöehtoja. Myös liikunnan yhteiskunnallisella merkittävyydellä ja sosiaalisilla vaikutuksilla on ollut korostunut rooli kansalaistoimintaan liittyvissä tutkimuskäytännöissä. Liikunnan kansalaistoiminnan tarkastelussa on perehdytty:

- liikunnan kansalaistoiminnan historiallisiin vaiheisiin
- liikunnan alan järjestötyön erityiskysymyksiin
- liikunnan kansalaistoiminnan tutkimuksellisiin lähtökohtiin.

Tällä hetkellä liikuntasosiologiassa on käynnissä muun muassa liikuntahallinnon modernisaatiota tutkiva hanke ja siihen on puolestaan yhteydessä kehittämisprojekti, jonka kohteena ovat Suomen kuntien liikuntahallintokäytänteet. Projektin tavoitteena on arvioida laajasti eri valtionhallinnon toimijoiden päätöksenteon vaikuttavuutta suomalaiseseen liikuntakulttuuriin niin organisaatioiden kuin yksittäisten liikkujienkin kannalta.

Sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikka

Yhteiskuntapolitiikka on soveltava ja laaja-alainen yhteiskuntatiede, joka etsii keinoja edistää hyvinvointia ja lievittää sosiaalisia ongelmia. Sen tehtävänä on tutkia ja tulkita yhteiskunnallisen hallinnan eri mekanismeja paikallisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti. Yhteiskuntapolitiikan tutkimus voi kohdentua näin ollen yhteiskunnan monelle eri osa-alueelle, joista yleisempiä ovat sosiaalipolitiikka, työpolitiikka, ympäristöpolitiikka sekä kulttuuripolitiikka.

Yhteiskuntapolitiikalla on oppiaineena pitkät perinteet kansalaisyhteiskuntatieteiden liittyvässä tutkimuksessa. Kansalaisuuden ja kansalaisten osallistumisen ja osallistamisen teemojen lisäksi yhteiskuntapolitiikassa, erityisesti sosiaalipolitiikassa, on tarkasteltu kolmatta sektoria hyvinvointivaltiota koskevan keskustelun yhteydessä. Helanderin (1998, 104) mukaan sosiaalipolitiikan tutkimukselle on ollut tunnusomaista se, etteivät tutkimuksen kohteena ole olleet niinkään suuret ja formaaliset organisaatiot, vaan pikemminkin pienet ja organisatoriselta asemaltaan monimuotoiset, usein muodollisen ja informaalisen organisaation rajalla liikkuvat järjestöt tai verkostot. Nämä nähdään yhteiskuntapolitiikan tutkimuksessa vaihtoehtoisina organisointitapoina hyvinvointipalvelujen järjestämiseksi. Jos tätä tutkimusteemaa laajentaa hieman, lähestytään helposti tutkimus-alueetta, joka tarkastelee hyvinvointivaltion murrosta ja hyvinvointiregiimeja. Tämän tutkimusalueen diskursseissa keskustellaan mm. hyvinvoinnin sekatalouden teorioiden kautta. Yhteiskuntapolitiikan kansalaisyhteiskuntatemaattiset tutkimukset käsittelevät esimerkiksi:

- kansalaisten hyvinvointivaltiollisia oikeuksia
- kansalaisten toimintamahdollisuuksia (toimintakyky, syrjäytyminen, valtaistaminen)
- kolmatta sektoria hyvinvoinnin sekatalouden (*welfare-mix*) osana.

Seuraavaksi tarkastellaan muutamia keskeisempiä yhteiskuntapolitiikan alaisuudessa tehtäviä kansalaisyhteiskuntatieteitä käsitteleviä tutkimuksia ja tutkimusprojekteja. Monen yliopiston yhteiskuntapolitiikan tai sosiaalipolitiikan tutkimus on lähellä sosiaalityön tutkimuksellisia intressejä. Tämä ilmiö on havaittavissa myös tässä kartoituksessa vertailtaessa yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön yliopistollista tutkimustoimintaa.

Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikka on linjannut opetuksensa ja tutkimuksensa käsittelemään erilaisia sosiaalisia ongelmia ja niiden ratkaisumalleja. Niin opetuksen kuin tutkimuksenkin yksi punainen lanka on sosiaalinen syrjäytyminen, jota tarkastellaan erityisesti hyvinvointivaltiollisessa kontekstissa. Tutkimukset ovat keskittyneet hyvinvointivaltion teoriaan ja historiaan ja sen viimeaikaiseen muutokseen kohti hyvinvointiyhteiskuntaa, jossa valtion roolia ei enää nähdä niin keskeisenä hyvinvoinnin tuottamisen kannalta. *Welfare mix* -mallin mukainen hyvinvointipalveluiden järjestelmä on keskeinen tutkimuskohde. Myös *Turun yliopiston sosiaalipolitiikan* tutkimuksessa on pohdittu Suomen hyvinvointipalvelujen muutosta pohjoismaisten diskurssien, instituutioiden ja politiikkojen perspektiiveissä. Kiinnostuksen kohteena ovat mm. uusien kilpailullisten toimintatapojen yleistyminen hyvinvointipalveluissa vuosina 1995–2004. Tutkimuksen avulla pyritään selvittämään, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet hyvinvointipalveluiden kilpailuttamiseen ja mitä seurauksia kilpailuttamisella mahdollisesti on. Yhden osatutkimuksen tavoitteena on kartoittaa kilpailuttamisen vaikutuksia erityisesti kolmannen sektorin toimintaan.

Hyvinvointivaltion murros eli kansalaisten hyvinvoinnin siirtyminen hyvinvointivaltion vastuulta hyvinvointiyhteiskunnan vastuulle, koskee sosiaalialan ohella myös ympäristöpolitiikkaa ja kulttuuripolitiikkaa. Tätä murrosta on tarkasteltu *Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikassa ympäristötutkimuksen* erikoisalalla, *Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikassa* (ympäristöpolitiikan tutkimus) sekä myös *Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikassa kulttuuripolitiikan* erikoisalalla. Helsingin yliopiston ympäristöpolitiikan alan tutkimuksessa on tarkasteltu empiirisesti mm. Helsingin kaupungin ympäristöpäätöksentekoa kokonaisuutena. Poliittisten toimijoiden, hallinnon virastojen, yksityisten yritysten ja toimijoiden lisäksi tutkimuksessa on tarkasteltu erilaisia järjestötoimijoita ja näiden roolia ympäristöpäätöksenteossa sekä päätösten toimeenpanijoina. Kulttuuripolitiikan alaan liittyvissä tutkimuksissa on tarkasteltu puolestaan kolmannen sektorin yhdistysten hallinnoimia ja vapaaehtoisvoimin hallinnoituja kulttuuriprojekteja osana kulttuuripalveluiden palvelurakenteen kokonaismuutosta (esim. tutkimukset Euroopan Unionin rakennerahastojen tukemasta kulttuuritoiminnasta ja maaseudun kyläyhdistysten toteuttamista kyläprojekteista) sekä kulttuuriyhdistysten roolia kulttuuripolitiikan toimijoina 1800 – 1900-luvuilla.

Hyvinvoinnin siirtyminen hyvinvointiyhteiskuntien vastuulle – kysymystä voidaan tarkastella myös globaalimmasta näkökulmasta, kuten Tampereen, Turun ja Lapin yliopistojen sekä Turun Kauppakorkeakoulun yhteishanke *Globalisaatio ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus* osoittaa. Tutkimus tarkastelee globaalin ympäristöpolitiikan politisoitumisen kysymyksiä ja kyseenalaistaa muun muassa sen, onko eri maiden kansalaisilla yhdenvertainen oikeus elinkelpoiseen ympäristöön? Voidaanko samoja ympäristönormeja soveltaa etelässä ja pohjoisessa? Hankkeessa tarkastellaan eri maiden ja toimijoiden yhteistyötä ympäristökysymyksissä ja tämän toiminnan pohjalta syntyviä normeja, prosesseja sekä normien toimeenpanoa ja niiden vaikuttavuutta.

Hyvinvointivaltiollisessa ja hyvinvointiregiimien murroksessa korostuu siis kansalaisten rooli. Kansalaisuus on keskeinen tema yhteiskuntapolitiikan kansalaisyhteiskuntatematiikkaan liittyvässä tutkimuksessa. Näkökulmana ovat tällöin usein kansalaisten nk. hyvinvointivaltiolliset oikeudet. *Åbo Akademin sosiaalipolitiikka* pitää kansalaistoiminnan tutkimukseen liittyvänä painopistealueenaan yhteiskunnallista muutosta suhteessa kansalaisten perusturvaan liittyviin palveluihin ja niiden toteuttamiseen. Teoreettisesti tarkasteltuna tutkimukselliseen keskiöön nousevat kansalaisuuden määrittely, kansalaisen ja valtion välinen suhde, kansalaisoikeudet ja palveluiden saavutettavuus. Myös Åbo Akademin tutkimuksissa on tarkasteltu vapaaehtoistyön merkitystä palvelurakenteen murrokselle.

Yhteiskunta – ja sosiaalipolitiikan tieteenalan tavoitteena on etsiä keinoja, joilla yhteiskunnan resurssit käytetään järkevästi ja tehokkaasti kansalaisten toimintamahdollisuuksien ja hyvinvoinnin parantamiseksi sekä tuottaa näitä alueita koskevaa teoreettista tutkimusta. Näin ollen yhteiskunnallisen marginalisaation ja kansalaisten toimintamahdollisuuksien kysymykset ovat tärkeä tutkimusteema yhteiskuntapolitiikassa. *Jyväskylän yliopistossa* on käynnistynyt vastikään tutkimusprojekti *Capabilities, institutions, dispositifs and power in developed societies*. Tutkimuksessa pohditaan ihmisten arjen mahdollisuuksien ja hyvän elämän välistä suhdetta mm. taloustieteilijä Amartya Senin ja filosofi Martha Nussbaumin teorioiden kautta. Keskeinen teoreettinen näkökulma on Senin toimintakykyyn liittyvä teoria, jota sovelletaan nyt sosiaalipoliittiseen ja sosiologiseen tutkimukseen tarkastelemalla mm. YK:n eri kehitysprojekteja. Tutkimuksessa tarkastellaan myös etnisiä vähemmistöjä, työttömiä nuoria ja lähisuuhdeväkivaltaa kohdanneita ihmisiä nykypäivän Suomessa valtaistamisen ja toimintakyvyn käsitteiden ja teorioiden kautta. Tutkimusprojektin tarkoituksena on tutkia valtaa ja sen luonnetta sekä yhteiskunnan rakentumista. *Jyväskylän yhteiskuntapolitiikassa* on

käynnissä kansalaisten paikallisia toimintamahdollisuuksia kartoittava tutkimus, jossa tarkastellaan muuttoliiketutkimuksen tavoin erityisesti paluu- ja tulomuuttajien sosiaalisuutta tietyille alueille sekä näiden toimintamahdollisuuksia. Teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalisen pääoman teoria, jonka kautta tarkastellaan mm. muuttajien sosiaalista pääomaa ja sen vaikutusta alueen yhteisölliseen rakentumiseen ja kehitykseen. *Åbo Akademin sosiaalipolitiikassa* on tutkittu vähemmistöjen (pääasiassa ruotsinkielinen väestö) paikallisia toimintamahdollisuuksia suhteessa alueen yhteiskunnalliseen rakentumiseen ja kehitykseen.

Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikassa on puolestaan käynnissä tutkimusprojekteja, joissa paneudutaan sosiaaliseen syrjäytymiseen ja vieraantumiseen ja mietitään mm. sosiokulttuuristen rajanylitysten merkitystä yhteiskuntapolitiikan kehitykselle. *Jyväskylän yliopiston kulttuuripolitiikan* tutkimuksessa on tarkasteltu kulttuuriin osallistumisen (mm. kulttuurin kansalaistoiminta) ja elämänlaadun välistä suhdetta.

Täysi kansalaisuus on yhteiskuntapolitiikassa tutkimusteema, joka liittyy keskeisesti kansalaisten toiminnan mahdollisuuksiin ja kansalaisuuden laajenemiseen. Viime vuosikymmenten tieto- ja informaatioteknologinen kehitys on laajentanut Internetin myötä kansalaisuuden käsitettä. Tähän teemaan on tartuttu mm. *Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaineessa*, jossa on tutkittu tietoyhteiskunnan kulttuurista luonnetta. Tutkimuksessa kysyttiin, voiko tietoyhteiskunta olla monikulttuurinen, ja jos voi, niin mitä se tarkoittaa yhteiskunnan eri sosiaalisten ja etnisten ryhmien kannalta? Mitkä ovat näiden ryhmien mahdollisuudet osallistua tietoyhteiskunnan kehittämiseen ja siellä toimimiseen? Hankkeessa on pohdittu täyden kansalaisuuden merkityssisältöjä sekä sitä, kuinka tietoyhteiskunnassa toteutuvat kansalaisten poliittiset, sosiaaliset ja kulttuuriset oikeudet.

Sosiaalityö

Sosiaalityön tutkimuksellinen painopistealue löytyy sosiaalisiin ongelmiin keskittyvästä sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta. Sosiaalityössä korostuvat sosiaalisten ongelmien lisäksi kansalaisten sosiaalisten oikeuksien, toimintaedellytysten ja elämänotteen vahvistaminen. Kyse on tutkimukseen perustuvasta ammatillisesta toiminnasta sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja lievittämiseksi. Suomessa sosiaalityö on ollut vahvasti sidoksissa hyvinvointivalttiolliseen palvelujärjestelmään ja erityisesti kunnalliseen sosiaalihuoltoon.

Sittemmin sosiaalityö on laajentunut muille yhteiskunnallisille toimialueille, mikä on laajentanut myös tutkimuskohteiden kirjoa perinteisten hyvinvointiregiimien ja sosiaalisten ongelmien tutkimuksesta viime vuosina voimistuneeseen vapaaehtoistyön ja toiminta- ja kumppanuusyhteisöjen tutkimukseen (ks. esim. Helander 1998, 104).

Suomessa sosiaalityötä on kehitetty tieteenalana, jolla on oma kysymyksenasettelunsa, tieteenteoreettiset lähtökohdansa, tutkimuskohteensa ja tiedonmuodostustapansa. Kansalaisyhteiskuntatematickaan liittyvä sosiaalityön tutkimus voidaan jaotella pääasiassa kolmeen aihealueeseen:

- sosiaalipalvelujen kokonaisrakennetta ja hoivaregiimejä koskevaan tutkimukseen, jossa kansalaisen rooli on keskeinen
- yhteiskunnallista syrjäytymistä käsittelevään tutkimukseen
- järjestöjen ja kansalaisten (esim. vapaaehtoistyö) tekemää sosiaalityötä koskevaan tutkimukseen

Kansalaisten ja eri hoivaregiimien välistä suhdetta tarkastellaan esimerkiksi *Jyväskylän yliopiston* ja *Tampereen yliopiston sosiaalityön* oppiaineissa. *Hoiva ja sen kontekstit – hoivan arkinen rakentuminen eurooppalaisissa hyvinvointijärjestelmissä - tutkimus* on osa Suomen Akatemian rahoittamaa *Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot - tutkimusohjelman* alahanketta nimeltä *Sosiaalinen pääoma, luottamus ja hoiva – miten informaali ja formaali hoivapääoma syntyvät ja jakautuvat hyvinvointiyhteiskunnissa?* Jyväskylässä toteutettavassa tutkimuksessa pohditaan, kuinka eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden kansalaisten toiminnan mahdollisuudet ja rajoitteet rakenteistuvat ja millä tavoin kansalaiset itse uusintavat tai muuttavat hoivajärjestelyjensä konteksteja. Kansalaiset nähdään siis hoivapalvelujen rakenteistumisen kannalta keskeisinä vaikuttajina tai toimijoina. Tutkimuksessa ovat keskeisiä eri hoivaregiimien ja kansallisten hoivajärjestelmien analyysit, mutta myös alueelliset ja paikalliset politiikat, mallit ja käytännöt huomioidaan hoivajärjestelmän kokonaisuutta pohdittaessa. Merkittävänä hoivajärjestelyjen käytännön toteuttajina ja hyvinvointivaltiollisten velvollisuuksien täyttäjinä nähdään nk. viralliset palvelun tarjoajat kuten esim. julkiset sosiaalipalvelut (esim. vanhustenhuolto) sekä epävirallisemmat perheet ja sosiaaliset verkostot. Tutkimuksen tavoitteena on monitasoinen analyysi yksilöiden toiminnan ja rakenteellisten kontekstien vuorovaikutuksesta tutkimalla jokapäiväisen hoivan muotoutumisen prosesseja Euroopan eri hyvinvointivaltioissa.

Myös Lapin ja Helsingin yliopistojen sosiaalityön oppiaineissa tehdään hoivaregiimeihin liittyvää tutkimusta. Lapin yliopiston sosiaalityön oppiaineessa tutkimuksen painopistealueita ovat hyvinvointipalvelut ja niiden alueellinen eriytyminen, kolmas sektori sekä kansalaisten kokema hyvinvointi ja sosiaalisen tuen tarve. Oppiaineessa on kansalaisyhteiskuntateemaan liittyen meneillään kansainvälinen kehittämishanke *Sosiaalityö ja kansalaisyhteiskunta Venäjän lähialueilla*, jossa tarkastellaan sosiaalityön kokonaisrakennetta ja erityisesti järjestöjen (järjestöapu) roolia siinä. Tämän lisäksi laitoksella edistetään *Hyvinvointipalvelut ja Welfare mix -mallit -kokonaishankkeen* osahankkeina tutkimusprojekteja, jotka on nimetty löyhästi *Kolmannen sektorin tutkimukseksi* sekä *Hyvinvoinnin alueellisten piirteiden ja kansalaisten eriytyvien hyvinvointitarpeiden selvittämishakkeeksi*.

Lapin yliopiston sosiaalityössä on käynnissä myös *ANKKURI - hanke*, joka tarkastelee vapaaehtoisuuden ja palkkatyön yhteensovittamista lastensuojelun kontekstissa. Tämä professiotutkimusten lähelle sijoittuva tutkimusteema on sosiaalityön käytännön kannalta oleellinen, mutta samalla myös hyvin problemaattinen kysymys, ja sille voidaan antaa niin teoreettisia kuin juridisiakin ulottuvuuksia mm. vastuun kautta. *Tampereen yliopiston sosiaalityössä* on pohdittu sosiaalityön vastuuta ja erityisesti sitä, miten se voisi jakautua virallisen ts. julkisen palveluverkoston ja vapaaehtoistyöntekijöiden välillä. Vastausta tähän kysymykseen haetaan vertailevan ja kansainvälisen tutkimuksen kautta, jossa tarkastellaan vanhusten hoivakäytäntöjä ja niiden muuttumista globalisoituvassa maailmassa erityisesti Suomen ja Italian esimerkkien kautta. Suomi ja Italia edustavat hoivaregiimien erilaisia ääripäitä: toinen on alkuperältään varsin julkis palveluvetoinen, toinen taas alun perin pitkälti perhehoivan malliin perustuva. Tämä vanhusten hoivakäytäntöjä tarkasteleva tutkimus on yksi osahanke jo edelläkin mainittua *Sosiaalinen pääoma, luottamus ja hoiva – miten informaali ja formaali hoivapääoma syntyvät ja jakautuvat hyvinvointiyhteiskunnassa* - tutkimushanketta, joka kuuluu Suomen Akatemian rahoittamiin (2004–2007) sosiaalisen pääoman ja luottamuksen hankkeisiin.

Vapaaehtoistyö on yksi kasvava sosiaalipalveluja tuottava ”ala” myös Suomessa. Näin ollen vapaaehtoistyö, vertaistuki ja vertaisryhmien sekä oma-apuryhmien toiminta ovat kasvattaneet kiinnostustaan tutkimuksellisina kohteina. *Helsingin yliopiston sosiaalityössä* on parhaillaan käynnissä tutkimusprojekti, jossa selvitetään muun muassa kolmannen sektorin toimintaa ja roolia eri hyvinvointivaltioissa (Pohjoismaat painotettuina) sekä erityisesti oma-apuryhmien roolia vapaaehtoistoiminnan ja julkisten palveluiden välimaastossa sosiaalisten ongelmien

ratkaisijoina ja terveystalitiikan edistäjinä. Helsingissä on tutkittu myös vapaaehtoistoiminnan yleisiä motiiveja, työttömien yhdistystoimintaa, mielenterveyskuntoutujien vertaistukitoimintaa sekä ammattityöntekijöiden roolia oma-apuryhmissä. *Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella* on taas puolestaan tarkasteltu settlementiyhdistysten kautta toteutetun vapaaehtoistyön roolia vanhenevan väestön arkipäivässä.

Syrjäytymisen ehkäiseminen on yksi sosiaalityön keskeisempiä tavoitteita. Marginalisoitumisen ja vastaavasti myös valtaistamisen teemat ovat esillä monen sosiaalityötä opettavan ja tutkivan yliopiston oppiaineiden painopistealueissa. Näin myös *Tampereen yliopistossa sosiaalityössä*, jossa tutkimus paneutuu muun muassa marginalisaation, toiseuden ja syrjäytymisen ongelmiin tiettyjen sosiaalisten ryhmien kautta. Tutkimuksen kohteina ovat muun muassa syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, mielenterveys- ja alkoholiongelmaiset, asunnottomat ja pitkäaikaistyöttömät. Tutkimuksen keskiössä on sosiaalityön eräs klassinen dilemma: syrjäytymistä kontrolloivien ja osallistumista tukevien ulottuvuuksien erittely. Valtaistamisen teemaa on tutkittu myös *Jyväskylän yliopiston sosiaalityössä*, josta on vastikään valmistunut väitöstutkimus lasten osallistumisen voimavaroista. Tutkimuksessa tarkasteltiin 6 – 12-vuotiaiden lasten osallistumisen ehtoja ja mahdollisuuksia oman elinympäristönsä kehittämiseen.

Varsinaista liiketutkimusta puolestaan edustaa esimerkiksi *Helsingin yliopiston sosiaalityön tutkimushanke*, jossa on selvitetty naisliikkeen merkitystä eurooppalaisen sosiaalityön historiassa.

Valtio-oppi

Valtio-oppi kuuluu vanhimpiin yhteiskuntatieteisiin sosiologian rinnalla. Se on oppiaine, jonka tutkimuskohteena ovat poliittiset järjestelmät, kuten valtioinstituutio ja muut poliittiset instituutiot esim. järjestöt ja lehdistö. Valtio-opissa on kiinnostuttu myös poliittisesta ajattelusta, eri ideologioista sekä yhteiskunnallisista ilmiöistä. Valtio-opillisen tutkimuksen kohteena on kaikki inhimillinen toiminta aina yksittäisen henkilön julkisesta lausahduksesta maailmanpolitiikan laajoihin globaaleihin ilmiöihin kuten terrorismiin asti. Kansalaistoimintayhteys on löydettävissä pääsääntöisesti sellaisista valtio-opin tutkimuksista, joissa tarkastellaan:

- poliittista osallistumista ja kansalaisaktivismia
- yhteiskunnallisia instituutioita (sisältäen myös vakiintuneet poliittiset käytännöt organisaatioiden ohella)
- kansalaisuutta ja identiteettiä
- demokratiaa erityisesti kehityksen näkökulmasta

Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin oppiaineen tutkimuksessa on pohdittu muun muassa kansalaisten poliittisen osallistumisen mahdollisuuksia, muotoja ja motiiveja sekä poliittisia identiteettejä. Esimerkkinä tällaisesta tutkimuksesta on projekti, jonka lähtökohtana on yhdeksän itämeren maan nuorten identiteetti ja retoriikka. Tutkimuksessa tarkastellaan mm. sitä, miten nuoret rakentavat arkiset merkityksensä ja identiteettinsä ja miten alueellisuus vaikuttaa heidän identiteettinsä rakentumiseen. Tätä kautta pyritään hahmottamaan sitä tilaa, missä ja miten nuoret osallistuvat poliittisina kansalaisina (*civil participation*).

Osallistumis- ja identiteettitutkimusta tehdään myös *Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen* laitoksella, jonka yhdeksi opetuksen ja tutkimuksen sisältöalueeksi on määritetty kansalaisyhteiskunta ja poliittinen toiminta. Tutkimuksessa keskitytään erityisesti poliittisen osallistumisen ja demokratian väliseen suhteeseen. Näkökulmina tutkimuksissa ovat olleet nuorten ohella maahanmuuttajat ja naiset, joiden integroitumista yhteiskuntaan, osallisuutta ja esim. sukupuolittunutta kansalaisuutta on tarkasteltu politologian lähtökohdista käsin. Myös Helsingin yliopiston valtio-opissa on tutkimusprojekteja ja kehittämishankkeita, joiden kohteena ovat naiset sukupuolena. Tämä lienee selitettävissä niin Tampereen kuin Helsingin yliopistojen naistutkimus-oppiaineilla, joiden kanssa valtio-opilla on tutkimuksellista yhteistyötä. Helsingin yliopistossa on mm. parhaillaan käynnissä projekti, jonka tavoitteena on luoda tutkija- ja toimijaverkosto Naisten oikeudet ihmisoikeuksina -teeman alle. Projekti tuo yhteen asiantuntemusta yli tieteenrajojen sekä Itä- että Länsi-Euroopan maista keskittyen tutkimuksellisesti viiteen teemaan: naiskauppaan, reproduktiivisiin oikeuksiin, poliittiseen osallistumiseen ja kansalaisuuteen sekä sosiaalisiin oikeuksiin. Tutkimuksellisessa keskiössä on siis nainen niin poliittisena toimijana kuin toiminnan kohteenakin.

Osallistumis- ja identiteettitutkimus liittyy läheisesti marginalisaatiotutkimukseen, jota valtio-opissa tarkastellaan yleensä yhteiskunnallisen inklusion ja eksluusion tai nomadiuden (muukalaisuus, juurettomuus, sosiaalinen kiinnittymättömyys) kautta. *Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin oppiaineessa* on käynnissä hanke, joka tutkii toiseuden, identiteetin ja

politiikan suhteita sekä teoreettisena että empiirisenä ongelmana. *Erilaisuus, identiteetti & politiikka -projektin* huomio kohdistuu prosessiin, jossa määritellään ryhmän tai yhteisön sisäisen ja ulkopuolisen, oman ja vieraan, meidän ja muiden välinen raja. Tutkimushankkeessa kysytään, mikä ja millainen rooli politiikalla on erilaisten kulttuurien ja arvojen kohtaamisessa, ja erityisesti mitä politiikalle tapahtuu tässä kohtaamisessa.

Poliittiset liikkeet ja yhteiskunnallinen liikehdintä ovat olleet valtio-opin tutkimukselle tärkeitä tutkimuskohteita ja aineistoja kautta vuosien vaalitutkimusten ohella. Puolueohjelmien ja järjestöjen periaateohjelmien retoristen tutkimusten (esim. Jyväskylän yliopiston *Poliittisen retoriikan instituutti*) lisäksi liikkeitä on tarkasteltu poliittisina voimina. Tällaisesta tutkimuksesta on hyvänä esimerkkinä *Eurooppalaiset ääriliikkeet – uhka kansalliselle edustukselliselle demokratialle - tutkimusprojekti*, jonka tarkoituksena on selvittää Euroopan Unionin jäsenmaissa sekä jäsenyyttä hakevissa Itä-Euroopan maissa esiintyvien poliittisten ääriliikkeiden kannatusta. Kuinka laajaa kannatus on ja mihin se perustuu? Mikä ideologiaperusta näiden liikkeiden taustalla on? Millaiseen käytännön toimintaan liikkeissä tähdätään ja kuinka laajat verkostot niillä on yhteiskuntaan ja toisiin liikkeisiin? Tutkimus toteutetaan *Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksella*.

Kansalaisten poliittista aktiivisuutta voidaan tutkia perinteisen puolue- ja liiketutkimuksen rinnalla myös vaalitutkimusten kautta. Kansalaisten äänestys- ja vaalikäyttäytymistä tutkitaan erityisesti *Åbo Akademin* ja *Helsingin yliopistojen valtio-opin oppiaineissa*. Äänestyskäyttäytymistä on tarkasteltu Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksella mm. sukupolvien näkökulmasta. Tutkimusten tulokset, kuten nuorten poliittisen aktiivisuuden dramaattinen lasku ja passiivinen äänestyskäyttäytyminen, ovat nousseet julkisen huomion keskiöön synnyttäen erilaisia hankkeita nuorten poliittisen osallistumisen kannustamiseksi (esim. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman hankkeet, ks. www.om.fi). Poliittikatieteissä tätä muutosta kuvataan sukupolvi-efektin kautta. Toinen tapa lähestyä suomalaisten äänestyskäyttäytymistä on pohtia kansalaisten passiiviseen äänestämiskäyttäytymiseen liittyviä syitä esim. ovatko puolueet menettäneet äänestäjensä luottamuksen vai onko kyseessä puhtaasti politiikan personoitumiseen liittyvä ilmiö. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa on tutkittu vuoden 2000 presidentinvaalien vaalikäyttäytymistä ehdokasstrategioiden ja äänestäjäkäyttäytymisen kautta eli miten tietty vaalistrategia vaikuttaa äänestäjän ehdokasvalintaan? Tällaiset valtio-opilliset vaalitutkimukset lähestyvät markkinoinnin oppiaineesta tuttua imago tutkimusta.

Åbo Akademin yhteydessä toimii tutkimusyksikkö *Institutet för finlandssvensk samhällsforskning*, jossa tehdään kansalaistoiminnan tutkimusta politiikkatieteiden näkökulmasta. Yksikön tutkimusintressejä ovat muun muassa demokratia, kansalaisten poliittinen käyttäytyminen, poliittiset puolueet ja poliittinen tietoisuus. Instituutin keskeinen tehtävä on kerätä ja tuottaa tutkimustietoa kielivähemmistöistä sekä heidän asemastaan Suomessa. Instituutin viimeaikaisen mielenkiinnon kohteina ovat olleet vaalit ja edustuksellinen demokratia, sekä erityisesti demokratian ja sosiaalisen pääoman kysymykset. Tutkimusinstituuttiin on sijoittunut *Socialt kapital och demokrati* -tutkimushanke, joka on osa Suomen Akatemian 2004 – 2007 rahoittamaa *Sosiaalisen pääoma ja luottamusverkostot - tutkimusohjelmaa*. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti sosiaalisen pääoman vaikutusta poliittiseen toimintaan. Kuinka sosiaalinen pääoma syntyy ja kehittyy ja mitä vaikutuksia sillä on kansalaisten poliittiseen osallistumiseen, luottamukseen poliittisia instituutioita kohtaan, poliittiseen järjestelmään sekä poliittisen järjestelmän legitimizeettiin? Kyseessä on osittain vertailevalla menetelmällä toteutettava tutkimus, jossa hyödynnetään mm. laajaa European Social Survey- aineistoa.

Kansalaisosallistuminen on saanut globalisaation ja informaatioteknologian kehittymisen myötä uusia ulottuvuuksia ja poliittisen toiminnan tiloja. Esimerkiksi *Tampereen ja Jyväskylän yliopistojen valtio-opissa* on ollut viime vuosina käynnissä useita niin opetuksen kuin tutkimuksenkin hankkeita, joissa on tarkasteltu Internetiä poliittisena tilana. Internet nähdään valtio-opillisten tutkimusten mukaan demokratian mahdollistajana tai edistäjänä. Se vahvistaa myös kansalaisten osallistumista. Tampereella tutkitaan parhaillaan internetin keskustelufoorumien keskustelua ja Jyväskylässä puolestaan kyberavaruutta spatiaalisena tilana ja poliittisen toiminnan areenana. Poliittinen osallistuminen on siis laajentunut ääniurnilta Internetiin.

Jyväskylän yliopiston valtio-oppi on erikoistunut sekä opetuksessaan että tutkimuksessaan erityisesti ei-valtiollisten politiikan muotojen tarkasteluun. Kansalaistoimintatematikka näkyy valtio-opin tutkimuksessa sen tutkimusorientaation kautta, ts. politiikkaa on löydettävissä kaikesta inhimillisestä toiminnasta, eikä ainoastaan yksittäisten poliitikkojen tai eduskunnan toiminnasta. Tutkimukset ovat käsitelleet mm. kansalaisuutta ja sen konstruktiota niin EU-asiakirjoissa kuin puolueohjelmissakin retorisisista lähtökohdista käsin. Suomen Akatemian rahoittamassa osaprojektissa *Politiikan parlamentaarinen tyyli - Retorisen paradigman kulkureittejä* tultaneen tarkastelemaan myös järjestöjen tuottamaa poliittista puhetta.

Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella on parhaillaan *Poliittinen ajattelu ja käsittemuutokset -huippututkimusyksikkö (Centre of Excellence in Political Thought and Conceptual Change)*, joka on valtio-opin ja naistutkimuksen yhteinen hanke. Sen alaisuudessa tarkastellaan mm. sukupuolittunutta kansalaisuutta, mikä kuuluu feministiseen politiikan tutkimukseen.

Filosofia

Oppiaineena filosofia tutkii tiedon hankinnan menetelmiä, todellisuuden ymmärtämiseen tarvittavia käsitteitä sekä todellisuutta koskeville käsityksille esitettyjä perusteita. Filosofia jaetaan teoreettiseen ja käytännölliseen filosofiaan. Teoreettiseen filosofiaan kuuluvat tiedon mahdollisuutta ja perusteita tutkivat tieto-oppi ja tieteenfilosofia sekä olemassaoloon liittyviä kysymyksiä pohtiva metafysiikka. Käytännölliseen filosofiaan taas kuuluvat ihmisten käytännön elämään liittyvät osa-alueet kuten etiikka, yhteiskuntafilosofia ja oikeusfilosofia. Ne tutkivat yksilön ja yhteisön toimintaan liittyviä arvo- ja normikysymyksiä. Kansalaistoimintatematikkaan liittyvää tutkimusta tehdään erityisesti yhteiskuntafilosofiassa, oikeusfilosofiassa ja etiikassa. Tutkimuksessa korostuvat tällöin esim. yhteiskunnan ja myös ihmisten toimintakykyä ylläpitävät arvot (esim. luottamus arvona).

Helsingin yliopiston filosofian oppiaineessa toteutetaan yhteistyössä Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen (erityisesti sosiologian) kanssa tutkimusprojekti, jossa pyritään rakentamaan filosofinen individualistinen teoria luottamuksesta institutionaalisissa yhteyksissä. Tämä *Instituutioihin me luotamme – filosofinen tutkimus SoCa-ohjelman avainkäsitteistä* -tutkimushanke on Suomen Akatemian rahoittama osahanke *Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot (SoCa)* -tutkimusohjelmassa. Projektissa analysoidaan filosofian näkökulmasta sosiaalisen pääoman käsitettä erityisesti luottamuksen/luotettavuuden ja vastuun ”apukäsitteiden” kautta. Keskeisimpänä tutkimuskysymyksenä on luottamuksen käsitteen ongelmallisuus. Hankkeen taustalla on yhdistyksiä ja instituutioita kohtaan tunnetun luottamuksen tutkimus, joka puolestaan on Jyväskylän yliopiston sosiologian vetovastuulla.

Oikeusfilosofian, yhteiskuntatieteiden filosofian ja demokratian filosofian aihealueet ovat keskeisiä *Turun yliopiston filosofian* oppiaineen tutkimuksessa; filosofia hakee siis tutkimuskohteensa oikeustieteiden, yhteiskuntatieteiden ja politiikkatieteiden kentältä.

Käynnissä olevia kansalaisyhteiskuntaan liittyviä tutkimushankkeita ovat esimerkiksi sellaiset tutkimushankkeet, joissa keskitytään tutkimaan sosiaalisten valintojen ja demokraattisten arvojen välisiä yhteyksiä tai yritysten yhteiskuntavastuuta ja sen yhteyksiä yritysten kilpailukykyyn. Myös globaali oikeudenmukaisuus on teema, jota Turun yliopiston filosofiassa tutkitaan. Kansalaisyhteiskuntatematiikkaan liittyvä tutkimuksellinen ydin on siis löydettävissä esim. organisaatioiden ja yksilöiden yhteiskunnallisesta asemasta ja toimintaympäristöstä (mm. sosiaalisia valintoja ohjaavat reunaehdot ja yhteiskuntavastuu) – unohtamatta toimintamahdollisuuksia (tässä esim. yritysten kilpailukyky).

Tampereen *liikunnan filosofian* tutkimusyksikkö pitää tärkeimpänä tutkimustehtävänä urheilun ja liikunnan arvojen ja merkitysten tutkimusta. Tutkijoiden lähtökohtana on ollut työskennellä läheisessä yhteistyössä oman tutkimusalansa käytännön työssä toimivien ihmisten kanssa, ja tämä onkin poikanut runsaasti yhteistyötä erilaisten koulutustilaisuuksien ja esitelmien muodossa muun muassa eri urheilujärjestöjen, lajiliittojen ja seurojen tilaisuuksissa, joissa liikunnan alan ihmiset ovat puolestaan löytäneet uuden näkökulman tarkastella käytännön ilmiöitä ja ongelmia. Esimerkiksi liikuntaseuroissa ilmenevä yhteisöllisyys ja liikunnan kansalaistoiminnalle luonteenomainen yhteistoiminnallisuus ovat saaneet näin tutkimuksen kautta uusia filosofisia perusteluja.

4.2. Hallinto- ja taloustieteet sekä oikeus- ja yhdyskuntatieteet

Hallintotieteet

Hallintotiede on yhteiskuntatieteiden lähimaastoon sijoittuva tieteenala, jonka kiinnostuksen ensisijaisena kohteena on julkinen hallinto, mutta se tutkii myös yrityksiä ja järjestöjä hallinnon ja johtamisen näkökulmista. Helanderin (1998, 106) mukaan hallintotieteissä tehtävä järjestötutkimus on keskittynyt tutkimaan ennen kaikkea sitä osaa järjestökentästä, joka hoitaa julkisia tehtäviä julkisen sääntelyn ja rahoituksen pohjalta. Lisäksi oppiaineessa tarkastellaan jo vakiintuneita, koko yhteiskunnan kattavia hallintojärjestelmiä ja Euroopan unionin institutionaalisia hallintotapoja, mutta myös muutoksessa olevien transitiomaiden ja kehitysmaiden hallinnollisia järjestelmiä järjestöt mukaan lukien. Hallintotiede tutkii siis

organisaatioita ja organisoitumista, johtamista ja hallinnointia, ja sen tehtävänä on kehittää johtamisen ja organisaatioiden erilaisia hallinnointiprosesseja.

Hallintotieteellinen tutkimus on yhteiskuntatieteiden ohella lähellä myös yhdyskuntatieteellisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteita kuten esimerkiksi kuntaorganisaatiota. Hallintotieteellisen tutkimuksen eräänlaisena ominaispiirteenä tai tunnusmerkkinä voidaan pitää kansalaisten sekä organisaatioiden asiakkaiden edun ja palvelujen laadun huomioimista. Kansalaisyhteiskuntatemaattinen tutkimuksellinen yhteys on löydettävissä yhdistystutkimuksen – jopa liiketutkimuksen – kautta, jolloin keskeisiksi tutkimuskohteiksi nousevat:

- kansalaisten yhteenliittymät (kuten intressiryhmät)
- järjestöt palveluntuottajina
- järjestöorganisaation johtaminen
- järjestöjen ja hallinnon (hallitusten) välinen suhde

Viimeksi mainittu näkökulma sisältää kaksi teoreettista ulottuvuutta: julkinen versus järjestösektori sekä järjestöhallinto versus julkinen hallinto.

*Tampereen yliopiston hallintotieteiden keskeisenä tehtävänä on tutkia ja kehittää organisaatioita. Erityiskiinnostuksen kohteina oppiaineessa ovat organisaatioiden johtaminen, rakenteet, prosessit, henkilöt ja verkostot. Yhtenä tutkimuskohteena Tampereen hallintotieteissä ovat kansainväliset, mutta myös kansalliset, kehitystyötä tekevät järjestöt. Non-Governmental Organizations in Development – A Finnish – Bagladeski – Nepali Research Project – tutkimushankkeen tavoitteena on ollut tuottaa perusteellista tietoa kansalaisjärjestöjen roolista kehityksen kontekstissa. Tiedon tarve on koettu ilmeiseksi: kehitysyhteistyötä tekevien järjestöjen määrä on kasvanut räjähdysmäisesti samaan aikaan, kun niiden toiminta on laajentunut. Tähän mennessä järjestöjen merkityksen kasvu on kuitenkin saanut tieteellisessä tutkimuksessa vain vähän jalansijaa. Kyseisessä tutkimushankkeessa tarkastellaan kehitystyötä tekeviä järjestöjä Bangladeshissa, Nepalissa ja Suomessa, ja tutkimuksella on osin komparatiivinen luonne. Hankkeessa tarkastellaan mm. järjestötoiminnan relevanssia, sen kestävyyttä ja tuloksellisuutta (kestävän kehityksen ulottuvuus), hallitusten ja ko. järjestöjen suhteita, järjestöjen toimintaympäristöä globaalissa viitekehityksessä sekä järjestöjen vaikutusta erityisesti naisten asemaan (esim. *empowerment*). Tämä tutkimusteema liittyy aihealueeltaan kehitysmaatutkimuksen intressialueelle eli kolmas sektori - ja NGO – tutkimukseen. Myös *Åbo**

Akademin julkishallinnossa on tutkittu muun muassa erilaisia intressiryhmiä ja niiden etuja ajavien organisaatioiden, kuten järjestöjen, toimintaa. Åbo Akademin kolmannen sektorin tutkimus on kohdentunut myös lokaalisti toimiviin paikallisyhdistyksiin.

Vaasan yliopiston hallintotieteellisen tiedekunnan tutkimustoiminta on keskittynyt etupäässä julkisten organisaatioiden johtamisen tutkimukseen, vertailevaan ja julkisen toiminnan arviointitutkimukseen sekä aluetalouden tutkimukseen. Tutkimustoiminnan keskittyessä näin selkeästi julkisiin organisaatioihin, on kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvä tutkimuksellinen viitekehys löydettävissä ennen kaikkea johtamisteorioiden, mutta osin myös tutkimuskohteiden kautta. Viime vuosina Vaasassa on tarkasteltu ennen kaikkea NPM (*new public management*) -johtamista nk. johtamisdoktriinina, millä on vaikutusta alueellisten järjestöjen ja yhdistysten sekä julkisten organisaatioiden väliseen yhteistyöhön ja koko alueelliseen toimintaympäristöön. New Public Management – johtaminen on synnyttänyt oheisilmiönä myös yhdistyksen johtamiseen liittyviä johtamisdoktriineja, joita voidaan kutsua yleisnimellä ”*associational management*”. Esimerkiksi tutkimushanke, jossa tarkastellaan maaseutua tutkimuskohteena – erityisesti aluekehityksen näkökulmasta – nostaa tutkimukselliseen keskiöön erilaiset yhdistysten koordinoitavuudella olevat kehittämissuunnitelmat, joilla on tiivis yhteys sekä alueen paikalliseen ruohonjuuritoimintaan erityisesti kansalaistoiminnan näkökulmasta, että myös alueen julkisiin toimijoihin. Osin samansuuntaisella orientaatiolla on lähdössä käyntiin myös *Jyväskylän ja Joensuun yliopistojen* yhteinen monitieteinen *Kulttuurinen kestävyys maaseudulla (KULKEMA)* -tutkijakoulutusohjelma, jossa tarkastellaan mm. erilaisia kylähankkeita kulttuurisesti ja alueellisesti kestävä kehityksen näkökulmista.

Lapin yliopiston hallintotieteiden tutkimus on profiloitunut yliopiston yleislinjauksen mukaisesti tarkastelemaan erityisesti pohjoisen alueellisia erityiskysymyksiä. Aluetalouden ja aluestrategisen tutkimuksen lisäksi hallintotieteissä tutkitaan erilaisia verkostoteorioita kuten pien- ja keskisuurten yritysten yhteistyöverkostoja mm. hyvinvointi- ja aluekehityksen näkökulmista. Viimeaikaiset tutkimukset ovat käsitelleet mm. alueellisten innovaatiojärjestelmien rakentumista ja niiden toimintaympäristöjä niin yhteiskunnan kuin kansalaisyhteiskunnankin näkökulmista.

Taloustieteet

Taloustieteissä tehdään vain vähän kolmanteen sektoriin liittyvää tutkimusta. Esimerkiksi Borgin selvityksessä (2004) ei ole mainittu yhtään puhtaasti taloustieteiden lähtökohdasta tehtyä tutkimusta; tosin osalla listatuista tutkimuksista on toki taloudellisia intentioita kuten esim. alueellinen kehitys tai kilpailukyky. Taloustieteissä harjoitettu kolmas sektori – tutkimus on keskittynyt esim. voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen, kuten järjestöt ja säätiöt, merkitykseen Suomen kansantaloudelle sekä järjestöjen työllistämisvaikutuksiin (Helander 1998, 107). Merkittävin tällainen tutkimus on ollut yli 20 maata kattanut vertaileva tutkimushanke *Johns Hopkins Comparative Non-Profit Sector Project*, jossa on tarkasteltu järjestöjä mm. työllistämisen ja taloudellisen merkityksen näkökulmista (Helander & Laaksonen 1999, Salamon & Anheier 1997). Tutkimushanke päättyi 2000-luvun alkuvuosina, mutta sen tuloksena syntynyt järjestöjen strukturalistis-operationaalinen tarkastelutapa on vaikuttanut myös myöhempiin tutkimuksiin ja antanut välineitä mm. yhdistysten taloudellisen painoarvon mittaamiseen (ks. esim. Mannisen tutkimus Säätiöt Suomessa 2005, jossa noudatettu ko. lähestymistapaa).

Tällä hetkellä kolmas sektori – ja kansalaistoimintatematiikkaan liittyvä tutkimuksellinen yhteys on löydettävissä lähinnä sosiaalisen pääoman käsitteen kautta. Esimerkiksi *Johtamisen ja organisoinnin oppiaineessa Turun Kauppakorkeakoulussa* on parhaillaan meneillään tutkimus, jonka kohteena ovat sosiaalisen pääoman kysymykset, verkostot ja luottamus. Myös *Helsingin kauppakorkeakoulun johtamisen laitoksella* on käynnissä Suomen Akatemian rahoittama Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot – tutkimusohjelmaan liittyvä tutkimusprojekti nimeltään *Liikkeenjohdolliset tiimit yhtiön verkostoissa – Sosiaalinen pääoma radikaalien innovaatioiden liikevoimana (MANET)*. Tutkimuksessa tarkastellaan toimijoiden verkostosuhteisiin kytkeytyneitä sosiaalisen pääoman muotoja. Turun kauppakorkeakoulu on mukana yhtenä partnerikorkeakouluna *CINEFOGO (Civil Society, Citizenship and New Forms of Governance – The Making of European Citizenship)* – verkostossa, jonka keskeisenä intressinä on parantaa aktiivista kansalaisuutta ja edistää eurooppalaista demokratiaa. Kansainvälisen monitieteellisen vuoropuhelun tavoitteena on tuottaa uudenlaista tutkimustietoa organisoidusta kansalaisyhteiskunnasta. Hankekausi kestää neljä vuotta (2005–2008).

Oikeustieteet

Oikeustieteellinen järjestötutkimus on varsin vähäistä kuten taloustieteissäkin. Oikeustieteiden peruskysymykset esim. kansalaisuudesta ovat tematiikaltaan toki varsin lähellä kansalaisyhteiskunnan ja kansalaistoiminnan tutkimusta – elleivät jopa ytimessä – mutta tutkimuksellinen orientaatio ts. ”kansalainen suhteessa johonkin” ei ole aina riittävä peruste nimeämään tutkimusta kansalaisyhteiskuntatutkimuksena. Oikeustieteellinen järjestötutkimus on tosin ollut viime vuosina kasvussa. Tutkimuksellista huomiota (ks. esim. Helander 1998, 107 ja Manninen 2005) on kiinnitetty:

- yhdistyslainsäädäntöön
- verolainsäädäntöön
- säätölaitokseen

Seuraavaksi esitellään muutamia tärkeitä tutkimushankkeita tematiikkaan liittyen. Valtaosa sijoittuu nk. julkisoikeuden piiriin. Julkisoikeudella on läheinen teoreettinen suhde mm. hallintotieteisiin, valtiotieteisiin, kauppätieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin. Tutkimushankkeet ovat siis luonteeltaan monitieteisiä, mikä on nähtävissä myös seuraavista esimerkeistä.

Vaasan yliopistossa julkisoikeuden oppiaineessa käynnissä olevat tutkimushankkeet koskevat keskeisesti eurooppalaista ihmisoikeusjärjestelmää, suomalaisen perusoikeusjärjestelmän kansainvälistymistä sekä kunnallisvalituksen kehittämistarpeita pohjoismaisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Keskeisiä tutkimusaiheita ovat: julkisoikeuden ja yksityisoikeuden raja-alueen oikeudelliset kysymykset esimerkiksi hyvän hallinnon vaatimukset ja oikeusturvan toimivuus julkisyhteisön toimintatapojen muuttuessa. Muita tutkimuksen alueita ovat mm. kunnallinen itsehallinto, kunnan ja valtion välinen suhde, kansalaisten osallisuus ja hallinnon valvonta. Esimerkiksi kysymys kunnallisesta itsehallinnosta tai kunnan ja valtion välisestä suhteesta määrittelee monessa tapauksessa hallinnollisia käytäntöjä esim. peruspalveluiden tasolla. Tällä on ollut vaikutusta myös kolmannen sektorin yhteiskunnalliseen rooliin. Tilaaja-tuottaja -mallin yleistyminen on lisännyt kolmannen sektorin painoarvoa niin palvelun tuottajana kuin yhteiskuntapolitiikan ytimessäkin.

Oikeus- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusalaa yhdistää usein samanlainen käsitekartasto: kansa, kansalaisuus, valta ja osallistuminen ovat käsitteitä, joita tarkastellaan *Joensuun yliopiston oikeustieteissä*. Oikeustieteet kuuluvat Joensuussa yhteiskuntatieteiden tiedekunnan

alaisuuteen, mikä kertoo niiden opetuksellisesta ja tutkimuksellisesta orientaatiosta. Joensuun yliopistossa on tutkittu viime aikoina mm. kansanvaltaa laajassa tutkimuskokonaisuudessa: millainen on kansanvallan ja perustuslain välinen suhde? Tutkimusteema on ajankohtainen jo globaalien muutostenkin kuten EU:n laajentumisen myötä. Myös kansalaisten osallistuminen ja vuorovaikutus (*grass-root-orientaatio*) esim. ympäristöoikeuden näkökulmasta on keskeinen tutkimuskohde perinteisen institutionaalisen demokratiatutkimuksen eli edustuksellisen demokratian tutkimuksen rinnalla. Viimeaikaiset kunnallistalouden tarpeista lähteneet muutokset, kuten kuntien ulkoistettu palvelutuotanto esim. järjestösektorille, ovat inspiroineet tutkijoita tarkastelemaan ulkoistetun palveluntuotannon ja kansanvallan välistä suhdetta samaan tapaan kuin Vaasan yliopistossakin. Joensuussa mietitään myös kansalaisten suoran osallistumisen ja vaikuttamisen kehittämismahdollisuuksia niin Suomen kontekstissa kuin laajemmalla. Näkökulma on löyhästi oikeustieteellinen.

Myös Joensuun yliopiston alaisessa *Karjalan tutkimuslaitoksessa* ja *Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatiassa* on käynnissä poikkitieteellisiä ja vertailevia tutkimushankkeita, joissa tarkastellaan esim. kansalaisyhteiskuntaa, kansalaisjärjestöjä ja aktiivista kansalaistoimintaa Venäjällä ja Karjalan tasavallassa. Tutkimuksen näkökulmat liittyvät pääasiassa alue- ja kuntakehitykseen sekä yhteiskunnallis-oikeudellisiin kysymyksiin. Monet tutkimuksista ovat tilaustutkimuksia esim. virkamieskäyttöön.

”Yhdyskuntatieteet”

Yhdyskuntatieteillä tarkoitetaan tässä yhteydessä kunnallispolitiikkaa ja kunnallistaloutta, aluetiedettä ja aluesuunnittelua, yhdyskuntasuunnittelua sekä ympäristöpolitiikkaa. Kunnallistieteiden eli kunnallispolitiikan ja kunnallistalouden tutkimustoiminta kattaa monia eri ilmiöitä. Tutkimuksissa korostuvat kuntien johtamiseen, kunnallishallinnon murrokseen ja sen hallintaan liittyvät kysymykset, aina ajankohtaisemmaksi tulevat kunnallisen ja alueellisen itsehallinnon kysymykset sekä valtionapujärjestelmään, tietoyhteiskuntaan ja mm. teledemokratiaan liittyvät kysymykset. Kuntasektorin toimintaan keskeisesti liittyvä ja vaikuttava welfare-mix kehitys, mikä heijastuu kuntasektoriin mm. tilaaja – tuottaja -mallin kautta, on myös keskeinen osa kunnallistieteiden tutkimusta. Aluetieteissä puolestaan tutkitaan ihmisten elinympäristöä eri aluetasoilla aina lokaalista globaaliin tasoon saakka. Oppiaineessa yhdistyvät teoreettisuus ja käytännöllisyys, mikä näkyy nk. soveltavina tutkimusaiheina.

Ajankohtaisia tutkimuksellisia teemoja ovat muun muassa kansainvälistymisen vaikutukset aluekehitykseen, Euroopan unionin aluepolitiikka ja sen vaikuttavuus eri tasoilla sekä yhdyskuntasuunnitteluun kuten esim. ympäristö- ja kaupunkisuunnitteluun liittyvät kysymykset.

Kansalaisyhteiskuntatemiikkaan liittyvä tutkimus näkyy yhdyskuntatieteissä seuraavien teemojen kautta:

- alueen ja paikallisen identiteetin välisissä suhteissa
- kansalaisen ja kansalaistoiminnan roolissa erityisesti aluesuunnittelu- ja kehittämishankkeissa
- kansalaisvaikuttamisena eri toimijaverkostojen kautta
- hallinnon ja kansalaisten välisessä suhteessa (nk. *bottom-up* eli kansalaislähtöinen näkökulma)

Seuraavaksi tarkastellaan hieman tarkemmin joitakin keskeisempiä yhdyskuntatieteiden tutkimushankkeita.

Tampereen yliopiston aluetieteessä on tutkittu yhdyntävän ja eriytyvän maailman kysymyksiä peilaten niitä yhteiskunnalliseen kehitykseen ja muutokseen. Paikallisuutta ja paikallisuuden politiikkaa sekä toisaalta etnistä toiseutta on tutkittu osana postmodernia yhteiskuntaa ja sen kehitystä. Aluetieteissä on ollut paikallisidentiteettejä mm. Pohjois-Irlannissa, Britanniassa ja Euroopan unionin maissa tutkinut hanke, jonka tutkimuksellinen näkökulma on geopolitiikassa. Geopolitiikan viitekehiksestä on lähestytty muun muassa kansan etnistä identiteettiä sekä tarkasteltu paikallisiin etnisiin vähemmistöihin kohdistuvia vihamielisyyksiä ja niiden syitä. Samantyylistä geopolitiikkaa tutkimusta on tehty myös maailmanpolitiikassa *Jyväskylän ja Helsingin yliopistojen valtio-opin oppiaineissa*. Lisäksi *Tampereen yliopiston aluetieteessä* on parhaillaan käynnissä tutkimusprojekti, joka selvittää Suomen siirtokarjalaisten paikallisidentiteetin problematiikkaa. Tutkimuksessa kysytään muun muassa mitä suomalainen sodanjälkeinen identiteettipolitiikka oikeastaan merkitsee, ja millaisin mekanismein paikallisidentiteetit rakentuvat.

Identiteetin yhteiskunnallista merkitystä ja sen vaikuttavuutta tutkitaan myös Tampereen yliopiston *Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikössä* (*Research Unit for Urban and Regional*

Development Studies, SENTE), jonka kanssa yhdyskuntatieteiden laitoksella on niin opetuksellista kuin tutkimuksellistakin yhteistyötä. SENTEen on sijoittunut Suomen Akatemian sosiaalisen pääoman tutkimusohjelman alahanke *Sosiaalisen pääoman paikallinen muodostuminen – vertaileva tutkimus kaupunkien toimijaverkostoista Suomessa ja Italiassa*. Sen yhteistyökumppanina toimii Newcastlen yliopisto. Kyseessä on vertaileva tutkimus Suomen ja Italian kaupunkien eri verkostoista, niiden muotoutumisesta sekä ennen kaikkea niihin kohdistuvasta luottamuksesta (nk. luotettavuuden sosiokulttuurinen konteksti). Tutkimuksen taustalla on vahvasti kulttuurinen konteksti: miten kansalliset, alueelliset ja paikalliset identiteetit ja vakiintuneet toiminnan tavat vaikuttavat niin sosiaalisen pääoman syntyyn kuin verkostoitumiseenkin. Tutkimushankkeella on vahva alueellinen ja taloudelliseen kehitykseen painottuva orientaatio, mikä on tyypillistä aluetieteelliselle tutkimukselle.

Millainen rooli kansalaisilla ja kansalaistoiminnalla on aluesuunnitteluun ja alueellisiin kehittämishankkeisiin liittyen? Tätä kysymystä on tarkasteltu mm. *Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelussa yhteistyössä* mm. *Jyväskylän yliopiston sosiologian ja Tampereen yliopiston ympäristöpolitiikan* kanssa. *Ympäristöpolitiikan muotoutuminen ja kansalaisvaikuttaminen* – nimisen yhteistyöhankkeen tavoitteena on eritellä kansalaistoiminnan ja osallistumisen mahdollisuuksia ympäristöpoliittisissa hankkeissa. Mitä tavoitteita mm. ympäristöjärjestöillä ja eri toimijoilla on ja miten ne toteutetaan ja argumentoidaan käytännössä? Niin ikään tutkimuksessa suuntaudutaan poliittisten instituutioiden sekä politiikan keinojen ja käytäntöjen kysymyksiin. Hankkeen kokonaistavoitteena onkin määrittää kansalaistoiminnan roolia uudelleen erityisesti sosiaalisten verkostojen ja paikallishallinnon kokonaisuuden kautta. Hankkeesta (rahoituskausi 2000 – 2002) on valmistunut useita julkaisuja ja erillisiä osaraportteja eri yhteistyöyliopistoista. Kyseinen tutkimusteema jatkuu edelleen ainakin Tampereen yliopiston yhdyskuntatieteiden laitoksella osana laitoksen laajempaa *Miten luonto puhuu* -tutkimusprofiilia. Kansalaisten, kansalaistoiminnan ja kehittämishankkeiden välistä yhteyttä on tarkasteltu myös osallistuvaan kaupunkisuunnitteluun liittyvissä tutkimusprojekteissa.

Kansalaistoimintatemiikkaan liittyvät keskeisesti kansalaisten vaikuttamisen kanavat eli erilaiset organisaatiot kuten järjestöt, mutta myös laajemmat toimijaverkostot. Toimijaverkostojen roolia osana strategista kehittämistyötä tarkastellaan Tampereen yliopiston Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikössä (*Research Unit for Urban and Regional Development Studies, SENTE*). *Cofi-Uta* -niminen kansainvälinen tutkimusprojekti (*Creative*

Capital and Social Capital Directing the Processes of Interactive Strategic Adaption) on Suomen Akatemian sosiaalisen pääoman tutkimusohjelman SoCa:n yksi alahanke, jota Suomen Akatemia rahoittaa vuosina 2004–2007. Cofi-Uta:n tutkimuksellinen kivijalka on sosiaalisen pääoman ja luovan talouden (huomaa kansalaisyhteiskuntattematiikkaan liittyvä yhteys myös Richard Floridan luova luokka -teorian kautta, ks. Florida 2002) teorioissa, mutta myös teknologian ja alueellisen kehityksen välisessä teoreettisessa yhteydessä. Hankkeen tarkoituksena on selvittää, miten mm. tietotalouden, sosiaalisen pääoman ja luovan pääoman väliset nk. cityverkostot toimivat. Hankkeessa tutkitaan siis kaupunkiseutujen yritysten, yksilöiden ja organisaatioiden nk. yhteisevoluutiota eli toisin sanoen luovaa ja sosiaalista pääomaa vuorovaikutteisen strategisen sopeuttamisen suuntaajina. Miten kaupunkiseutu, organisaatiot, yritykset ja yksilöt vaikuttavat toistensa kehitykseen? Yksi keskeisempiä tutkimuksellisia tavoitteita on selvittää, mihin toimijoiden tekemät päätökset pohjautuvat niin kehityksen, verkostojen kuin yhteistoiminnan konteksteissa ts. millainen rooli eri toimijoilla ja toimijaverkostoilla on.

Kansalaisten ja hallinnon välinen suhde on usein problemaattinen. Hallinnollinen byrokrania toimii enemmänkin lannistavana kuin osallistumiseen aktivoivana tekijänä esim. eri kehittämishankkeissa. Tampereen yliopistossa yhdyskuntatieteiden laitoksella on käynnistynyt vuonna 2004 kansalaisosallistumiseen liittyvä isompi tutkimusprojekti, jonka rahoittajana toimii EU-komissio ja jota koordinoidaan Wienin yliopistosta käsin. *Participatory Governance and Institutional Innovation (PAGANINI)* on tutkimushanke, jossa Tampereen yliopisto on mukana ainoana suomalaisena toimijana. Hankkeen tausta on EU:n osallistuvat käytännöt – kehittämishankkeessa. PAGANINI-hankkeen tehtävänä on selvittää, kuinka erilaiset hallinnon kentät suhteutuvat elämänpolitiikkaan (*Politics of Life*), ja miten ne kehittävät kansalaisosallistumista ja luottamuksen syntyä. Hankkeen yhdessä osaprojektissa tutkitaan myös sitä, miten kansalaisosallistuminen muuttuu EU-hallinnon sisällä erilaisten kehittämistoimenpiteiden vaikutuksesta. Kansalaisyhteiskuntattematiikan tutkimuksellinen ydin on siis löydettävissä kansalaisen, osallistumisen ja institutionaalisen luottamuksen ts. luottamus instituutioihin (esim. tässä EU- hallintoon) kautta.

Kunnallistieteellisen tutkimuksen keskiössä ovat myös kunnan palvelurakenteeseen liittyvät ilmiöt, joita voidaan tarkastella yhteiskuntatieteistä tutun welfare-mix - tematiikan kautta. *Helsingin yliopistolla* on parhaillaan käynnissä *Ruralia-instituutin* (Mikkeli) kautta organisoitu tutkimushanke *Palveluja ja työtä yhteisötalouden verkostoilla (Services and Employment*

through Social Economy Networks, SENET). Hankkeen tavoitteena on tuottaa uusia toimintamalleja hyvinvointipalveluiden turvaamiseksi tulevaisuudessa varsinkin ikääntyville henkilöille. Hankkeeseen kuuluu sekä tutkimuksellinen, että käytäntöön soveltavampi osio. Tutkimuksen tarkoituksena on ennen kaikkea tehdä selvitys kolmatta sektoria koskevasta lainsäädännöstä hyvinvointipalveluiden osalta. Myös kolmannen sektorin esteitä, mahdollisuuksia ja olemassa olevia toimintatapoja tarkastellaan suhteessa julkiseen ja yksityiseen sektoriin. Hankkeeseen on tarkoitus rekrytoida tutkijoiden lisäksi etenkin yhteisötalouden toimijoita, kuten osuuskuntia ja yhdistyksiä.

4.3. Historiatieteet

Historiatieteiden tavoitteena on tutkimuksen kautta auttaa ymmärtämään ja arvioimaan menneisyyden ja nykyhetken muutoksia historiallista tutkimustapaa käyttäen. Historiatieteissä pohditaan yleisesti, mitä historia, historian tutkimus ja historiatiede ovat. Tieteenalan tutkimuskohteina voivat olla esimerkiksi yleinen historian teoria, eri maiden yhteiskuntien, politiikan, talouden ja kulttuurin tarinat ja kehityskulut esihistoriasta aina nykyaikaan asti.

Historiatieteiden puolelta kiinnostus järjestölaitosta kohtaan on ollut verraten laajaa. Historiantutkimuksen antia kansalaisyhteiskunnan tutkimukselle ovat ennen kaikkea lukuisat järjestöhistoriat, joissa yksittäisiä järjestöjä on tarkasteltu laajemmassa yhteiskunta- ja järjestökontekstissa. (Helander 1998, 103). Tässä kartoituksessa tarkastellaan erityisesti aate- ja poliittisen historian sekä yleisen ja kulttuurihistorian kansalaisyhteiskuntaan liittyvää tutkimusta.

Aate- ja poliittinen historia

Helsingin yliopiston poliittisessa historiassa kiinnostuksen kohteet ulottuvat perinteistä valtiokeskeistä historiaa laajemmalle: media, kansalaisyhteiskunta, erilaiset järjestäytyneet tai järjestäytymättömät poliittiset voimat, yhteiskunnan taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden ja instituutioiden vuorovaikutus poliittisen järjestelmän kanssa ovat nykyisin tärkeä osa poliittisen historian tutkimusta. Kansainvälisten suhteiden historia on laajentunut perinteisen

ulkopolitiikan ja diplomatian historian tutkimuksesta kansainvälisen järjestelmän muutoksen ja toimintaperiaatteiden analysointiin, kuten esimerkiksi globalisaation aiheuttamiin muutoksiin poliittisessa toiminnassa ja integraation vaikutuksiin valtioiden asemaan.

Viimeaikaisia tutkimushankkeita ovat olleet muun muassa pohjoismaisen hyvinvointivaltion, kansalaisyhteiskunnan, kansallisvaltion ja pohjoismaisuuden tarkastelu pohjoismaisissa yhteiskuntanäkemyksissä. Identiteetin, kansalaisuuden ja kansallisvaltion käsitteet ovat olleet keskeisiä tutkimuksellisia käsitteitä. Poliittisen historian tutkimuksessa on hyödynnetty myös sosiaalisen pääoman teorioita osana valtioiden taloudellista kehitystä, globalisaatioita sekä alueiden ja valtioiden välistä taloudellista kilpailukykyä. *Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitokselle* sijoittuu myös Suomen Akatemian 2004 – 2007 rahoittama sosiaalisen pääoman ja luottamuksen tutkimusohjelman yksi osahanke *Sosiaalisen pääoman mahdollisuudet muuttuvassa taloudessa: yhteisöt, naapurustot ja yhdistykset 1800 – 1900-luvun Suomessa*. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalisen pääoman ilmentymistä ja muuttumista pitkällä aikavälillä. Tärkeimpänä tutkimuskysymyksenä onkin, miten sosiaalinen pääoma uusiutuu yhteiskunnallisessa muutoksessa. Tutkimuksellisessa keskiössä ovat erilaiset yhteisöt kuten perhe, sukulaiset ja yhdistykset. Tutkimuksessa painotetaan kahta substanssialuetta eli maaseutua toimintaympäristönä ja naisten asemaa tässä yhteisössä.

Oppiaineessa on meneillään myös pohjoismaisen tutkimusprojekti, jonka tarkoituksena on laatia vertaileva esitys kommunismista poliittisena aatteena viidessä Pohjoismaassa vuosina 1917 – 1990. Tutkimus tarkastelee maiden kommunistisia liikkeitä mm. seuraavien teemojen kautta: organisatorinen kehitys, luonne ja kannatus, aatteellinen kehitys, suhde muihin poliittisiin ja yhteiskunnallisiin voimiin, kommunismi ja sukupuoli sekä kommunismi ja kulttuuri. Pohjoismaista kommunistista liikehdintää tarkastellaan maakohtaisten analyysien ohella myös suhteessa kansainväliseen kommunistiseen liikehdintään.

Helsingin yliopiston poliittisen historialla on myös yhteistyöhanke *Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen* kanssa. Kyseessä on tutkimusprojekti, jossa tarkastellaan yhteiskunnallisten marginaaliryhmien yhteiskunnallisia oloja ja mm. toimintamahdollisuuksia ennen 1990-luvun lamaa ja maahanmuuttoa. Tutkimuksen kohteina ovat köyhät, huono-osaiset sekä etniset vähemmistöt.

Yleinen historia ja kulttuurihistoria

Tampereen yliopiston historiatieteessä on viime vuosina ollut vireillä monia kansalaisyhteiskuntatemiikkaan löyhästi liittyviä tutkimusprojekteja mm. gender- ja kansalaisuustutkimuksen (esim. marraskuussa 2006 tarkastettava väitöskirja *Gender and Spheres of Interaction - Devotional Practices in Fourteenth-Century Canonisation Processes*), nationalistitutkimuksen (esim. hanke *The Åland Crisis 1917 – 1922 as an International, National and Regional Question*), kansalaisaktivismiin, suomalaisten poliittisten liikkeiden historian sekä suomalaisen yhteiskunnan rakennehistorian (esim. tutkimushanke *The Views of the German and Finnish Society – Educated and Professional Classes of Each Other as Defenders of Western Power and Civilization 1917 - 1944*) aloilta. Osa näistä tutkimuksista on ollut erilaisia opinnäytetöitä. Keskeinen kansalaisyhteiskuntatutkimukseen liittyvä tematiikka löytyy siis kansallisvaltion ja nationalismin sekä kansalaisuuden kautta. Myös *Turun yliopiston kulttuurihistorian* tutkimus on Tampereen yliopiston historiatieteen ohella pitänyt tärkeänä kansalaisuustutkimusta – erityisesti naisten näkökulmasta. Teemaan on liittynyt esimerkiksi suomalaista ”ensimmäistä tasavaltaa” ja naisen asemaa selvittänyt väitöskirjatyö. Tutkimuksessa on perehdytty myös 1800-luvun naiskansalaisuuden tematiikkaan.

Tampereen yliopistossa on tutkittu myös osittain kirkkososiologian intressialueelle sijoittuvaa tutkimusaihetta eli kirkon roolia yhteiskunnallisena toimijana. *Kristilliset turvaverkot Suomessa 1700-luvulta 1900-luvulle* - tutkimuksessa on tarkasteltu kirkon tekemää hyväntekeväisyystyötä valistuksen ajalta modernin aikaan asti. Hyväntekeväisyyttä ts. altruismia tarkastellaan osana yhteisöllistä toimintaa, kun taas kirkko on mielletty keskeiseksi yhteiskunnalliseksi toimijaksi.

Jyväskylän yliopiston aatehistorian alalle sijoittuvan tutkimuksen kohteina ovat muun muassa erilaisten ideologioiden tarinat samaan tapaan kuin edellä mainittu Pohjoismaiden kommunistista liikehdintää käsitellyt tutkimus Helsingin yliopistossa. Tällä hetkellä Jyväskylässä on edelleen käynnissä tutkimushanke, jossa on tarkasteltu Englannin ja Unkarin poliittista historiaa. Tutkimushanke on luonteeltaan monitieteinen ja siinä on tutkijoita myös valtio-opin puolelta. Tutkimuksellisessa keskiössä ovat olleet esim. Unkarin kansalaisyhteiskunnan synty ja sen voimistuminen sekä eri yhteiskunnallisten liikkeiden vaikutus poliittiseen muutokseen 1900-luvun lopulla.

Historiatieteissä tehdään edelleenkin paljon järjestötoimintaan liittyvää tutkimusta. Esimerkiksi *Turun yliopiston kulttuurihistoriassa* on tutkittu suomalaisten järjestötyön historiaa aina lotista tietyn kaupungin teatterijärjestöihin asti. Vastaavanlaisia tutkimuksia löytyy useita lähes jokaisesta Suomen yliopiston historian oppiaineesta.

4.4. Kasvatustieteet

Kasvatustieteen oppiaineen tutkimuskenttä vaihtelee varhaiskasvatuksesta aikuispedagogiikan ja koulutusgerontologian kysymyksiin. Kasvatusta tarkastellaan siis eri ikävaiheiden kontekstissa. Kansalaisyhteiskuntayhteys on löydettävissä mm. elinikäisen oppimisen teorioiden kautta, tosin varhaiskasvatuksessakin on olemassa sellaisia tutkimuksellisia elementtejä, jotka voidaan liittää kansalaisoppimiseen tai kansalaiskasvatukseen. Kasvatustieteessä perehdytään siis kasvatukseen, pedagogiikan ja opetuksen filosofisiin ja ideologisiin (historiallisiin) kysymyksiin. Kansalaiskasvatukseen liittyvät kysymykset ovat esillä esim. seuraavilla kasvatustieteiden osa-alueilla:

- kasvatustieteessä (mm. ”kriittisen teorian” näkökulmat)
- kansalaisuuden ja opettajankoulutuksen problematiikassa

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman myötä syntyneissä opetusministeriön koordinoimissa *Kansalaisopinnot kouluissa ja järjestöissä* sekä *Kansalaisvaikuttaminen opettajankoulutuksessa* – hankkeissa huomiota on kiinnitetty peruskouluissa tapahtuvaan kansalaisoppimiseen erilaisten paikallisten hankkeiden ja kokeilupprojektien myötä. (www.om.fi ja www.minedu.fi) Näiden tuloksia ja vaikuttavuutta arvioidaan varmasti lähitulevaisuudessa.

Tampereen yliopiston kasvatustieteen oppiaineessa yhteiskunta, kulttuuri ja kasvatustieteet muodostavat tutkimuksellisen kokonaiskontekstin, jossa kansalaisyhteiskuntaa ja kansalaistoimintaa tarkastellaan kasvatustieteen substanssista käsin. Kasvatustieteissä on meneillään tutkimusprojekti *Vapaan sivistystyön arvot ja tehtävät*, jossa tarkastellaan pääasiassa tekstuaalisen aineiston kautta vapaan sivistystyön keskeisten organisaatioiden kuten kansan- ja kansalaisopistojen sekä sivistysjärjestöjen arvoperustaa. Toinen tutkimustehtävä on selvittää vapaan sivistystyön organisaatioiden muuttunutta toiminta- ja tehtäväkenttää aina 1970-luvulta näihin päiviin asti. Pääpaino on 1990-luvun murrosvaiheessa ja sen aikana

tapahtuneessa kehityksessä. Lisäksi kasvatustieteen laitoksella on työn alla väitöskirjatutkimus, joka käsittelee kansallisvaltion rakentumisen, demokratisoitumisen ja kansainvälistymisen vaikutuksia kansalaiskasvatukseen Suomessa ja Venäjällä. Tutkimuksen monitasoista empiiristä aineistoa analysoidaan maiden kansallisessa ja globaalissa yhteiskunnallis-poliittisessa kontekstissa sekä suhteessa demokratisoitumisen ja nationalismin teorioihin. Kyseessä on siis eräänlainen kolmannen sektorin sivistysjärjestöjen transitiotutkimus, joita on tehty itäisen Keski-Euroopan ja Baltian maista eri näkökulmista ja eri tieteenaloilla Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien.

Tampereen yliopistossa tehdään kansalaisyhteiskuntaan ja -toimintaan liittyvää tutkimusta myös *aikuiskasvatustieteissä*. Oppiaineen tutkimusintressit ovat sivunneet erityisesti vapaan sivistystyön problematiikkaa ja oppimista kolmannella sektorilla.

Myös taidekasvatusaineissa, kuten esimerkiksi *Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksessa*, voidaan nähdä sellaisia tutkimuksellisia otteita ja tehtäviä, jotka liittyvät kansalaisyhteiskuntattematiikkaan laajasti. Kuvataidekasvatuksessa tätä teemaa on lähestytty taiteen ja ympäristön välisen suhteen kautta. Tutkimuksen kohteena ovat ympäristötaide, ympäristöestetiikka, ympäristökasvatus sekä kansalaistoiminta näissä viitekehyksissä. Tässä yhteydessä lienee tärkeää myös mainita, että Suomen Akatemian rahoittamassa *Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot* tutkimusohjelmassa on yksi alahanke *Behind the Scenes of Society (BeSS)*, jossa tarkastellaan sosiaalista pääomaa ja luottamusta niin tieteen kuin kuvataiteenkin keinoin. Taiteen avulla pyritään herättämään mielikuvia mm. kunnan ja kuntalaisten välisestä luottamuksesta vanhustenhoidossa sekä pohtimaan ratkaisua kysymykseen: millaisia hyvinvoinnin lähteitä kunnassa voidaan luoda ja kenen tehtävä se on. Tällä hankkeella on kansalaistoimintattematiikan kannalta kaksitahoinen merkitys. Teemaan liittyvien kuvataidenäyttelyiden avulla pyritään eräässä mielessä ”taidekasvattamaan” yleisöä, jolloin taiteella on yhteys kansalaisoppimiseen. Hankkeen teoreettinen ulottuvuus puolestaan kysyy, kenen vastuulla hyvinvointi on ja miten siihen voidaan vaikuttaa ruohonjuuritasolta käsin.

4.5. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusta tekevät yksittäiset oppiaineet

Naistutkimus

Naistutkimus on poikkitieteellinen tieteenala, jonka tutkimus tarjoaa välineitä sukupuolisesti jäsenyneiden – pääasiassa yhteiskunnallisten - ilmiöiden analysointiin. Naistutkimus on muotoutunut yhteiskunnallisen naisliikkeen myötä ja klassinen yliopistollinen oppineisuus tulee siinä kosketuksiin sukupuolisiin epäoikeudenmukaisuuksiin liittyvien ajankohtaisten kysymysten kanssa. Naistutkimuksessa pohditaan monia itsestään selvänä pidettyjä asioita ja asiantiloja eli politisoidaan eri ilmiöitä sukupuolen näkökulmasta. Keskeisiä tutkimuksellisia kysymyksiä ovatkin, miten sukupuoli määrittää olemistamme ja miten meitä määritellään sukupuolen mukaan. Monet yksittäisinä ja henkilökohtaisina pidetyt kokemukset ovat sukupuolisidonnaisia mutta samalla myös yleisiä, yksilön sukupuoliryhmään liittyviä. Kansalaisyhteiskuntatemaattinen tutkimusydin löytyy:

- sukupuolittuneen kansalaisuuden tematiikasta
- tutkimuksista, joissa tarkastellaan naisia yhteiskunnallisina toimijoina
- naisliikkeen tutkimuksesta

Sukupuoleen liittyvää tutkimusta tehdään naistutkimuksen ohella myös muissa yliopistollisissa oppiaineissa.

Jyväskylän yliopiston naistutkimuksessa keskeisenä kiinnostuksen kohteena ovat feministisen teorian filosofiset ja poliittiset kytkennät, aivan kuten *Lapin yliopiston naistutkimuksessakin*. Jyväskylän yliopiston tutkimuksellinen painotus löytyy yhteiskunta- ja politiikkatieteistä, Lapin yliopiston keskittyessä kasvatustieteellisempään näkökulmaan sukupuolta teoretisoidessa. Sukupuolikäsitemystön kysymykset ja sukupuolisen hahmottamisen mahdollisuudet ovat niin ikään tutkimuksen avainkohteita. Jyväskylässä sukupuolinäkökulmaa on tutkimuksen kautta pyritty kiinnittämään esimerkiksi vallan, demokratian, edustuksellisuuden ja kansalaisuuden käsitteisiin. Oppiaineen tutkimuksissa pohditaan, miten naisten poliittinen edustus on Suomessa ymmärretty tutkimalla sen konstruktioita osana kansakunnan ja modernin edustuksellisen poliittisen järjestelmän syntyä; naisten toimintaa nk. poliittisen eliitin jäsenenä; presidentinvaalikampanjoiden sukupuolittumista sekä tasa-arvopolitiikan taustalla olevia

käsityksiä sukupuolesta. Myös politiikan sukupuolittamisen tavat ovat keskeinen tutkimuksen kohde.

Jyväskylän naistutkimus on mukana poliittisen ajattelun huippututkimusyksikössä *Centre of Excellence in Political Thought and Conceptual Change (CoE PolCon)* omalla alaohjelmallaan *Politics of Philosophy and Gender*. Huippututkimusyksikön projekteissa tarkastellaan mm. normatiivisuutta ja toimijuutta naistutkimuksen näkökulmasta: miten heteronormatiivisuus ilmenee yhteiskunnallisessa kontekstissa ja mitä vaikutuksia sillä on (mm. marginalisaatio, valta ja valtaistuminen) sekä mitä queer-osallistuminen antaa poliittiselle osallistumiselle ja toimijuudelle?

Tampereen yliopiston naistutkimus on osittain keskittynyt samoihin tutkimusteemoihin kuin Jyväskylän yliopiston naistutkimuskin. Kansalaisuuden käsite on yksi keskeisistä Tampereen yliopiston naistutkimuksen käsitteistä. Tampereella on tarkasteltu muun muassa sitä, kuinka venäläistä sukupuolittunutta kansalaisuutta on tuotettu 1900-luvun kulttuurisissa, historiallisissa ja kirjallisissa diskursseissa. Monitieteisen tutkimuksen keskiöön on nostettu sellaiset symbolit, arvot ja käytänteet, joiden kautta erilaisissa instituutioissa, yksilöiden välillä ja sosiaalisissa liikkeissä sukupuolittunut kansalaisuus on tuotettu historian eri aikakausina.

Kehitysmaatutkimus

Kehitysmaihin liittyvää tutkimusta tehdään Suomessa monessakin eri yliopistossa ja oppiaineessa, mutta keskitetympin ja substanssialueena *Helsingin yliopistossa*, jossa se on myös opetuksen pääaine. Kehitysmaatutkimus tutkii kehitysmaiden ongelmia ja niiden ratkaisumahdollisuuksia. Sen näkökulma on maailmanlaajuinen, vaikka tutkimus on maantieteellisesti keskittynyt Aasian, Afrikan, Lähi-idän ja Latinalaisen Amerikan maihin. Kehitysmaatutkimuksen ominaispiirteitä ovat ongelmakeskeisyys, näkökulmien moninaisuus ja monitieteisyys. Tutkimusten tavoitteena on kehitysmaiden ongelmien ymmärtäminen ja selittäminen. Tutkimuksilla pyritään myös rakentamaan erilaisia kehittämisvaihtoehtoja, joten ne ovat luonteeltaan soveltavia. Ongelmia tarkastellaan teorian ja käytännön sekä historian ja nykypäivän kannalta. Oppiaineessa hyödynnetään ja yhdistellään useiden tieteenalojen – erityisesti yhteiskuntatieteiden – teorioita ja menetelmiä.

Kansalaisyhteiskuntatematiikka on voimallisesti läsnä kehitysmaihin liittyvissä tutkimuksissa, mikä johtunee kehitykselle ja kehittymiselle annetusta luonteesta: kehittymisen lähtökohdaksi nähdään kehittyvien maiden oma osallistuminen ja sitoutuminen mm. eri kehittämishankkeisiin. Osallistumisen ja sitoutumisen kontekstina toimii kansalaisyhteiskunta. Tämä näkökulma on välittynyt myös kehitysmaista tehtäviin tutkimuksiin, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

Kehitysmatutkimuksessa tarkastellaan parhaillaan luonnonvarojen hyödyntämistä Tansaniassa tutkimusprojektissa nimeltä *Yhteisöpohjainen luonnonvarainhallinta Tansaniassa – edellytykset ja esteet*. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on selvittää sellaisia kansalais- ja yhteisölähtöisiä tekijöitä, joilla luonnonvarojen hyödyntämistä voitaisiin parantaa. Kansalaisyhteiskuntaan suoraan kohdistuvia tutkimushankkeita ovat myös Suomen Akatemian rahoittama *Impacts on Finnish Aid on State, Forestry and Rural People*, jota tehdään parhaillaan yhteistyössä eri kansainvälisten yliopistojen kanssa, sekä *Voices from the Southern Civil Society* -tutkimushanke (päättynyt vuonna 2004), jossa tarkasteltiin mm. kansalaisyhteiskunnan roolia ja kansalaistoiminnan vaikuttavuutta. Myös osallistumistutkimukset, joissa tutkitaan kansalaisten osallistumismahdollisuuksia ja niissä ilmeneviä eroja, ovat yleisiä, mistä on osoituksena parhaillaan käynnissä oleva tutkimus *Difference or Equality – A Study of Social Borders*.

Kehitysmatutkimus on luonteeltaan järjestötutkimusta, jossa tarkastellaan mm. paikalliseen kansalaisyhteiskuntaan kuuluvaa ruohonjuuritason liikehdintää ja sen yhteenliittymiä sekä kehitysyhteistyötä organisoivia kansainvälisiä, ei-valtiollisia organisaatioita kuten esimerkiksi YK. Tällaisia projekteja kehitysmatutkimuksessa on ollut useita, joista viimeisin *Globalization, Institutions and Policies: Finland and Developing Countries* päättyi vuonna 2005.

Viestintätieteet kuten tiedotusoppi, yhteisöviestintä ja mediatutkimus

Viestintätieteissä kuten tiedotusopissa ja mediatutkimuksessa tarkastellaan medioiden avulla tapahtuvaa julkista tiedonvälitystä. Yhteisöviestintä puolestaan on keskittynyt organisaatioissa tapahtuvaan viestintään. Viestintätieteiden keskiössä ovat journalismin teoria ja käytännöt. Näin ollen tiedotusoppi on laajaan yhteiskunnan ja kulttuurin tuntemukseen sekä myös

tieteelliseen sivistykseen pohjautuva tieteenala. Tutkimuksen kohteina voivat olla joukkoviestintä, sen historia, nykytila ja sääntely. Kansalaisyhteiskuntatemaattinen yhteys löytyy:

- toimijuuden ja sen ehtojen kautta
- vallan määrittelyistä ja sen eri ulottuvuuksista

Joukkoviestimet nähdään yhteiskunnallisina toimijoina, jolloin niillä on valtaa vaikuttaa niin yhteiskunnalliseen kuin yksityiseenkin elämään. Toisaalta joukkoviestimet toimivat myös kansalaisjärjestöjen toiminnan instrumentteina vaikuttaen esimerkiksi ihmisten mielipiteisiin.

Tampereen yliopistossa tiedotusopin oppiaineessa on tutkittu moniulotteisesti muun muassa viestintätieteen näkökulmasta demokratiaa, kansalaisosallistumista, poliittista journalismia, sekä nk. gallupjournalismia. Joukkoviestimien tutkimuksessa journalismi on nähty erityisesti kansan edustajana. Tampereen yliopistossa on kiinnitetty tutkimuksellista huomiota myös joukkoviestimien vaikuttavuuteen. Millainen rooli esimerkiksi sähköisillä viestimillä ja sanomalehdistöllä on ihmisten toimintaan – mahdollistavatko joukkoviestimet nk. aktiivisen yleisön tai kansalaisen synnyn? Tampereella tutkitaan esim. Euroopan unionin julkisuuskuvan muotoutumista yhtäältä median ja toisaalta EU:n julkisuudenhallintamekanismien näkökulmasta. Tavoitteena on tuottaa tietoa, jonka avulla voitaisiin edistää demokratiaa ja aktiivista kansalaisosallistumista tukevan eurooppalaisen julkisuuden rakentumista.

Samansuuntaista eli kansalaisten aktiivisen osallistumisen mahdollisuuksia tarkastelevaa tutkimusta on tehty, tosin internetympäristössä, niin *Tampereen yliopiston* kuin *Jyväskylän yliopiston valtio-opeissa*. Tampereen yliopiston tiedotusopissa on myös väitöskirjahankkeita, joissa on tutkittu muun muassa sosiaalisen pääoman muotoutumista verkkoympäristössä (virtuaaliyhteisöt, ks. lisää tematiikasta esim. Castells 2001, Castells 2004, Downey & McGuigan 1999 ja vrt. Anderson 1989), kansalaisinnovaatioiden ja paikallisen toiminnan merkitystä sekä kansalaislähtöistä journalismia suomalaisessa toimituskäytännössä.

Viestintätieteissä tehdään paljon myös retorista tutkimusta, jossa tarkastellaan esim. jonkun yhteiskunnallisen liikkeen tai järjestön julkisuuspuhetta ja sen vaikuttavuutta tai vastaavasti sitä, miten lehdistö käsittelee jotain liikettä tai järjestöä. Myös imagotutkimukset ovat yleisiä. Esimerkiksi *Jyväskylän viestinnän oppiaineessa* on väitöskirjahankkeena toteutettu muun muassa suomalaisen eläinsuojeluliikkeen mediajulkisuutta selvittänyt tutkimus. Tampereen

journalismin tutkimuksen piirissä on vastaavasti käynnissä projekti, jossa tutkitaan, miten rasismiin ja etniseen syrjintään liittyviä kysymyksiä käsitellään Suomen joukkoviestimissä. Vaikuttavuustutkimuksen genreen puolestaan kuuluu parhaillaan käynnissä oleva Suomen Akatemian rahoittama (2005 – 2008) *Communio Sanctorum – Sacred Visual Communities in the Context of Media Age* -hanke. Siinä tarkastellaan lehdistön välittämien kansainvälisten ”kuolemakuvien” vaikutusta yhteisöön eli yhteisöllisyyden rakentumiseen ja tiivistymiseen.

Turun yliopistossa mediatutkimuksessa on monia sellaisia ulottuvuuksia, joilla on yhteyttä kansalaisyhteiskunnan syntyyn ja vahvistamiseen, aktiiviseen kansalaistoimintaan sekä laajemmin yhteisöllisyyteen. Mediatutkimuksessa tarkastellaan mm. median ja demokratian suhdetta, mediaetiikkaa ja viestinnän sääntelyä. Mediatutkimuksessa (ennen elokuva- ja tv-tiede) on tutkittu mm. kansallisuuden ilmenemistä suomalaisissa elokuvissa ja kansalaisuuden rakentumista eri mediaympäristöissä; esimerkiksi miten naiskansalaisuus konstruoituu kyberavaruudessa. Tällä hetkellä mediatutkimus on keskittynyt mm. Internettiin toiminnan tilana.

4.6. Sektoritutkimuslaitosten tutkimus

Yliopistojen ja niihin kiinteästi liittyvien tutkimuslaitosten lisäksi, kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvää tutkimusta tehdään paljon myös järjestösektorilla. Järjestösektorin tutkimus näyttäytyy kaksijakoisena: toisaalta sen funktiona on kerätä tietoa omasta jäsenkunnasta ja omasta järjestöstä (esim. jäsenkyselyt, imagotutkimukset), mutta toisaalta myös kasvattaa oman substanssialansa asiantuntemusta. Substanssiin liittyvää tutkimusta tehdään paljon erityisesti suuremmissa järjestöissä, kuten esimerkiksi Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitossa (STKL). Näiden lisäksi kulttuurilla (Kulttuuripolitiikan tutkimuksen edistämissäätiö CUPORE), liikunnalla (Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES) ja nuorisolla (Nuorisotutkimusseura) on omat sektoritutkimuslaitoksensa, joiden tutkimustoiminta täydentää yliopistojen ja muiden korkeakoulujen tekemää tutkimusta alan aihepiiristä. Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti näiden kolmen sektoritutkimuslaitoksen kansalaisyhteiskuntaan liittyvää tutkimustoimintaa.

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö (CUPORE)

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätön (CUPORE) tutkimustoiminta on tiiviissä yhteistyössä erityisesti Jyväskylän yliopiston kulttuuripoliitiikan kanssa. Kansalaisyhteiskuntaan liittyvä Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätössä tehtävä tutkimus on keskittynyt kulttuuri- ja taidejärjestöjen rooliin kulttuuripoliittisina toimijoina sekä monikulttuurisuuden ja kansalaisuuden kysymyksiin. Esimerkiksi *Suomen kulttuuripoliitiikan historia*- tutkimushankkeessa selvitetään, miten valtiosta ja kunnista tuli kulttuurin ja taiteen rahoittajia sekä kulttuuripalveluiden tuottajia Suomessa. Tutkimuksen keskiössä on myös taidejärjestöjen näkökulma kulttuuripoliitiikan kehitykseen sekä vallankäytön ja siihen liittyvien poliittisten ja ideologisten taustojen selvittäminen. Monikulttuurisuus on yksi Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätön keskeisistä tutkimusaloista ja hankkeista. CUPOREn tutkimuksessa tarkastellaan maahanmuuttajien kansalaistoimintaa Suomessa maahanmuuttajien perustamien moninaisten yhdistysten ja verkostojen kautta. Tematiikkaan liittyen hankkeessa on tutkittu etnisyyden, kansalaisuuden ja integraation rakentumista maahanmuuttajien yhdistystoiminnan vuorovaikutusverkostoissa Suomessa.

Liikunnan ja kansanterveyden edistämiskeskus (LIKES)

Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätön (LIKES) tutkimustoiminta liittyen kansalaisyhteiskuntatematiikkaan käsittelee ennen kaikkea nuorten liikunta-aktiivisuutta ja vapaa-ajan viettotapoja. Vuonna 2004 alkaneessa Lasten ja nuorten liikuntaohjelman seuranta- ja arviointitutkimuksessa tarkastellaan erityisesti alle 13-vuotiaille suunnattua seuratoimintaa ja sen sisältöjä. *Suomen Palloliiton Kaikki Pelaa* - tutkimusohjelmassa käsiteltiin osallistumisen, osallistamisen, tasa-arvon ja yhteisöllisyyden teemaa liikunnan ja jalkapalloseurojen arjen käytännöissä. Tutkimuksella pyrittiin mittaamaan pelaajien motivaatiota, tavoiteorientaatiota, liikunta-aktiivisuutta, urheilukaveruutta sekä joukkueiden motivaatioilmapiiriä. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätön tutkimukset ovat käsitelleet myös monikulttuurisuuden teemaa tarkastelemalla maahanmuuttajien osallistumista seuratoimintaan ja sen vaikutusta niin maahanmuuttajien kotoutumiseen kuin suvaitsevaisuuteenkin.

Nuorisotutkimusverkosto

Nuorisotutkimusverkoston tutkimus on sidoksissa yliopistolliseen tutkimukseen, sillä moni nuorisotutkimusverkoston projekti tehdään esim. väitöskirjatyönä. Kansalaisyhteiskuntaan liittyvä nuorisotutkimus tarkastelee nuorten vapaa-aikaa, nuorisotyön käytäntöjä ja kansalaiskasvatuksellisia teemoja. Esimerkiksi Suomalaisen nuorisotyön ja kansalaistoiminnan identiteetit – tutkimushankkeen osahankkeissa tarkastellaan kunnallista nuorisotyötä nuorten vaikuttamisen ja kansalaistoiminnan areenana. Tutkimuksellisessa keskiössä ovat nuorten toiminnanmahdollisuudet ja aktiivinen kansalaisuus. Myös mediakasvatus, nettikulttuuri ja verkkojulkisuus ovat nuoriin liittyviä tärkeitä tutkimusaiheita, joilla on selkeä yhteys kansalaisyhteiskuntatematicaan esim. yhteisöllisyyden, toimijuuden ja identiteetin kautta. Nuorten viettämää vapaa-aikaa tarkastellaan mm. harrastusten ja ystävyysuhteiden kautta, jolloin keskeinen teoreettinen ydin löytyy sosiaalisen pääoman teoriasta.

4.7. Yliopistollinen tutkimus: tiivistelmä

Edellisen tarkastelun perusteella voidaan sanoa, että kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvä yliopistollinen tutkimus on varsin laajaa ja monimuotoista. Tutkimuksissa on kuitenkin nähtävissä selvä yhteiskuntatieteellinen painottuneisuus. Tutkimus on keskittynyt niille tieteenaloille, joissa kansalaisuus, toimijuus ja yhteiskunta ovat keskeisiä käsitteitä. Tällaisia tieteenaloja ovat sosiologia, yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikka, valtio-oppi, hallintotieteet sekä nk. yhdyskuntatieteet, joilla tarkoitetaan esimerkiksi kunnallispolitiikkaa, kunnallistaloutta, aluetiedettä ja aluesuunnittelua. Osaltaan yhteiskunta- ja sosiaalitieteellisen tutkimuksen suurta määrää selittää Suomen Akatemian rahoittama ja parhaillaan käynnissä oleva (2004 – 2007) Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkot -tutkimusohjelma, johon kuuluu yhteensä 29 alahanketta pääosin yhteiskuntatieteistä. Myös sosiaalityössä tehdään paljon tutkimusta, joka liittyy sosiaalipalveluiden murroksen kautta kolmannen sektorin tematiikkaan. Taloustieteellinen ja kasvatustieteellinen kansalaisyhteiskuntaan liittyvä tutkimus sen sijaan on varsin marginaalista ja yksittäisten tutkijoiden varassa.

Eri oppiaineet lähestyivät kansalaisyhteiskuntaa oman tieteenalan ja oppiaineen viitekehyksistä ja intresseistä käsin. Esimerkiksi yhteiskuntapolitiikka ja sosiaalityö tarkastelivat tutkimuksissaan hyvinvointivaltiollista murrosta ja kolmannen sektorin roolia muutoksessa naistutkimuksen keskittyessä sukupuolittuneen kansalaisuuden tematiikkaan. Aineistosta nousi kuitenkin esiin muutama sellainen yleinen tutkimuskohde, joita tarkasteltiin tieteenalarajoista huolimatta. Näitä olivat ympäristö, nuoret ja kehitys. Myös nk. uusia liikkeitä (kuten ympäristö – ja rauhanliike) tutkittiin paljon. Ympäristöön ja nuoriin liittynyt tutkimus tarkasteli kohdetta yleensä politikoinnin – ei politiikan tutkimuksen, vaan enemmänkin päätöksenteon, valinnan, keskustelun ja toiminnan kohteena – näkökulmasta, kun taas kehitys nähtiin enemmän deterministisenä ilmiönä, johon kansalaisten tulisi ottaa osaa ja johon kansalaisia tulisi aktivoida ja sitouttaa.

Osa tutkimuksista oli luonteeltaan ”sektoritutkimuksia” kuten esimerkiksi kulttuuripolitiikan tutkimus, jossa tarkasteltiin kulttuuriyhdistysten roolia kulttuuripolitiikan toimijoina tai vastaavasti Joensuun yliopiston Karjalantutkimuksen laitoksen tutkimus, jonka tutkimusteemat liittyivät alueelliseen ja kansalliseen identiteettiin. Myös Lapin yliopistolla ja Åbo Akademiilla

oli vahvat tutkimukselliset painopistealueensa: Lapin yliopiston tutkimuksissa painottuivat pohjoisen identiteetin kysymykset ja alueen kehittäminen, kun taas Åbo Akademiassa tutkimuksen kohteena olivat kielivähemmistöt. Jyväskylän yliopiston sosiologian pitkät perinteet kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin tutkimuksessa korostivat kansalaisyhteiskunnan yhteiskuntateoreettista asiantuntemusta.

5. Kansainvälisiä kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskuksia

Kansalaisyhteiskunnan muutos ja sen merkityksen samanaikainen korostuminen ovat johtaneet aihepiirin tutkimuksen kansainväliseen viriämiseen 1980-lukujen kuluessa. Tämä on näkynyt yhtäältä yliopistollisen tutkimustoiminnan vilkastumisena, kuten edellisessä luvussa voitiin Suomen osalta havaita. Samalla sekä teollistuneisiin että kehittyviin maihin on nopeassa tahdissa perustettu erilaisia kansalaisyhteiskunnan tutkimus ja kehittämiskeskuksia, joiden tehtävä on tukea ja seurata kansalaisyhteiskunnan kehitystä ja edistää siitä käytävää keskustelua (ks. liite 3). Alla esitellään muutamia kansalaisyhteiskuntatematikkaan keskittyneitä kansainvälisiä keskuksia, joilla on selkeä tutkimuksellinen orientaatio.

5.1. Yhdysvallat: Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies/ Center for Civil Society Studies (CCSS)

Erityisesti Yhdysvalloissa, missä vapaalla yhdistys- ja kansalaistoiminnalla on pitkät perinteet, on useita kansalaisyhteiskuntaan keskittyneitä tutkimus- ja tukiorganisaatioita. Tunnetuin näistä on *Johns Hopkins Universityn Institute for Policy Studies/Center For Civil Society Studies* (CCSS). CCSS:n toiminnan rahoittamiseen osallistuu laajalti kansallisia ja kansainvälisiä tahoja, joista keskeisiä ovat kansainväliset ja yhdysvaltalaiset tiedeorganisaatiot, järjestöt ja säätiöt.

Keskuksen toiminta alkoi 1980-luvulla. Toiminnan alkuvaiheessa CCSS:n tutkimustyö keskittyi paljolti kansalaisyhteiskunnan ja vapaaehtoistoiminnan kansalliseen tarkasteluun. Sitten toimintakenttä on laajentunut kansainväliselle tasolle, erityisesti kansainvälisiin vertailuihin. Globaalin kansalaistoiminnan tutkimushaasteina CCSS on nähnyt muun muassa kolmannen sektorin organisaatioiden rakenteiden, taloudellisten toimintaresurssien sekä niiden yhteiskunnallisen kokonaisroolin tarkastelun. Tutkimuskeskuksella on myös tavoitteena kansalaistoiminnan edistäminen: se pyrkii rohkaisemaan, edistämään ja kehittämään koko yhteiskunnan tasolla toteutuvaa ”yhteiseen yhteiskunnalliseen hyvään” tähtäävää vapaaehtoistoimintaa. Tutkimus- ja kehitystyötä edistetään monitieteellisen kansainvälisen kommunikaation sekä informaatio- ja tutkimusvaihdon kautta.

Keskuksen viime vuosien keskeisiä tutkimusteemoja ovat olleet mm. laaja vertaileva vapaaehtoistoiminnan tutkimushanke, jossa on selvitetty systemaattisesti kolmannen sektorin organisaatioiden rakenteita, toimintakenttää ja -mahdollisuuksia, taloudellisia toimintaedellytyksiä sekä organisaatioiden yhteiskunnallisia vaikutuksia yli 40 maassa ympäri maailman. Hankkeessa oli mukana myös Suomi, kuten edellä on esitetty.

Lisäksi keskuksessa on viime aikoina ollut käynnissä mm. hanke, jonka yksi keskeinen tavoite on ollut saattaa yleiseen tietoon Yhdistyneiden kansakuntien (YK) *Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts* -käsikirjan toimintaperiaatteita ja -päämääriä. Käsikirjassa pyritään hahmottelemaan ja tekemään läpinäkyviksi niitä ongelmia, joita kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan organisaatiot usein kohtaavat: niiden tekemän kolmannen sektorin työn taloudellisen tuottavuuden mittaaminen ja näkyväksi tekeminen on usein ongelmallista.

CCSS:ssä on käynnissä myös hanke *The Listening Post Project*, jossa tutkitaan kansalaistoiminnan organisaatioiden toimintaa. Hankkeen päämääränä on ollut tunnistaa ja analysoida yhtäältä niitä nyky-yhteiskunnan haasteita, joita kansalaistoiminnan organisaatiot kohtaavat, ja toisaalta hankkeessa tutkitaan sitä, miten vapaaehtoisorganisaatiot kykenevät vastaamaan toimintaodotuksiin, joita niihin kohdistetaan. Tutkimushankkeessa on mukana noin 1000 vapaaehtoistoiminnan organisaatiota, joiden toimintaa tutkimalla ja analysoimalla pyritään tuottamaan käytännön elämään sovellettavaa tietoa sekä näille toimijoille itselleen, mutta myös esimerkiksi poliitikoille ja tutkijoille. Hankkeen tavoitteena on myös palvella hallinnon organisaatioita.

Lisäksi keskuksessa on käynnissä hankkeita, joiden kautta tarjotaan vapaaehtoisorganisaatioiden toimijoille koulutusta käytännön toimintaa ja vapaaehtoistoiminnan johtamista varten. Tavoitteena on esimerkiksi lisätä yleistä tietoisuutta ja valmiutta operoida vapaaehtoistyön organisoinnin, johtajuuden ja hallinnon kysymyksissä. Tämän lisäksi ohjausta annetaan muun muassa mahdollisissa organisaation toiminnan lainopillisissa, rahoituksellisissa ja eettisissä ongelmakysymyksissä. Lisäksi tarjotaan teknistä ja tiedollista apua ja tukea, neuvoja ja opastusta vapaaehtoistoiminnan käynnistämiseksi kehitysmaissa.

5.2. Yhdysvallat: Harvard University, The Hauser Center for Nonprofit Organizations

The Hauser Center for Nonprofit Organizations -yksikön toiminta alkoi vuonna 1997. Keskuksen toiminta on rahoitettu säätiövaroin. Hauser Centerin käytännön toiminnasta vastaavat ”varsinaiset jäsenet” (noin 20 keskuksen omaa ”akateemista edustajaa”) sekä edustajat muista kansallisista partneriyliopistoista ja – korkeakouluista (noin 40). Edellä mainittujen ohella toiminnan vastuuta kantaa ”ulkopuolinen Advisory Group” (noin 20 jäsentä).

Keskuksen tavoitteena on tuottaa poikkitieteellistä kansalaisyhteiskuntaa ja kolmatta sektoria koskevaa käytännön toimijoita hyödyttävää tutkimustietoa. Tämän lisäksi keskus haluaa olla sillanrakentajana eri tieteenalojen ja käytännön toimintakentän välillä. Merkittävänä tehtävänä keskus näkee maan politiikassa tehtävien linjauksien kriittisen arvioinnin ja julkiseen keskusteluun osallistumisen, sekä sellaisen käytännönläheisen teorianmuodostuksen, johon poliittisissa päätöksenteossa voidaan tukeutua.

Tutkimuskeskuksessa on käynnissä viisi suurta tutkimushanketta, joiden pääasiallinen tavoite on auttaa ymmärtämään ja kriittisesti arvioimaan kolmatta sektoria, sen alkuperää ja kehitystä. Perimmäisenä kolmannen sektorin toiminnan kysymyksenä tutkimuskeskus pitää sitä, millaiseksi tulkitaan kohtuullinen ja tarkoituksenmukainen rooli kolmannesta sektorista ”yhteistä ja yksityistä hyvää” tuottavana palveluiden tarjoajana. Tämä tulkinta vaikuttaa siihen, millaisen vastuun julkinen tai yksityinen sektori joutuu/on valmis ottamaan näiden palveluiden tuottajana/tarjoajana. Siten organisaatio haluaa olla aktiivinen kannanottaja ja myös poliittinen toimija.

Keskeisiä tutkimusteemoja keskuksessa ovat olleet mm. kolmannen sektorin ja julkisen politiikan suhde (*The Nonprofit Sector and Public Policy*). Myös Yhdysvalloissa ovat julkisessa keskustelussa olleet ajankohtaisia kysymykset siitä, missä määrin esimerkiksi osavaltioiden tulisi ohjailta ja hallinnoida kolmannen sektorin organisaatioita. Hauser Center on halunnut näkyvästi olla mukana tässä keskustelussa asiantuntijan roolissa. Julkisen hallinnon ja kontrollin suunniteltu lisääntyminen koetaan tutkimuskeskuksen näkökulmasta ongelmalliseksi etenkin pienille vapaaehtoistyön ja kansalaistoiminnan organisaatioille. Eräänä tutkimusteemana on samalla ollut se, miten vapaaehtoistoimintaa voitaisiin uudelleen organisoida toiminnan vakaamman rahoituksen turvaamiseksi. Lisäksi on

pyrityt löytämään keinoja tehdä näkyväksi, arvioitavaksi ja mitattavaksi kolmannen sektorin tuottama yhteiskunnallinen hyöty.

Lisäksi keskuksessa on tutkittu mm. uskonnollisten liikkeiden yhteiskunnallista merkitystä esimerkiksi *Program on Religion and Public Life* -ohjelmassa. Tutkimuksessa on tarkasteltu muun muassa sitä, millaisia erityispiirteitä erilaisilla uskonnollisilla liikkeillä ja organisaatioilla on? Ketkä kokevat hyötyvänsä näiden liikkeiden toiminnasta ja jäsenyydestä ja miten? Lisäksi on pohdittu sitä, miten liikkeitä voidaan lähestyä sosiaalisesta ja poliittisesta näkökulmasta: millaisia mahdollisia riskejä, rajoituksia ja pulmia jäsenistön uskonnolliseen vakaumukseen perustavan toimintansa liikkeet tuottavat pluralistisissa yhteiskunnissa? Miten Amerikan reilut 2000 uskonnollista organisaatiota ovat sopeutuneet yhteiskunnalliseen muutokseen, muuttuviin taloudellisiin olosuhteisiin ja julkisen ja vapaaehtoissektorin organisaatioiden tehtäväjaon epäselviin rajankäynteihin? Millainen niiden yhteiskunnallisen roolin tulisi olla?

Keskuksessa on myös tutkittu kansalaisjärjestöjen merkitystä kollektiivisten identiteettien muodostumisessa, esimerkiksi *Getting to We: The Role of Voluntary Associations and Nonprofit Organizations in Shaping American Politics and Capacities for Collective Action* -hanke tarkastelee vapaaehtoistoiminnan merkitystä yhteiskunnallisissa sosiaalisissa prosesseissa, joiden kautta yhteiskunnan jäsenet tunnistavat/tunnustavat toinen toisensa ja siten sitoutuvat kollektiiviseen toimintaan ja kehittävät kollektiivisiä toimintaresursseja. Eräs keskeinen tutkimusintressien aihepiiri liittyy siihen, miten yksilöiden ja ryhmien sosiaalista, poliittista ja yhteisöllistä tietoisuutta voidaan edistää ja lisätä. Kiinnostuksen kohteena ovat myös kysymykset siitä, miten kansalaistoimintaan osallistuminen tai osallistumattomuus voi joko heikentää tai vahvistaa demokratiaa.

5.3. Iso-Britannia: London School of Economics, Centre for Civil Society (CCS)

Euroopan ehkä tunnetuin kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämiskeskus on 1980-luvun alkupuolella perustettu *Centre for Civil Society* (CCS), joka toimii *London School of Economicsin* sosiaalipolitiikan laitoksen yhteydessä. CCS:n tavoitteena on edistää kansalaisyhteiskuntaan liittyvää tutkimustyötä, analyysiä, keskustelua, ja opetustoimintaa.

Toimintansa kautta keskus pyrkii ymmärtämään keskeisiä kansalaisyhteiskuntaan liittyviä ilmiöitä, mm. sitä miten kansalaisyhteiskunta vaikuttaa poliittiseen ja sosiaaliseen ympäristöön, poliittiseen muutokseen ja jatkuvuuteen paikallisella, kansallisella, kansainvälisellä ja globaalilla tasolla. Tavoitteidensa saavuttamiseksi keskus organisoii sekä tutkimusta että opetusta kansalaisyhteiskuntatutkimuksen alueella. Opetuksen osalta se mm. organisoii *Management of Non-Governmental Organisations* -maisteriohjelman.

Tutkimustoiminnan osalta CCS:n tutkimusote on poikkitieteellinen. Keskuksessa harjoitetaan kansalaisyhteiskunnan tutkimusta mm. sosiaalipolitiikan, antropologian, valtio-opin, sosiologian, kehitysmaatutkimuksen, juridiikan, taloustieteen ja kansainvälisten suhteiden tutkimuksen alueilla. Tutkimus- ja opetustoiminnan ohella keskuksen tehtävä on virittää kansalaisyhteiskunnasta käytävää keskustelua. Tämän keskustelutehtävänsä kautta keskuksen tavoitteena on edistää paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten käytännön toimijoiden, poliitikkojen, akateemisten tahojen sekä kolmannen sektorin aktivistien välistä kommunikaatiota.

Keskuksen keskeisiä tutkimusteemoja ovat viime aikoina olleet mm.: Mitä merkitsee *kansalaisuus*, miten kansalaisten ja valtion välinen suhde hahmottuu yhteiskunnallisesti? Millaisin perustein kansalaiset sitoutuvat poliittiseen toimintaan? Mikä merkitys kansalaistoiminnalla on köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyssä ja yhteiskunnallisessa sosiaalisessa muutoksessa? Miten kansalaistoimintaa organisoidaan? Miten kansalaistoiminnan luonne vaihtelee erilaisissa kansallisissa konteksteissa? Millaisia ovat kansalaistoiminnan globaalit vaikutukset ja prosessit? Miten kansalaistoiminta tuottaa ja uusintaa muutosta ja millaisia sen vaikutukset ovat?

Lisäksi on kysytty, millaisia institutionaalisia järjestelmiä kansalaistoiminnan ja valtion välisten suhteiden järjestämiseksi on olemassa, ja mitkä ovat näiden järjestelmien vaikutukset? Kiinnostuksen kohteena ovat myös kolmannen sektorin poliittinen merkitys ja keskustelu siitä, miten hyvinvointipalveluiden tarjoaminen tulisi jakaa valtion ja kolmannen sektorin välillä sekä toisaalta valtion harjoittaman sosiaalipolitiikan vaikuttavuuden/tehokkuuden arviointi. Myös syrjäytymisen ja köyhyyden ehkäisy ovat tutkimuksen käytännön sovelluksen tavoitteita.

Eräänä keskuksen kiinnostuksen kohteena ovat yhteiskunnalliset valtasuhteet. Tältä osin keskuksen tutkimuksellinen orientaatio keskittyy julkilausumattomien valtarakenteiden

kriittiseen tarkasteluun. Keskeisiä kiinnostuksen kohteita ovat esimerkiksi luokka- ja sukupuolijärjestelmät sekä uskontoon ja yhteisön jäsenten etniseen taustaan liittyvät kysymykset. Näin ollen kansalaisyhteiskuntaa tarkastellaan erilaisuuden, vallan- ja väkivallan käytön sekä kansalaisten välisen oikeuksien jakaantumisen näkökulmista.

5.4. Ruotsi: Ersta Sköndal-instituutti

Ruotsissa on 2000-luvun vaihteessa toteutettu useita merkittäviä kansalaistoimintaan ja demokratian tilaan kohdistuneita tutkimushankkeita. Ruotsin tiedeneuvoston (*Vetenskapsrådet*) aloitteesta on vuodesta 2003 lähtien rakennettu monitieteistä tutkimusverkostoa, jonka toiminnan tavoitteena on ollut selvittää vapaaehtoissektorin toimintaa ja ruotsalaisen demokratian tilaa. Ruotsissa keskeinen kansalaisyhteiskuntatematickaan keskittynyt tutkimusyksikkö on Ersta Sköndal -instituutti, jonka henkilökuntaan kuuluu n. 20 henkeä. Esimerkiksi vuonna 2003 keskuksessa työskenteli 13 tohtoritutkijaa ja 7 jatko-opiskelijaa. Lisäksi instituutti on verkostoitunut ruotsalaisten yliopistotoimijoiden ja kansainvälisten kansalaistoiminnan verkostojen kanssa. Instituutin toiminnasta vastuun kantaa tutkimusjohtaja. Tieteenaloista instituutissa ovat edustettuina sosiaalityö, sosiologia, teologia sekä sosiaaliantropologia.

Instituutti toimii kirkon diakoniatyön koulutusta varten alun perin perustetun Stora Sköndal -säätiön ylläpitämän Ersta Sköndal högskolan (Ersta Sköndal University College) yhteydessä. Sköndal-instituutin tutkimustoiminnan pitkäaikaisrahoitus tulee 70 vapaaehtoisjärjestöstä koostuvalta sateenvarjo-organisaatiolta, FSL:ltä, jonka merkittävä jäsenorganisaatio on esimerkiksi Ruotsin Punainen Risti. Tutkimustoiminnan tärkein rahoituslähde ovat kuitenkin eri projekteille myönnetty tutkimusavustukset, joita ovat myöntäneet muun muassa hallituksen eri ministeriöt.

Tutkimusteemoja instituutilla on kolme:

- kansalaisyhteiskunta ja sen sosiaaliset vaikutukset,
- etiikka sosiaalityössä ja humanitaarisessa työssä,
- sosiaaliset ongelmat ja sosiaalityö

Instituutin kansalaisyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion tutkimus on painottunut vapaaehtoissektorin historian tarkasteluun, sen nykypäivän olosuhteiden selvittämiseen, sekä vapaaehtoisjärjestöjen tulevaisuuden haasteiden tutkimukseen. Mielenkiinnon kohteena on myös vapaaehtoistoiminnan ja valtion välinen suhde. Toisaalla tutkimustyön kiinnostus kohdistuu vapaaehtoistyön toimijoihin, yksittäisiin ihmisiin, sekä heidän motivaatioihinsa vapaaehtoistyöhön. Kolmas tutkimuksen painopistealue on vapaaehtoistyön luonne ja arvo yhteisen yhteiskunnallisen sosiaalisen hyvän ja yleishyödyn tuottajana.

Ersta Sköndal -institututti on myös toteuttanut hallituksen toimeksiannosta kaksi kansalaistoiminnan tilaa kartoittavaa kyselyä. Ensimmäinen toteutettiin vuonna 1992. Tuoreimman selvityksen raportti julkistettiin marraskuussa 2005. Selvitysten tavoitteena on ollut kartoittaa ruotsalaisten osallistumista ja sitoutumista vapaaehtoistoimintaan. Vuoden 1992 tutkimus oli ensimmäinen kansalaistoiminnan laajuutta kartoittanut selvitys Ruotsissa. Selvitys osoitti, että ruotsalaisten panostivat merkittävästi kansalaisosallistumiseen ja vapaaehtoisorganisaatioiden toimintaan. Viime vuoden selonteossa todetaan, että 13 vuoden aikana kansalaisten osallistuminen vapaaehtoistoimintaan ja hyväntekeväisyystöihin oli kasvanut huomattavasti. Erityisesti lyhytaikainen osallistuminen aatteelliseen, epäviralliseen toimintaan oli kasvanut. (Ks. <http://www.sssd.se/Engelsk%20%F6vers%E4ttning.pdf>)

Kartoitusten ohella vapaaehtoistoiminnan osuutta ja merkitystä on tutkittu mm. mielenterveyspotilaiden hoidossa, kuntoutustyössä ja voimaantumisprosesseissa. Keskuksen muissa viimeaikaisissa tutkimusprojekteissa on tarkasteltu mm. kansalaisyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion suhdetta hankkeissa *Civil Society and the Welfare State* ja *The Voluntary Sector in the Social Welfare Scheme*. Mainituissa tutkimuksissa on analysoitu vapaaehtoistoiminnan ruotsalaista ja kansainvälistä tutkimusta sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Erityismielenkiinnon kohteena ovat hyvinvointiyhteiskunnan 1990-luvun nopeat muutokset. Eräänä tutkimusten lähtökohta on ollut se, että ruotsalaiseen yhteiskuntaan juurtuneet kansalaistoimintaa ja kansalaisyhteiskuntaa selittävät teoriat perustuvat ulkomaiseen aineistoon ja kokemuksiin. Tavoitteena hankkeissa on ollut selittää ja selvittää sitä, missä määrin kansalaisyhteiskuntaa koskeva empiirinen aineisto ja Ruotsin kansalaisyhteiskuntaa koskeva poliittinen kulttuuri, traditio ja institutionaaliset käytännöt vastaavat toisiaan.

Näiden ohella instituutin hankkeissa on tarkasteltu mm kansalaistoiminnan eri ulottuvuuksia: Millaisia organisoituneen ja organisoimattoman, epävirallisen osallistuvuuden muotoja tämän

ajan ruotsalaisessa yhteiskunnassa ilmenee ja mitä nämä osallistumisen muodot kertovat kansalaisuudesta ja sen toteutumisesta. Millaisia motiiveja ja intressejä kansalaisilla on vapaaehtoistoimintaan osallistumiseksi? Lisäksi on tarkasteltu sukupuolittunutta kansalaisuutta liikunta- ja urheilujärjestöjen päätöksenteossa.

5.5. Saksa: University of Heidelberg, Centre for Social Investment (CSI)

Saksassa on useita kansalaisyhteiskuntatemiikkaan keskittyneitä tutkimuskeskuksia. Varsin vilkkaan kansalaisyhteiskunnan opetuksen ja tutkimuksen tausta on toisessa maailmansodassa, jonka jälkeisellä demokratian jälleenrakennuksessa alettiin vaatia, että saksalaisille tulee tarjota mahdollisuus opiskella demokraattisen toiminnan edellytyksiä. Esimerkiksi Heidelbergin yliopistossa toimii sosiaalisten investointien tutkimuskeskus *Centre for Social Investment* (CSI). Tutkimuskeskus on aloittanut toimintansa vuoden 2006 heinäkuun alussa. Päärahoittajana on Robert Boschin säätiö, Fritz Thyssenin säätiö, Saksan Pankkisäätiö (German Bank Foundation), sekä Hertie säätiö. Suunnitelmissa tutkimuskeskuksella on perustaa maisteriopinnot kansalaistoiminnan tematiikasta lähiaikoina. Organisaation johdossa toimii sosiologian professori Helmut Anheier, joka on professorina myös UCLA:n yliopiston Center for Civil Society:ssa, sekä Center for Globalization and Policy Research:ssa. Vuosina 1998–2002 hän toimi myös London School of Economics:n Centre for Civil Society:n johtajana. Hän on toiminut johtotehtävissä myös Johns Hopkins University Institute for Policy Studies:ssa.

CSI:n tavoite on tutkimuksella, opetuksella ja politiikan analyysillä lisätä teoreettista ja käytännön tietoutta mm. hyväntekeväisyydestä, kansalaisyhteiskunnasta ja sosiaalitalouden instituutioista Euroopassa ja muualla maailmassa. Se myös informoi politiikan toimijoita ja muita relevantteja paikallisen, kansallisen ja kansainvälisen tason toimijoita sosiaalisen investoinnin tematiikan aiheista ja valvoo markkinoiden ja hallinnon instituutioiden kehitystä suhteessa sosiaalisiin investointeihin, hyväntekeväisyystyöhön ja kansalaisyhteiskuntaan. Lisäksi CSI:n tavoite on parantaa ja tukea kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden toimijoiden johtamisen ja organisoimisen taitoja. Keskuksen tavoitteena on, että tutkimusorganisaatiosta kehittyisi eräs merkittävimmistä eurooppalaisista sosiaalisen investoinnin tematiikan tutkimusyksiköistä ja asiantuntijaorganisaatioista.

5.6. Saksa: Maecenata Institute for Philanthropy and Civil Society

Saksassa on toiminut *Maecenata Institute For Philanthropy And Civil Society*, joka on ollut yksi tärkeimmistä yliopisto-organisaation ulkopuolisista kansalaisyhteiskunnan tematiikkaan perehtyneistä tutkimuskeskuksista. Instituutti on toiminut eräänlaisena puolueettomana kansalaisyhteiskunnan *think tankina*, ja sen toiminnan tarkoituksena on ollut edistää tietoutta ja ymmärrystä kansalaisyhteiskunnasta ja yksityisestä hyväntekeväisyystyöstä akateemisen tutkimuksen, dokumentoinnin ja informoinnin kautta. Instituutti on pyrkinyt toiminnallaan lisäämään myös eri tieteenalojen välistä vuoropuhelua, kuin myös niiden yhteiskunnallisten toimijoiden, päättäjien ja asiantuntijoiden kommunikaatiota, jotka kansalaisyhteiskunnan organisaatioissa vaikuttavat. Tutkimuksen painopistealueita ovat: kansainvälinen kansalaisyhteiskunta, hyväntekeväisyys/säätiöt ja kansalaisosallistuminen ja sitoutuminen Saksassa.

Instituutti mm. kerää, arkistoi, arvioi ja julkaisee kaiken tyyppistä kansalaisyhteiskunnan organisaatioita koskevaa ja niiden intresseihin lukeutuvaa tietoa. Se myös ylläpitää tietokeskusta, jossa on saatavilla tieteellisiä aikakauslehtiä, elektronista aineistoa, sekä julkaisematonta aiheeseen liittyvää materiaalia. Instituutti julkaisee Working Paper -sarjaa ”*Maecenata Actuell*” ja kirjoja. Sen henkilökunta pitää säännöllisesti luentoja ja esitelmiä. Instituutti toteuttaa myös itsenäisiä tutkimusprojekteja, ja tekee niitä myös järjestöjen toimeksiantoina. Se toimii yhteistyössä yliopistojen ja muiden instituutioiden kanssa kotimaassa ja ulkomailla. Tämän lisäksi instituutti on tukenut taloudellisesti nuoria aloittelevia tutkijoita jatko-opintojen ja väitöskirjan jälkeisen tutkimuksen vaiheessa myöntämällä heille stipendejä ja järjestämällä ulkomaisia vaihto-ohjelmia. Eräänä instituutin toiminnan tavoitteena on ollut teoreettisen tutkimustiedon ”kansankielistäminen”, ts. käsitteiden popularisoiminen siten, että tavalliset saksalaiset voivat osallistua kansalaisyhteiskuntaa koskevaan julkiseen keskusteluun. Keskuksen toiminnan rahoitus on kuitenkin ollut varsin epävakaalla pohjalla ja keskuksen toiminta on ollut rahoitusongelmien vuoksi vaakalaudalla.

6. Kansalaisjärjestöjen tutkimus- ja kehittämistarpeet

6.1. Kyselyn tavoitteet ja toteutus

Kuten edellä on viitattu, keskeinen kansalaisvaikuttamisen kanava on Suomessa perinteisesti ollut järjestötoimintaan osallistuminen. Tämän päivän järjestötoiminta on suurien muutosten kohteena. Paljon on puhuttu muun muassa kansalaisten passivoitumisesta ja siitä, ettei perinteistä kollektiivista toimintaa koeta enää vetovoimaisena.

Kansalaisyhteiskunnan tiedontarpeiden selvittämiseksi tehtiin Jyväskylän yliopiston toimesta kansalaisjärjestökentälle kysely, jonka tavoitteena oli kartoittaa suomalaisen järjestökentän näkemyksiä kansalaisyhteiskuntaa koskevan tutkimus- ja kehittämistoiminnan tarpeista ja tulevaisuuden haasteista. Kyselyn kautta toivottiin saatavan vastauksia erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaista tutkimus- ja kehittämistoimintaa järjestöillä on?
2. Mitkä ovat järjestöjen yhteistyötahot tutkimus- ja kehittämistoiminnassa?
3. Mitkä ovat järjestötoiminnan keskeisiä haasteita nyky-yhteiskunnassa ja kuinka ne heijastuvat kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämistarpeisiin?

Kysely toteutettiin Internet-kyselynä, ja siinä hyödynnettiin SPSS:n Data Entry -ohjelmaa. Kysely lähetettiin järjestöille 8.6.2006 ja vastausajaksi määriteltiin kaksi viikkoa. Uusintakierros kyselystä toteutettiin ajalla 8.-18.8.2006. Kyselyn www -linkit löytyvät osoitteista:

<http://survey.cc.jyu.fi/yht/kyselylomake>

<http://survey.cc.jyu.fi/yht/forfragan>

Patentti- ja rekisterihallituksen (2006) tietojen mukaan Suomessa on tällä hetkellä noin 125 000 järjestöä. Näistä toimivia on arviolta noin 70 000. Koko järjestökentän kattavan edustavan kyselyn toteuttaminen onkin hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta. Kyselyä suunniteltaessa ei

tavoitteeksi otettu satunnaisotoksen kokoamista suomalaisesta järjestökentästä, vaan käytännön syistä päädyttiin keräämään ”näyte” järjestötoimijoista.

Kyselyn toteuttamisessa hyödynnettiin suuria keskusjärjestöjä, joiden kautta saatiin yhteys niiden alueellisiin ja paikallisiin jäsenjärjestöihin. Kyselyn tavoitteena oli saada mahdollisimman monipuolisesti erilaisten toimintaintressien pohjalta toimivien järjestöjen ääni kuuluville, ja siksi mukaan pyrittiin saamaan erilaisin intressien pohjalta toimivia järjestöjä.

Valtakunnan tason keskusjärjestöistä lähestyttiin Sosiaali- ja terveysturvan keskusliittoa (STKL), Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistystä (YTY ry), Terveiden edistämisen keskusta (Tekry), Allianssia, Suomen liikunta ja urheilua (SLU), Opintotoiminnan keskusliittoa (Okry), Suomen yrittäjiä, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliittoa (MTK), Elinkeinoelämän keskusliittoa (EK), Työttömien valtakunnallista yhteistoimintajärjestöä (TVY), Kirkkopalveluja, Suomen vapaakristillistä neuvostoa, Kehitysyhteistyön palvelukeskusta (KEPA) sekä Etnisten suhteiden neuvottelukuntaa (ETNO).

Osa keskusjärjestöistä toimitti kyselyn sähköisesti eteenpäin omille jäsen- ja aluetoimijoilleen (esim. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Allianssi ry, Opintotoiminnan keskusliitto ry, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto ry, Työttömien valtakunnallinen yhteistoimintajärjestö ry, Kirkkopalvelut ry, Suomen vapakristillinen neuvosto ry ja Kehitysyhteistyön palvelukeskus ry). Osa keskusorganisaatioista (esim. Tekry ja ETNO) puolestaan helpotti kyselyn toteuttamista antamalla kyselyn toteuttajan käyttöön omien alueellisten ja paikallisten jäsenjärjestöjensä sähköiset yhteystiedot.

Kuten edelläkin on viitattu, 2000-luvun yhdistystoiminnan omintakeiseksi piirteeksi on mainittu, että yhä enenevässä määrin uusia yhdistyksiä ja järjestöjä on syntynyt ajamaan ruohonjuuritasolla spesifejä, tiettyjen suhteellisten pienten erityisryhmien intressejä. Nämä uudet kansalaisjärjestöt eivät useinkaan kuulu minkään katto-organisaation tai keskusjärjestön vaikutuspiiriin. (Ks. myös Nousiainen 2004, 109.) Kyselyyn haluttiinkin saada mukaan myös pieniä järjestöjä, joilla ei ollut minkäänlaista sateenvarjo-organisaatiota. Näitä järjestöjä lähestyttiin järjestökohtaisesti. Järjestöjen jäljittämisessä apuna käytettiin Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisterin Internet-sivustoja.

Kysely lähetettiin myös suurille, edellä mainittujen keskusjärjestöjen ulkopuolisille politiikan, ammatin ja elinkeinon, kulttuurin ja vapaa-ajan, urheilun ja liikunnan, uskonnon ja maailmankatsomuksen sekä kansainvälisen toiminnan järjestöille. Järjestöjen toiminnan luonne vaihteli siis suuresti. Mukana oli jäsenmäärältään pieniä paikallisesti toimivia järjestöjä ja koko valtakunnan tason edunvalvontayhteisöjä.

Kaiken kaikkiaan kysely toimitettiin 2488 järjestölle, joista siihen vastasi yhden karhukierroksen jälkeen 103 järjestöjen edustajaa. Vastausprosentiksi muodostui siis vain neljä prosenttia. Alhainen vastausprosentti tuo omat rajoituksensa kyselyn tulosten tulkintaan: niitä voidaan pitää lähinnä suuntaa antavina.

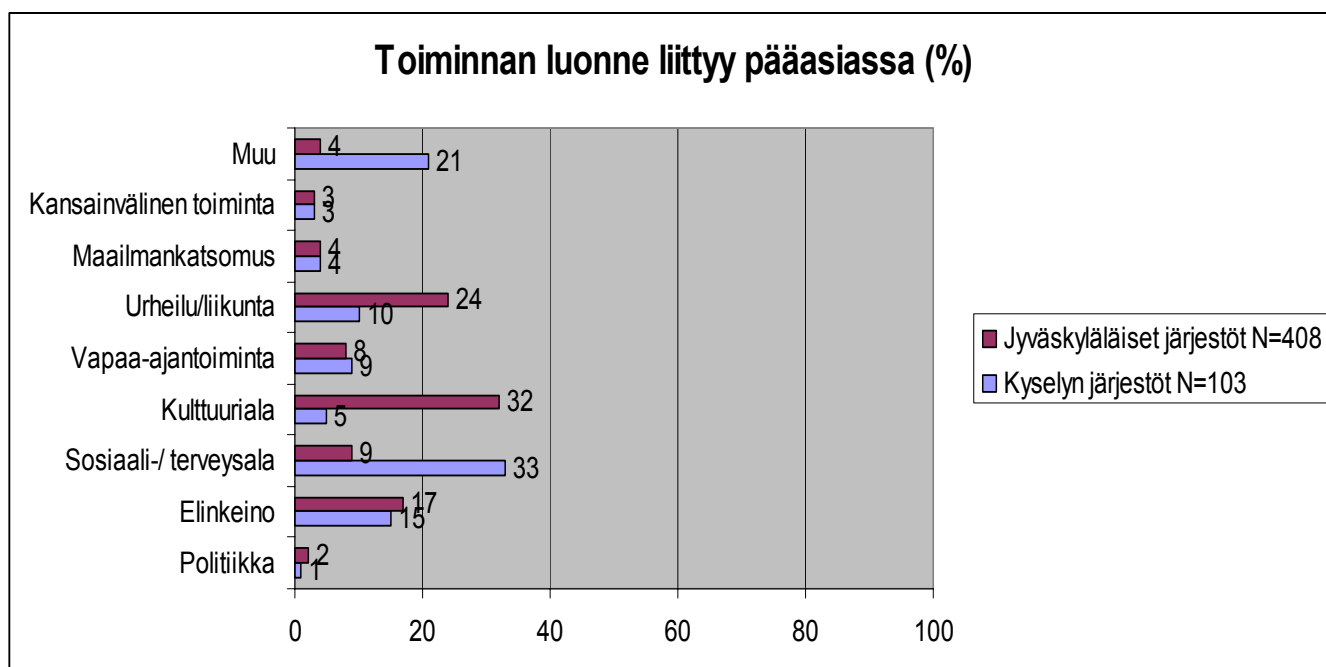
Kyselyyn vastanneiden järjestöjen jäsenmäärä vaihteli 2 jäsenestä aina reiluun 300 000:een. Kyselyyn vastanneiden järjestöjen jäsenmäärien keskiarvo oli noin 12 000 ja mediaani 500. Kaikkien vastanneiden vapaaehtoistoiminnan organisaatioiden yhteen laskettu jäsenmäärä oli noin miljoona. Terveys- ja sosiaalialan yhteisöjen järjestöryhmä oli suurin yksittäinen saman toimialan ryhmä, siihen kuului noin 360 000 jäsentä.

Vastanneista järjestöistä sosiaali- ja terveysalan järjestöihin kuului 34, elinkeinon ja ammattiin liittyviin järjestöihin 15, urheilu- ja liikuntajärjestöihin 10, vapaa-ajantoiminnan järjestöihin 9, kulttuurialan järjestöihin 5, uskonnollisiin tai maailmankatsomuksellisiin järjestöihin 4, kansainvälisen toiminnan järjestöihin 3, poliittisiin järjestöihin 1 ja ”muihin” järjestöihin 22 järjestöä². (Kuvio 1.)

Järjestöjen luokittelussa Peltosalmi ja Siisiäinen (2001) ovat pitäneet yhdistysten keskeisinä jakoperusteina niiden sääntöpykäliin kirjattuja toimintatavoitteita. Vaikka luokittelumallin on yhdeksänluokkaisena kritisoitu olevan kovin karkeajakoinen, esimerkiksi Patentti- ja rekisterihallituksen on mainittu hyötyvän eniten tämän tapaisesta luokittelusta. Koko Suomen

² Järjestöjen pääasiallisen toiminnan luokittelussa sovellettiin Siisiäisen ym. (2002a) luokittelutapaa, jonka mukaan järjestöt jaettiin poliittisiin järjestöihin, taloudellisiin/amatillisiin järjestöihin, sosiaali- ja terveysalan järjestöihin, kulttuurialan järjestöihin, vapaa-aikaan/harrastuksiin liittyviin järjestöihin, urheilun/liikunnan järjestöihin, uskontoon/maailmankatsomukseen liittyviin järjestöihin, maanpuolustuksellisiin/sotaan/rauhaan liittyviin järjestöihin, kansainväliseen toimintaan liittyviin ja ”muihin” järjestöihin.

kattava yhdistysten toiminnan tarkoituksen mukainen luokittelu on vielä tällä hetkellä kesken (Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri 2006). Jyväskyläläisistä yhdistyksistä on kuitenkin olemassa vuonna 2001 tehty esimerkkiluokittelu, jossa yhdistykset jakaantuivat seuraavasti: sosiaali- ja terveysalan yhdistyksiä oli 9 %, elinkeinon ja ammattiin liittyviä yhdistyksiä 17 %, urheilu- ja liikuntayhdistyksiä 24 %, vapaa-ajantoiminnan yhdistyksiä 8 %, kulttuurialan yhdistyksiä 32 %, uskonnollisia tai maailmankatsomuksellisia yhdistyksiä 4 %, kansainvälisen toiminnan yhdistyksiä 3 %, poliittisia yhdistyksiä 2 % sekä ”muita” yhdistyksiä 4 %. Jyväskyläläisiä yhdistyksiä kartoittaneessa selvityksessä oli mukana kaiken kaikkiaan 408 yhdistystä.

Kuvio 1. Kyselyyn vastanneiden järjestöjen toiminnan pääasiallinen luonne suhteessa jyväskyläläisyhdistyksistä tehtyyn selvitykseen (Peltosalmi & Siisiäinen 2001).

Verrattaessa vuoden 2001 jyväskyläläisyhdistysten toimialakohtaista jakautumista huomataan, että verrattuna jyväskyläläisyhdistyksiin tämän kyselyn osalta selvästi yliedustettuina olivat sosiaali- ja terveysalan sekä ”muiden”³ alojen järjestöt. Oman leimansa tämän kyselyn

³ Yhdistysten luokittelu on tapahtunut pääasiassa sen mukaan, mikä niiden toiminnan tavoitteeksi määritellään yhdistyksen toimintaa koskevan sääntöpykälän perusteella. ”Muiden” järjestöjen/ yhdistysten toimialat sisälly mihinkään kahdeksasta edellä mainitusta järjestöryhmästä. Esimerkkeinä Peltosalmi ja Siisiäinen ovat maininneet tällaisista yhdistyksistä esimerkiksi vapaapalokunnat tai muuhun vapaaehtoiseen pelastustoimintaan liittyvät yhdistykset, liikenne- ja vesiturvallisuuteen liittyvät yhdistykset, maratta- ja eläkeläisyhdistykset, seksuaalisen tasa-arvon ja

järjestöedustavuuteen tuo se, että mukana oli kolme suurta sosiaali- ja terveysalan keskusjärjestöä (STKL; YTY ja Tekry). Vastaavasti aliedustettuina tässä kyselyssä suhteessa jyvaskyläläisselvitykseen olivat urheilun ja liikunnan sekä kulttuurin järjestöt.

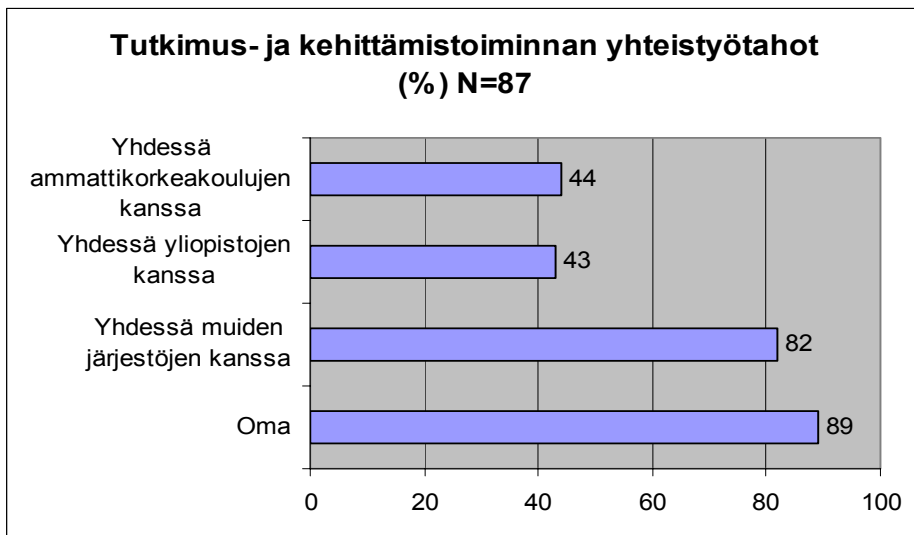
6.2. Järjestöjen tutkimus- ja kehittämistoiminta

Kyselyyn vastanneet järjestöt olivat osallistuneet varsin vilkkaasti erilaiseen tutkimus- ja kehittämistoimintaan. Yli kolmanneksella (35 %) oli ollut jonkinlaista tutkimustoimintaa. Kehittämistoiminnan osalta vastaajista jopa 90 % ilmoitti, että järjestössä oli harjoitettu jonkinlaista kehittämistoimintaa⁴.

Eniten järjestöillä oli ollut omaa tutkimus- tai kehittämistoimintaa, jota oli ollut 89 %:lla vastaajista. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan yhteistyökumppaneina järjestöillä olivat useimmiten muut järjestöt (82 %). Yhteistyötä yliopistojen (43 %) ja ammattikorkeakoulujen (44 %) kanssa tutkimus- ja kehittämistoiminnassa oli harjoitettu kutakuinkin yhtä paljon. (Ks. kuvio 2.)

seksuaalisten vähemmistöjen yhdistykset, ladies' circle, zontakerhot, feministit, ja muut ei-poliittiset naisyhdistykset, lions clubit, muut klubit sekä veljeskunnat. (Peltosalmi & Siisiäinen 2001, 10.)

⁴ Kyselyn saatekirjeessä tutkimus- ja kehittämistoiminta oli määritelty ”systemaattiseksi toiminnaksi tiedon lisäämiseksi ja tiedon käyttämistä uusien sovellusten ja toimintamallien löytämiseksi”. Tällöin perustutkimuksen, soveltavan tutkimuksen sekä kehittämistyön mainittiin sisältyvän tutkimus- ja kehittämistoimintaan.

Kuvio 2. Järjestöjen harjoittaman tutkimus- ja kehittämistoiminnan yhteistyötahot.

Järjestöjen sekä yliopistojen että ammattikorkeakoulujen kanssa harjoittamassa tutkimusyhteistyössä opinnäytetöillä oli merkittävä painoarvo. Niistä vastauksista, joissa mainittiin järjestöllä olleen jonkinlaista tutkimusyhteistyötä, 30 %:ssa mainittiin yliopistotutkimusyhteistyössä opinnäytteet, ammattikorkeakouluyhteistyön osalta 20 % vastaajista ilmoitti tehneensä tutkimusyhteistyötä opinnäytetöiden puitteissa.

Tutkimusyhteistyön muina kumppaneina yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja muiden järjestöjen ohella mainittiin erilaiset (sektori)tutkimuslaitokset, kuten Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus (KIHU), Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö (LIKES), Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (ETLA), Heikki Waris -instituutti, erilaiset valtion hallinnon organisaatiot, Suomen Pankki, EU-komissio sekä erilaiset sidosryhmäorganisaatiot ja -yritykset. Rahoittajina mainittiin muun muassa Raha-automaattiyhdistys (RAY), ministeriöitä ja säätiöitä.

Tarkastellessaan jyvaskyläläisten yhdistysten toiminnan yhteistyökumppaneita Luomala ja Pyykkönen (2002, 175) toteavat, että tiedontuotannossa ja -välityksessä yhdistysten keskinäinen vuorovaikutus oli kaikkein oleellisinta ja yhdistysten keskinäinen verkostoituminen oli aktiivisinta. Kaikkein aktiivisimpia yhteistoiminnassa olivat sosiaali- ja terveysalaan sekä kulttuuriin liittyvät yhdistykset. Ne olivat aktiivisimmin yhteistoiminnassa niin hallintokuntiin, kunnan luottamushenkilöihin, yrityksiin, mediaan, paikallisiin asukkaisiin kuin tutkijoihinkin nähden. Toisaalta havaittiin, että vähiten yhteistyötä tekivät uskonnolliseen,

maailmankatsomukselliseen ja kansainväliseen toimintaan keskittyneet yhdistykset. Yhdistysten vuorovaikutustoiminnan kokonaisuudesta todettiin, että vuorovaikutuskumppanit valikoidaan yhdistysten taholla kulloisenkin intressin mukaisesti. Käsillä olevan kyselyn tulokset olivat samansuuntaisia: Sosiaali- ja terveysalan järjestöistä tutkimusyhteistyötä oli ollut muiden järjestöjen, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kanssa noin puolella kyselyyn vastanneista. Tämän kyselyn osalta kannattaa huomioida, että kyselyssä mukana olleet sosiaali- ja terveysalan järjestöt ovat panostaneet merkittävästi oman tutkimustoimintansa kehittämiseen. Erityisesti STKL erottuu tällaisena keskusjärjestönä. Ammattiin ja elinkeinon sekä urheiluun ja liikuntaan liittyvät järjestöt erottautuivat aktiivisella tutkimusyhteistyöllä samaisiin yhteistyötahoihin: myös näistä järjestöistä likimain puolet vastasi tutkimusyhteistyötä olleen muiden järjestöjen, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kanssa. Tämän kyselyn valossa kansainväliseen toimintaan, uskontoon, vapaa-aikaan ja kulttuuriin liittyvien järjestöjen tutkimusyhteistyö oli vähäisempää kaikkiin kolmeen edellä mainittuun yhteistyökumppaniin nähden, yhteistyötä mainittiin olleen 20 %:lla vastanneista.

6.3. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan sisällöt

Kuten johdannossa tuli esille, eräs keskeinen Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoite on kolmannen sektorin tutkimuksen, kehittämisen ja koulutuksen yleisten edellytysten parantaminen. Kyselyn vastauksien perusteella näyttää siltä, että järjestötoiminnan tutkimus- ja kehittämistoiminnan haasteet koetaan varsin samansuuntaisiksi riippumatta siitä, millaiset ovat järjestöjen toimialat ja intressit.

Järjestöissä toteutettujen tutkimus- ja kehittämishankkeiden teemat olivat niin ikään hyvin samankaltaisia riippumatta järjestöjen toimialoista: teemat oli mahdollista jakaa karkeasti kolmeen aihepiiriin. Nämä teemat olivat:

- jäsenkuntaan liittyvät selvitykset
- järjestöjen hanketoimintaa koskevat tutkimukset ja kehittämishankkeet
- järjestöjen omaan substanssialueeseen kuuluva tutkimustyö ja kehittäminen

Jäsenkyselyt

Eniten tutkimuksia oli tehty järjestöjen jäsenkentästä. Tähän liittyen oli haluttu selvittää muun muassa sitä, keitä jäsenet ovat: Millainen on jäsenkunnan ikä-, ammatti- tai sukupuolirakenne? Millaisia ovat järjestöjen jäsenmäärät? Kuinka jäsenistö sijoittuu alueellisesti?

Toinen järjestöjä paljolti kiinnostanut tutkimuskysymys oli se, mitä jäsenkenttä odottaa järjestöjen toiminnalta. Lisäksi kentältä haluttiin saada tietoa siitä, millainen järjestötoiminta innostaisi kansalaisia mukaan vapaaehtoistoimintaan. Jäsenkuntaselvityksiin liittyen tutkimuskiinnostusta oli herättänyt myös kysymys siitä, miten järjestöt ovat toiminnassaan onnistuneet. Onnistuneen toiminnan ”mittarina” pidettiin järjestötoiminnan toivottua vaikuttavuutta suhteessa jäsenkenttään.

Erillisenä teemanaan järjestöjen tekemissä tutkimuksissa erottui järjestöjen omaan imagoon liittyvät tutkimukset. Näissä oli haluttu selvittää ensiksikin sitä, millaisena jäsenkenttä kokee järjestön (esimerkiksi mikä järjestöjen toiminnassa koetaan hyväksi/huonoksi, ovatko mielikuvat järjestöistä myönteisiä/kielteisiä). Imagokyselyitä sekä järjestön toimintaan ja niiden jäsenistöön liitettyjä mielikuvaselvityksiä oli osoitettu jäsenkentän ohella myös järjestöihin kuulumattomille kansalaisille.

Hanketoimintaa koskevat tutkimus- ja kehittämishankkeet

Järjestöjen jäsenkuntaselvitysten ohella järjestöjen toiminnassa nousivat esille tutkimukset, joissa oli selvitetty erilaisten hankkeiden onnistumista. Hanketoiminnalla viitattiin toimintaan, joka oli ajallisesti rajattua, ja sisällöllisesti etukäteen tarkoin määriteltyä. Järjestöissä toteutetut hanketoiminnan tutkimus- ja kehittämisprojektit olivat tiiviisti yhteydessä järjestöjen toiminnan alaan. Järjestöjen substanssialueisiin kuuluvina kehittämishankkeina mainittiin esimerkiksi: kulttuuritoiminnan kehittämishanke, kansalaisten liikuntatottumuksien muutokseen pyrkinyt kehittämishanke, pitkäaikaistyöttömien työllistymiseen tähdännyt hanke, kuluttajien kulutustottumuksia kartoittanut hanke, lisäksi mainittiin muun muassa järjestön oman liiketoiminnan kehittämishanke sekä kansalaistoiminnan opintojen pilottihanke, johon eräs vapaan sivistystyön järjestö oli ottanut osaa.

Hyvien käytäntöjen kehittämishankkeet tulivat kyselyssä esille sosiaali- ja terveysalojen järjestöjen tutkimus- ja kehittämistoiminnassa. Hyvien käytäntöjen mukaisen toiminnan tavoitteena on tuottaa sosiaali- ja terveyspalveluihin uudenlaisia, palvelujen laatua kehittämään ja parantamaan pyrkiviä toimintamalleja. Tavoitteena on, että hyviksi ja tuloksellisiksi todetut toimintakäytännöt ja -menetelmät juurtuvat pysyviksi toimintatavoiksi. Tutkimus- ja kehittämishankkeiden sisältöjä hyvien käytäntöjen kehittämisen kohdalla ei ollut eritelty niiden järjestöjen vastauksissa, jotka mainitsivat tämän alueen hanketoiminnassaan.

Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena olivat olleet myös vertaistukihankkeet sairaiden tai syrjäytyneiden kansalaisten toipumis- ja voimaantumisprosesseissa. Vertaisryhmätoiminta on vuorovaikutteista toimintaa, jolle omintakeista on ryhmän jäsenten välinen samojen kokemusten ja tuen jakaminen toinen toiselleen. Vertaisryhmätoiminnan keskeisiä periaatteita ovat yhteisöllisyys vastavuoroisuus, vapaaehtoisuus ja maksuttomuus. (Taitto 2002, 22.) Tavoitteena ryhmätoiminnassa on kokemusten jakamisen kautta tapahtuva senhetkisen elämän ongelmien tai kriisitilanteiden lieventäminen. Nylund on käyttänyt vertaisryhmistä myös nimitystä oma-apuryhmät tai itseapuryhmät (1996, 194–195). Kansalaistoiminnassa juuri vertaisryhmätoiminta, vapaaehtoisuus, yhteisöllisyys, pyyteettömyys ja lähimmäisen apu ovat mitä keskeisimpiä eettisiä arvoja.

Järjestöjen substanssialueeseen liittyvä tutkimus ja kehittäminen

Järjestöjen toiminnan substanssialueen tutkimuksista tulivat esille muun muassa elinkeinon ja ammattiin liittyvien järjestöjen kohdalla jäsenyritysten suhdannebarometritutkimukset, selvitykset työvoimatarpeista sekä tulevista rekrytointitarpeista. Kehittämistoiminnan osalta elinkeinon ja ammattiin liittyvien järjestöjen kohdalla mainittiin muun muassa yritysten rahoitus- ja palvelutoiminnan kehittäminen. Järjestöjen piirissä oli tehty myös eri alojen työntekijöiden työolosuhde- sekä työhyvinvointitutkimuksia. Samoin oli tehty ammattikoulutukseen liittyvää tutkimustyötä.

Kyselyyn vastanneet kuluttajajärjestöt mainitsivat tutkimusaiheikseen kuluttajiin ja kulutustottumuksiin sekä -käyttäytymiseen liittyvät tutkimukset ja selvitykset. Urheilujärjestöjen kohdalla mainittiin muun muassa huippu-urheilututkimukset ja

dopingkäyttöön liittyvät tutkimukset. Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen tutkimuksissa oli selvitetty esimerkiksi sosiaaliseen eriarvoisuuteen, syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen liittyviä kysymyksiä, kuin myös sairastumisen, sairauden kanssa elämisen ja selviytymisen kysymyksiä.

6.4. Järjestöjen kehittämistoiminnan tulevaisuuden haasteet

Kyselyn perusteella näyttää siltä, suomalainen järjestökenttä elää keskellä muuttuvan yhteiskunnan paineita, ja että kansalaistoiminnan tulevaisuuden koetaan olevan monien haasteiden edessä. Tämä heijastui myös vastauksiin tutkimus- ja kehittämistoiminnan tarpeista: tutkimukselle ja kehittämistoiminnalle koettiin olevan merkittävästi nykyistä suurempi tarve, vaikka yli kolmanneksella järjestöistä oli ollut tutkimustoimintaa ainakin jossain määrin, kuten edellä on tullut ilmi. Kehittämistoiminnan osalta järjestöissä on oltu vieläkin aktiivisempia: 90 % järjestöistä ilmoitti harjoittaneensa jonkinlaista kehittämistoimintaa.

Kyselyssä järjestötoiminnan kehittämisen haasteina erottui kolme teemaa: järjestöjen keskinäisen yhteistyön kehittäminen ja verkostoituminen, järjestöjen toimintamallien ja järjestötoimijoiden osaamisen kehittäminen sekä kansalaistoiminnan yhteiskunnallisen profiilin nostaminen ja kansalaistoiminnan roolin selkeyttäminen.

Verkostoituminen ja yhteistyö

Globalisoitumisprosessin ja kansainvälistymisen mainittiin tuoneen järjestötoimintaan paljon uudenlaisia haasteita keskinäisessä yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa. Ennen muuta haasteeksi koettiin eri kulttuureja edustavien toimijoiden välinen yhteistyö ja vuorovaikutus, sekä keskinäinen suvaitsevaisuus. Verkostoitumisen ja yhteistyön teema liittyi myös vastauksiin, joissa tuotiin esille järjestöjen ja yhdistysten vaikuttamisen mahdollisuuksia ja toimintaresursseja. Verkostoituminen tuotiin esille ajatuksena ”joukoissa on voimaa”. Järjestöjen toivottiin liittävän resurssejaan yhteen ja oppivan hyödyntämään yhteistoiminnassa syntyvää synergiaa. Kansalaistoiminnalle vaadittiin todellista äänen kuuluville saamista yhteiskunnallisessa poliittisessa ja taloudellisessa päätöksenteossa, ja samalla kritisoitiin voimakkaasti nykyistä kansalaisten järjestöosaamista.

Verkostoitumisen teemaan liittyi myös järjestötoiminnan valtakunnallisen ja paikallisen toiminnan suhteen selkeyttämisen haaste, jolla viitattiin erityisesti siihen, miten yksilöt hahmottavat omat vaikuttamisen mahdollisuutensa järjestöorganisaation kokonaisuudessa.

Järjestöosaaminen

Järjestöosaamisen alueella kehittämistä kaivattiin viljalti lisää toiminnan suunnittelussa, organisoinnissa, taloushallinnossa, toiminnan tuotteistamisessa, rahoituksessa, rahoitushakemusten laatimisessa, projektityöskentelyssä sekä suhteiden hoitamisessa sidos- tai asiakasryhmiin. Järjestötyön suurimmaksi kehittämistarpeeksi mainittiin ammattilaisten kouluttaminen kansalaistoiminnan johtamiseen ja kehittämiseen nykyajan toimintaympäristöissä. Kehnojen järjestöjohtamisen taitojen mainittiin heijastuvan aina ruohonjuuritason toimintoihin asti.

Ennen kuin voidaan alkaa kehitellä mitään hienoa tai edes uutta, on saatava ruohonjuuritason seurak/kerhot/yhdistykset toimimaan kunnolla tai edes jotenkin yhdistyslain puitteissa. Suurelle osalle on yhdistyksen perusasiatkin täyttä hepreaa! Vain ne seurak jotka näkyvät ja kuuluvat osaavat toiminnan alkeet paremmin. Muille on yhdistys- ja kansalaistoiminta pelkkää byrokratiaa ja "herrojen" heiniä. Jos perusta alkaa lahota, niin on turha rakentaa uusia kansalaistoiminnan haasteita ja visioita kun ei ole maaperää, johon niitä pistää kasvamaan. (V 6)

Järjestöosaamisen teemassa pohdittiin järjestöammattilaisuutta kaksijakoisena kysymyksenä. Toisaalta pidettiin tärkeänä sitä, että järjestötoiminnan (etenkin johtotasolla) pitäisi perustua vankkaan, ammattimaiseen osaamiseen, jossa järjestötoiminnan erityisluonne tulee huomioiduksi. Toinen näkökulma puolestaan painotti sitä, että järjestötoiminnassa tulisi ammattimaisesta toiminnasta huolimatta olla aina etusijalla aatteellisuus. Esille tuotiin myös, että järjestöosaaminen pohjautuu sellaiseen hiljaiseen käytännön toiminnan tietoon, jota ei kouluissa tai työelämässä opita.

Toiminnan ammatillistumista pohdittiin myös vapaaehtoistyöntekijöiden ja järjestöjen palkattujen työntekijöiden välisen suhteen kautta. Joissakin vastauksissa toiminnan

kehittämisen haasteeksi todettiin palkkatyöntekijöiden ja vapaaehtoistoimijoiden välisen suhteen selkeyttäminen. Vapaaehtoisten johtaminen koettiin joissakin tapauksissa hankalaksi ja ristiriitoja herättäväksi.

Kansalaistoiminnan profiilin nostaminen ja kansalaistoiminnan roolin selkiyttäminen

Eräänä keskeisimmistä kehittämisen tarpeista kansalaistoiminnan osalta mainittiin kansalaistoiminnan roolin selkiyttäminen. Kolmannen sektorin roolia suhteessa julkiseen ja yksityiseen sektoriin haluttiin tuoda esiin omaleimaisena ja arvokkaana, jotain erityistä lisäarvoa tuottavana. Kansalaisvaikuttamismahdollisuuksien tekemistä tutummiksi kansalaisille yleisellä tasolla pidettiin tärkeänä. Kiinnostavana kysymyksenä pidettiin myös sitä, kuinka hyvin järjestöjä ja niiden toimintaa tunnetaan yleisesti niiden kansalaisten keskuudessa, jotka eivät ole mukana järjestötoiminnassa.

Kuten edellä on kuvattu, ratkaisua hyvinvointivaltion rapautumisen ongelmaan on entistä useammin haettu vapaaehtoisjärjestöjen toiminnasta. Järjestöjen vastuulle on haluttu säilyttää esimerkiksi merkittävä osa sellaisesta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutuotannosta, joka on ollut yksi julkisen sektorin perinteisesti hoitamasta palvelusektorista (Sirén & Järvinen 2005, 92). Lundström ja Wijkström (1995) nimittävät järjestöjen palvelutuotantoon kohdistuvaa 1900-luvun lopulla virinnyttä julkisten palveluiden tuotantopainetta ”äänestä palveluun” -siirtymäksi. Tällä he ovat viitanneet siihen, että järjestöjen perinteisesti harjoittama edunvalvontatyö ei enää tänä päivänä riitä, vaan niiden toimintakapasiteettia tarvitaan nimenomaan palveluiden järjestäjinä. Kyselyn vastauksissa pohdittiin varsin monipuolisesti kansalaistoiminnan roolia ja ”paikkaa” yhteiskunnassa. Vapaaehtoistoiminta haluttiin varauksetta nähdä erillisenä julkisesta ja yksityisestä sektorista, mutta se nähtiin arvokkaana palvelutuotannon täydentäjänä.

Kansalaistoiminnan profiilin nostamisen ja yleisen kansalaistoimintaa koskevan keskustelun virittämisen toivottiin parantavan järjestöjen toimintaedellytyksiä monestakin näkökulmasta. Tällöin koettiin, että aktiivisen julkisen keskustelun kautta kansalaistoiminnan arvo koko yhteiskunnan mittakaavassa tulisi tunnustetuksi. Tämän toivottiin saavan aikaan sen, että järjestöt saisivat turvattua toimintansa taloudellisesti eri rahoituslähteiden kautta. Toisaalta haluttiin painottaa sitä, että kansalaistoimintaa on pidettävä sikäli yleishyödyllisenä toimintana, ettei siitä tule periä veroja. Kolmantena julkisen keskustelun tavoitteena nähtiin

kansalaistoiminnan profiilin nostaminen siinä mielessä, että nuoret kiinnostuisivat järjestötoiminnasta, ja että heistä tulisi aktiivisia toimijoita kolmannen sektorin organisaatioissa. Pidemmän linjan tavoitteena nähtiin nuorison kasvaminen aktiivisiksi, aloitteellisiksi ja vastuullisiksi kansalaisiksi.

Vastauksissa tuli myös esille kansalaistoimintaan suhtautumisessa kaksi toisilleen vastakkaista tulkintaa: Osa järjestötoimijoista halusi korostaa sitä, että vapaaehtoistoiminnan tulee pohjimmiltaan olla hauskaa ja mukavaa. Siisiäinen (2002 b, 113) puhuu ”pienien intressien politiikasta”, joka liittyy uusien, tämän päivän kansalaisjärjestöjen jäsenyyden laatuun: Uusissa järjestöissä ja yhdistyksissä ollaan usein mukana oman itsen kehittämisen tai elämäntapaan liittyvien harrastusten vuoksi. Siten uudet yhdistykset eivät enää vanhojen tapaan rinnastu niinkään kollektiivisiksi yhteistoiminnan kentiksi, vaan pikemminkin kulutustyyppiseksi yhteistoiminnaksi (emt., 114). Tällöin myös jäsenistön keskinäisen solidaarisuuden ja aidon sitoutumisen syntyminen saattaa olla kyseenalaista, kun yhdistykseen kuuluvat ovat valmiita investoimaan järjestöosallisuuteen aikaisempaa pienemmän osan henkilökohtaisesta ajastaan ja persoonallisuudestaan.

Toinen osa vastaajista halusi korostaa ”suurten intressien ja tiukan sitoutumisen politiikkaa”, jolloin kansalaistoiminnan luonne nähtiin myös – ei pelkästään kansalaisoikeutena vaan myös – kansalaisvelvollisuutena. Monessa vastauksessa tuotiin esille se, että järjestötoiminnan tulee olla todellisesti vaikuttavaa ja että sille tulee määritellä selkeät toimintatavoitteet, joihin jäsenten tulee aidosti sitoutua. Esille nousi myös se, että pelkkä innostus kansalaistoimintaan ei riitä, vankkaa järjestösubstanssin osaamista, toimintakentän tuntemusta ja hallintaa tarvitaan myös:

Tarvitaan profiilin nostamista "pikku puuhastelusta" yhteiskunnallisesti merkittävään toimintaan. (V 60)

Perinteisten yhteiskuntaa rakentavien kansalaisjärjestöjen tulisikin ryhdistäytyä ja yhteistyössä ottaa julkisen keskustelun aloite haltuunsa. (V 64)

Vuonna 2004 toteutetun Helsingin kaupungin Vapaaehtoistyön neuvottelukunnan tekemän järjestökyselyn tulokset antavat samanlaisia viitteitä järjestötyön haasteista, joita myös tämä kysely osoitti. Vastauksista tuli esiin muun muassa se, että järjestöillä ja vapaaehtoistoimijoilla on tarve tulla kuulluiksi ja huomioon otetuiksi päätöksenteossa. Järjestöjen pysyviksi haasteiksi

todettiin vapaaehtoistoimijoiden rekrytointi ja aktivointi, toimiva tiedonkulku sekä taloudellisen pohjan turvaaminen. Selvitykseen pohjautuen helsinkiläiset yhdistykset toivoivat myös kaupungin arvostavan ja tukevan ihmisten omaehtoista toimintaa, ja järjestöt kaipasivat keskustelua kaiken toiminnan taustalla olevista arvoista ja ihmiskuvasta. Yleiselläkin tasolla vapaaehtoistyölle toivottiin enemmän tunnustusta ja arvostusta. (Helsingin kaupungin Vapaaehtoistyön neuvottelukunnan järjestökysely 2004.)

Järjestötyön arvostuksen ja järjestöjen tekemän työn tunnustuksen kysymyksiin kiinnitetään huomiota myös Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry:n, Suomen liikunta ja urheilu ry:n sekä Sivistysliitto Kansalaisfoorumi ry:n tuottamassa raportissa Järjestöt ja yleishyödyllisyys (2006). Sen koosteessa todetaan, että kansalaisjärjestöjen toiminta on sinänsä merkittävä arvo suomalaisten hyvinvoinnin, osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien sekä demokratian vahvistamisessa. Eritoten raportissa halutaan korostaa kansalaistoiminnan aatteellisuutta ja eettistä toimintapohjaa.

Tässä kyselyssä esille nousseet järjestöjen tutkimus- ja kehittämistoiminnan tulevaisuuden haasteita koskevat tulokset näyttävät olevan samassa linjassa myös niiden tulkintojen kanssa, joita Aaro Harju (2004, 118–119) on esittänyt järjestöllisen koulutuksen tehostamista käsittelevässä raportissaan. Harjun mukaan järjestötoiminnan keskeisiksi haasteiksi 2000-luvulla nousivat ensiksikin uusien järjestötoimijoiden rekrytointi suurien ikäluokkien jäädessä pois toiminnasta.

Toisena ongelmana esillä olivat järjestöosaamisen kysymykset. Harju (emt.) toteaa, että esimerkiksi järjestöjen johto- ja vastuuasemissa saattaa nykypäivänä olla ihmisiä, joilla on huonot järjestötyötaidot, mikä puolestaan peilautuu suoraan järjestötyön laatuun kaikilla toimintatasoilla. Järjestötoimintaa voi opetella toimimalla järjestöissä, sen toiminnan luonne sisältää paljon sellaista hiljaista tietoa, jota ei koulutuksen tai työelämässä toiminnan kautta saavuteta. Harju painottaa juuri järjestöjohtajien taitojen ensiarvoisuutta ja haasteellisuutta menestyksekkäälle järjestötoiminnalle. Tämän hetken vallitsevasta järjestöjohtamisen tilasta Harju (2004, 118–119) mainitsee, että suurten järjestöjen johtajat ovat saaneet oppinsa liikelämän johtamiskoulutuksen kautta, joka siis ei valmista varsinaiseen järjestöjohtamiseen, ja jonka erityispiirteenä ovat vapaaehtoistoiminnan laaja merkitys ja voittoa tavoittelemattomuus. Pienten järjestöjen johdossa olevat henkilöt eivät lisäksi yleensä ottaen ole saaneet minkäänlaista johtamistaidon koulutusta.

Kolmantena Harjun (emt.) raportissa nousivat esille tässäkin kyselyssä selkeiksi tulevaisuuden haasteiksi koetut järjestötoiminnan kysymykset, kuten: Miten motivoida ihmisiä mukaan vapaaehtoistoimintaan muuttuneessa yhteiskunnallisessa ilmastossa, jossa kollektiivinen toiminta uhkaa jäädä individualismin kulttuurin jalkoihin? Ihmisten kiinnittyneisyys ja sitoutuneisuus yhteisölliseen toimintaan on vähentynyt, leimallista yhdistyksissä toimimiseen on lyhyen ajan sitoutuminen: ihmiset ovat mukana toiminnassa vain sen ajan, jonka kuluessa he saavuttavat järjestötyön kautta tavoittelemaansa omakohtaista hyötyä. Tämänkaltaisen asennoitumisen tuloksena jäsenistön sitoutuminen järjestötoimintaan muodostuu lyhytjänteiseksi ja projektiluonteiseksi.

Moni kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämistoiminnan kyselyyn vastanneista epäili, että aitoa osallistumishalua ei kansalaistoimintaan enää yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissamme ole, ja että kiihtyvä kilpailu ihmisten vapaa-ajasta saa aikaan sen, että entistä harvempi on valmis osallistumaan järjestötoimintaan. Suurena uhkakuvana järjestöaktiivit näkivät, että yksilöt eivät enää tulevaisuudessa ole valmiita uhraamaan vapaa-aikaansa toimintaan, josta ei saa minkäänlaista taloudellista hyötyä.

Koko kansalaistoiminnan tilaus ja sen merkityksellisyys kyseenalaistettiin monessakin vastauksessa. Varsin ironisesti järjestötoiminnan tulevaisuuteen suhtauduttiin seuraavansisältöisessä vastauksessa:

Onko järjestötoiminta enää ollenkaan vapaaehtoista ja hauskaa, vaiko elinikäinen tuomio? (V 84)

Kommentista on tulkittavissa nykyaikaiselle järjestöjäsenyydelle tunnusomaisia piirteitä: toiminnassa mukana olevat harvat aktiivijäsenet joutuvat kantamaan päävastuun toiminnasta, ja suuri osa jäsenistöstä on vapaamatkustajia, jotka tavoittelevat järjestöjen kautta henkilökohtaisia elämyksiä projektiluonteisesta jäsenyydestä.

Kivelän ym. (2002, 171) mukaan suomalainen yhdistyskenttä on yhä elinvoimainen, joskin toiminnan luonne on muuttunut ja uudistunut radikaalisti. Jyväskyläläisten yhdistysten kohdalla esimerkiksi viimeisten kymmenen vuoden aikana uusia yhdistyksiä on perustettu enemmän kuin koskaan aiemmin kaupungin historiassa. Yhdistyskentän todetaan myös toimivan erittäin

aktiivisena eri ihmisryhmien intressien tulkkeina ja etujen ajajina kunnallisen ja valtiollisen päätöksentekojärjestelmän tahoille.

6.5. Järjestöjen tutkimustarpeet

Kyselyyn vastanneet järjestöt olivat varsin yksimielisiä siitä, että kansalaistoiminnan tutkimukselle on olemassa nykyistä suurempi tarve. 88 % vastaajista totesi lisätutkimuksen tarpeelliseksi, vastaavasti 12 % vastaajista oli sitä mieltä, ettei aiheeseen liittyvää tutkimusta tarvita nykyistä enempää. Kehittämistoiminnan osalta miltei yhtä moni (87 %) koki, että tarvetta nykyistä aktiivisemmalle kehittämiselle olisi, kun taas 13 % kyselyyn vastanneista ilmoitti olevansa sitä mieltä, ettei kansalaistoiminnan kehittämiseksi ole lisätarvetta.

Kansalaistoiminnan tulevaisuuden kehittämishaasteet näyttivät peilautuvan suoraan koettuihin tulevaisuuden tutkimustarpeisiin, ja näiden kahden kysymyksen vastauksissa sivuttiin suurelta osin samoja teemoja. Kansalaistoiminnan tutkimustarpeina nousivat esille ensiksikin kansalaistoiminnan tilaan ja tulevaisuuteen liittyvien tiedontarpeiden, toisaalta järjestöjen toimintamalleihin ja niiden kehittämiseen liittyvien tiedontarpeiden teemat. Ensin mainituista kiinnostavina tutkimuskysymyksiä esitettiin: Millainen on kansalaistoiminnan vaikuttavuus? Kuinka uusia toimijoita saadaan rekrytoitua lisää järjestöihin ja kuinka heidät saadaan sitoutumaan toimintaan? Millaiset ovat kansalaistoiminnan yleiset yhteiskunnalliset edellytykset?

Kansalaisjärjestöjen toimintamalleihin ja niiden kehittämiseen liittyen tutkimustarpeina eriteltiin kysymykset: Miten järjestöjen sisäistä toimintaa tulisi kehittää? Miten voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla vastata verkostoitumisen, yhteistyön ja kansainvälisyyden haasteisiin?

Kansalaistoiminnan vaikuttavuus

Eniten tutkimus- ja tiedontarpeita mainittiin liittyvän kansalaistoiminnan vaikuttavuuteen. Lähes kolmannes vastaajista piti tätä tutkimustarvetta tärkeänä. Kansalaistoiminnan vaikuttavuutta puntaroitiin monesta näkökulmasta, esille nousi muun muassa järjestötyön vaikutus sen kohderyhmään. Tämä oli kysymys, jota monen järjestön piirissä oli aiemminkin tutkittu, mutta järjestöedustajat olivat kiinnostuneita järjestötyön merkityksestä myös tulevaisuudessa. Monia vastaajia kiinnostavana tutkimuskysymyksenä mainittiin myös se, mikä on järjestötoiminnan kansantaloudellinen ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Pohdittavaksi ja huomioitavaksi nostettiin esimerkiksi kysymys siitä, että kansalaistoiminnan kautta koko yhteiskunnan mittakaavassa saavutettava hyöty ja arvo ikään kuin ymmärretään ”itsestään selvyytenä”. Kärkevän kritiikin kohteeksi nousi se, että julkisessa puheessa ei useinkaan tuoda millään tavalla erikseen esille sitä, että kansalaistoiminnan muodossa hoidetaan yhteiskunnassa merkittävä määrä sellaisia julkisia palveluita, jotka lain perusteella on määritelty julkisen koneiston (pääasiassa kuntien) hoidettaviksi. Vastauksissa haettiin argumentteja sen toteennäyttämiseksi, että järjestötoiminnan todellista arvoa ei ole oikeastaan havaittu, tunnistettu, eikä tunnustettu, kuten esimerkiksi seuraavasta järjestötoiminnan tulevaisuuden tutkimustarpeita erittelevästä vastauksesta tulee esiin:

Mikä on järjestötoiminnan kansantaloudellinen anti. Mikä siis on kansalaisjärjestöissä tehtävän työn arvo ja merkitys. Kuinka paljon järjestötoiminta vapauttaa yhteiskunnan resursseja muuhun toimintaan. (V 64)

Vaikuttavuuden teemasta esille nousi myös kysymys siitä, millainen vaikutus järjestötyöhön osallistumisella on järjestössä toimiviin jäseniin nähden, kiinnostuneita oltiin kansalaistoimintaan osallistumisen sosiaalisista, psyykkisistä ja fyysisistä vaikutuksista kansalaisiin yksilöinä.

Monessa vastauksessa tuotiin samalla esiin kansalaistoiminnan tuottaman taloudellisen hyödyn mittaamisen hankaluus. Vapaaehtoistyön kansantaloudellisen arvon mittaamiseksi ja osoittamiseksi perättiinkin uusia keinoja ja ”välineitä”.

Kansalaistoimintaan osallistuminen ja kansalaistoiminnan yhteiskunnalliset edellytykset

Kyselyn vastauksista noin joka viidennessä otettiin kantaa järjestöosallistumisen tai toimintaan sitoutumisen teemaan. Tämän aihepiirin vastauksissa eniten sijaa saivat järjestötoimintaan osallistumisen motivaatiokysymykset: Miksi toimintaan osallistutaan ja miten jäsenistö saadaan pysymään aktiivisena? Miksi monet jäsenet ovat mukana järjestössä passiivisina jäseninä, jotka eivät kuitenkaan halua osallistua aktiivisesti toimintaan? Millaiseen kansalaistoimintaan ihmiset haluavat osallistua?

Yleisten yhteiskunnallisten kansalaistoiminnan edellytysten pohdinnoissa kirjoitettiin myös siitä, kuinka järjestötoiminnan aktiivinen nostaminen julkiseen keskusteluun selkeyttäisi kansalaistoiminnan yhteiskunnallista roolia. Tämän odotettiin toisaalta tuovan lisää taloudellista vakautta järjestöjen toimintaan, toisaalta sen toivottiin ”herättävän” ihmisiä osallistumaan ja sitoutumaan mukaan toimintaan nykyistä aktiivisemmin. Nämä kolme aihepiiriä limittyivät toisiinsa kansalaistoiminnan tutkimustarpeita kartoittavan kysymyksen vastauksissa aivan samalla tapaa kuin kansalaistoiminnan kehittämistoiminnan tulevaisuuden haasteita kartoittaneen kysymyksen vastauksissa.

Kansalaistoiminnan yhteiskunnallisten edellytysten tutkimustarpeista esille nostettiin ennen muuta kansalaisjärjestöjen taloudelliset toimintaedellytykset. Järjestötoiminnan yleishyödyllisyyden tulkintakysymykset ja tätä kautta niiden toiminnan verottamistulkinnat näyttivät olevan usean vastaajan huolen aiheena.

Kansalaistoiminnan yhteiskunnallisia edellytyksiä puntaroitiin myös muun muassa sen kansantaloudellisen ja -terveydellisen merkityksen näkökulmista. Näissä vastauksissa ikään kuin pyrittiin löytämään järjestötoiminnan oikeutus, arvo ja legitimizeetti sen kautta, millaista yhteistä hyvää kansalaistoiminnan kautta voidaan saavuttaa ja tuottaa yhteiskunnalle. Samalla tavoin järjestötoiminnan itseisarvoa painotettiin yhdessä toimimisen, kollektiivisen pääoman syntymisen ja ylläpitämisen näkökulmista.

Järjestöjen sisäisen toiminnan kehittäminen

Sisäisen toiminnan kehittämisen osalta esillä olivat muun muassa järjestöjohtaminen, organisaation hallinnointi ja toimintojen suunnittelu, organisaatiomuutosten kehittämisprosessit, toiminnan tehokkuus sekä päällekkäisten toimintojen purkaminen. Oman toiminnan kehittämisessä merkittäväksi mainittiin myös kansalaistoiminnalle ominaisen kokemuksellisen, hiljaisen tiedon hyödyntäminen. Vastauksissa painotettiin monin paikoin sitä, että järjestöissä toimimista voi oppia ainoastaan käytännössä, järjestötoiminnassa mukana olemalla. Silti monessa vastauksessa toivottiin järjestötoiminnan koulutuksen monipuolista kehittämistä ja siihen liittyvän tutkimuksen tehokasta organisoimista. Järjestöorganisaation kehittämisessä hyödylliseksi ja toivottavaksi mainittiin jonkin ulkopuolisen tahon analyysia toiminnan tehokkuudesta ja muutostarpeista.

Yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutospainheet ovat muuttaneet myös järjestöjen toimintatapoja ja laajentaneet niiden toimintakenttää. Muutos on pakottanut järjestöt muun muassa uusien toiminnan rahoituskanavien etsimiseen. Tämänsuuntainen kehityskulku on johtanut keskusteluun siitä, missä kulkee järjestötoiminnan ja yritysmuotoisen toiminnan raja. Kyselyn vastauksissa haluttiin painottaa sitä, että vapaaehtoistoiminta tulee nähdä erillisenä voittoa tavoittelevasta yritystoiminnasta, eikä sitä pidä myöskään rinnastaa julkisen sektorin toimintaan. Vaikka järjestöt on julkisessa keskustelussa nähty tärkeinä ja merkittävinä toimijoina julkisen palvelutuotannon ohessa, eivät järjestöt halua ottaa julkisten palveluiden tuotannon kokonaisvastuuta kontolleen (ks. Helander & Pirkkala 1999, 89–91). Toiminnan kehittämisen osalta keskeisenä pidettiin järjestötoiminnan erityisluonteen säilyttämistä ja korostamista nyt ja tulevaisuudessa.

Yhteistyö, verkostoituminen ja kansainvälisyys

Kyselyn yhteistyön, verkostoitumisen ja kansainvälisyyden teemoissa pidettiin tärkeänä järjestöjen yhteistoimintaa erilaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Yhteistyötä pidettiin kilpailukyvyyn valttina, ja verkostoitumisen tärkeyttä painotettiin. Ennen muuta toivottiin nykyistä aktiivisempaa järjestöjen keskinäistä verkostoitumista.

Järjestöjen välisen yhteistyön tutkimuskysymyksiksi oli muotoiltu: Miten löytää järjestöjen toiminnasta synergiaetuja? Miten synergiaa voidaan vahvistaa ja tehostaa? Monikulttuurisuuden haasteet ja kulttuurien välisen kommunikoinnin lisääntyminen, erilaisten kulttuurien välisen ymmärryksen ja järjestötoimijoiden keskinäisen suvaitsevaisuuden teemat koettiin myös tutkimuksen tärkeiksi aiheiksi.

6.6. Kyselyyn liittyneen järjestökuulemistilaisuuden johtopäätöksiä

Käsillä olevan kyselyn tiimoilta järjestettiin keskustelu- ja kuulemistilaisuus Helsingissä 18.9.2006. Paikalla oli muun muassa keskusjärjestöjen edustajia sekä vapaan sivistystyön edustajia.

Tilaisuuden keskeisenä tavoitteena oli kuulla järjestötoimijoiden mielipiteitä ja näkemyksiä kansalaistoiminnan tutkimuksen ja kehittämisen nykytilasta ja haasteista sekä herättää keskustelua järjestökyselyjen alustavien tulosten pohjalta.

Järjestöjen edustajat pitivät tärkeänä sitä, että kansalaisyhteiskunnan toiminnan omintakeiset lähtökohdat tunnistetaan ja että kolmas sektori erotetaan selkeästi muista sektoreista. Järjestöjen oman erityisluonteen huomioimista pidettiin hyvin tärkeänä, ja vapaaehtoistoiminnan erityistä roolia haluttiin korostettavan myös kansalaistoimintaan liittyvässä opetuksessa. Keskustelussa tuotiin esille huoli siitä, että nyky-yhteiskunnan talouden kieli ei anna oikeutta vapaaehtoisjärjestöjen tekemän työn pyyteettömyyden, armeliaisuuden ja hyväntekeväisyyden motiiveille, vaan pikemminkin väheksyy järjestöjen toimintaperiaatteita. Järjestöjen oman toiminnan kehittämisessä tärkeänä pidettiin sitä, että niiden toiminnan intressit ja tavoitteet tiedostettaisiin, ja että aatteellisuutta ja toiminnan ideologista pohjaa korostettaisiin. Keskustelussa painotettiin myös, että järjestöjen olisi tärkeää toimia verkostoituneina, tätä pidettiin tärkeänä muun muassa yhteistoiminnan synergiaetujen löytämiseksi ja yhteisten intressipäämäärien saavuttamiseksi.

Keskustelussa pohdittiin palkallisten ja vapaaehtoisten järjestötoimijoiden välistä suhdetta, ja sitä, miten palkatut työntekijät toimivat järjestöissä eräällä tapaa vapaaehtoisten tukena. Toisaalta heräsi kysymys siitä, mikä vaikutus tällä asetelmalla on esimerkiksi järjestöjen

johtamiseen. Teema kirvoitti ilmaan kysymyksen, miten vapaaehtoisia järjestötoimijoita tulisi johtaa. Ammatillisuutta ei koettu järjestöissä niinkään elinehdoksi, vaan vapaaehtoisuus ja sydämen toiminta nähtiin tärkeinä ja järjestötyölle ominaisina erityispiirteinä. Ammatillaisuus ja ammatillisuus järjestöjen johtotasolla liitettiin lähinnä keskusjärjestöihin, ei niinkään ruohonjuuritasolle. Järjestötoiminnassa korostettiin tarvittavan erityisiä toimintataitoja, joita voidaan oppia ainoastaan toimimalla järjestöissä.

Yhteisessä keskustelussa pohdittiin laajasti myös sitä, miten järjestöjen yhteiskunnallista merkitystä mitataan. Tällä hetkellä ”mittareiksi” mainittiin järjestötoiminnan tuottamat taloudelliset vaikutukset ja hyöty, kuten esimerkiksi järjestöjen tuottamien sosiaalipalveluiden julkiset kustannussäästöt. Nämä mittarit koettiin huonoiksi, koska ne eivät huomioi järjestötoiminnan erityisluonnetta. Keskustelussa ehdotettiin, että vaikuttavuuden arviointia pitäisi tarkastella paremminkin osallistumismahdollisuuksien ja kansalaisten aktiivisuuden lisäämisen kautta. Aktiivisen ja osallistuvan kansalaisen teemaa pohdittiin laajemminkin, muun muassa seuraavien kysymysten kautta: Miten saada eri elämäntilanteessa olevat ihmiset mukaan toimimaan itsensä ja toistensa hyväksi? Miten saada kaikki ihmiset aktivoitumaan? Yhteenvedona keskustelussa todettiin, että järjestöjen kannalta olennaisinta on pohtia sitä, minkälaisella järjestötoiminnalla on tulevaisuutta.

Jotain hyvin suomalaisesta järjestötoiminnasta, sen menneisyydestä, nykytilasta ja tulevaisuudennäkymistä lienee tavoittanut erään järjestötoimijan vastaus järjestökyselyyn:

Vapaaehtoistyö on ollut kauan yksi suomalaisen yhteiskunnan toimintamuoto. Ennen talkoisiin osallistuminen ja eri kansalaisjärjestöihin kuuluminen oli osa arkipäivää. Myöhemmin 80–90-luvuilla ilmeni kuitenkin kaiken kaupallistuminen sekä ilmiö, joka mielestäni tuntui oudolta, kaikesta tekemisestä kysyttiin ensiksi mitä minulle maksetaan, mitä minä tästä hyödyn? Kansalaistoiminnan pakkohan on lähinnä hyvä mieli ja yhteenkuuluvuuden tunne. Talkoohengen katoaminen on ilmeisesti urbaaninyhteiskunnan seuraus. Olisi mielenkiintoista tietää kuinka moni tekee ihan vilpittömästi vapaaehtoistyötä ja kuinka moni on puoli väkisin mukana esimerkiksi lasten harrastusten vuoksi. Itse teen mielelläni vapaaehtoistyötä silloin kun asia on lähellä minun ajatusmaailmaani. (V 85)

7. Yhteenveto ja toimenpidesuosituks

Kansalaisyhteiskunta ja kansalaistoiminta ovat herättäneet kasvavaa yhteiskunnallista kiinnostusta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Yhtäältä kiinnostus on johtunut kansalaisyhteiskunnan keskeisestä merkityksestä demokraattisen poliittisen järjestelmän oleellisena osatekijänä. Toisaalta kansalaisyhteiskunnasta on kiinnostuttu yhä enemmän siihen liittyvän yhteiskuntapoliittisen ulottuvuuden vuoksi. Kansalaisyhteiskunnan ja siihen läheisesti liittyvien sosiaalisen pääoman ja kolmannen sektorin on odotettu esimerkiksi lisäävän työllisyyttä, toimivan hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän täydentäjänä ja tehostavan taloutta. Jälkimmäisessä merkityksessään kansalaisyhteiskuntaa on tarkasteltu eräänä yhteiskuntapolitiikan välineenä tai julkisen ja markkinasektorin ulottumattomiin jäävien toimintojen täydentäjänä. Kansalaisjärjestöille asetettujen palvelutuotanto-odotusten on kuitenkin samalla pelätty johtavan kansalaisyhteiskunnan autonomian vähenemiseen ja sektorikonfliktiin esimerkiksi palveluyritysten ja palveluja tuottavien järjestöjen kesken.

Kansainvälisessä kansalaisyhteiskuntaa koskeneessa keskustelussa on samanaikaisesti jatkuvasti esitetty huolta yhteiskuntien yksilöllistymisestä sekä siihen liittyvästä kansalaistoiminnan näivettymisestä ja sosiaalisen pääoman rapistumisesta. Suomessa esimerkiksi yhdistys- ja vapaaehtoistoiminta ovat kuitenkin 2000-luvulle tultaessa säilyneet aktiivisina. Samanaikaisesti yhteiskunnallinen muutos on johtanut siihen, että kansalaistoiminnan luonne on vähitellen muuttunut. Poliittinen osallistuminen on ollut laskusuunnassa. Suurten yhteiskunnallisten projektien sijaan pienten intressien politiikka ja löyhän sitoutumisen jäsenyys ovat saaneet lisää jalansijaa kansalaistoiminnan kentällä. Samalla tietoverkkojen kehittyminen on entistä enemmän siirtänyt kansalaistoimintaa Internetin virtuaaliyhteisöihin.

Kansalaisyhteiskunnan muutos yhdistettynä sitä koskevaan kasvavaan kiinnostukseen ja siihen asetettuihin yhteiskuntapoliittisiin odotuksiin onkin lisännyt myös kansalaisyhteiskuntaa koskevan tiedon ja opetuksen tarvetta. Tässä raportissa on tarkasteltu kansalaisyhteiskuntaan liittyvää yliopistollista opetusta ja tutkimusta Suomessa. Lisäksi on järjestötoimijoille suunnatun kyselyn perusteella kartoitettu sitä, mitkä ovat kansalaisyhteiskunnan kentän näkemykset sektorin tulevaisuuden haasteista sekä tutkimus- ja kehittämistarpeista.

7.1. Kansalaisyhteiskuntaan liittyvä yliopistollinen opetus

Tehtyjen tarkastelujen perusteella kansalaisyhteiskunta- ja kansalaistoimintatematiikkaan liittyvää yliopistollista opetusta on tarjolla varsin runsaasti Suomen eri yliopistoissa. Opetus on hajallaan eri oppiaineissa, eikä kansalaisyhteiskunnan opetuksen keskittymää ole missään yhdessä yliopistossa. Eniten kansalaisyhteiskunta- ja kansalaistoimintatematiikkaan liittyvää opetusta annetaan yhteiskuntatieteissä: sosiologiassa, yhteiskunta-/sosiaalipolitiikassa, valtiopissa ja sosiaalityössä. Myös filosofiassa, historiassa ja hallintotieteissä on kansalaisyhteiskuntaan liittyviä opintojaksoja. Taloustieteiden ja viestintätieteiden kansalaisyhteiskuntaan liittyvä opetus sen sijaan on varsin satunnaista. Monilla aloilla opetus perustuu yksittäisten tutkijoiden sen hetkisiin intresseihin tai ainelaitoksilla kulloinkin käynnissä oleviin tutkimusprojekteihin. Tämän myötä opetustarjonta ei ole kovinkaan vakiintunutta.

Eri oppiaineiden tarjoamassa opetuksessa on suuria taso- ja painotuseroja. Yhteiskuntatieteiden opetus on teoriapainotteista, ja se keskittyy mm. identiteettiin (erityisesti sosiologiassa, valtiopissa ja historiatieteissä), yhteiskunnan rakenteelliseen muutokseen ja sen seurauksiin kolmannelle sektorille (erityisesti yhdyskuntatieteissä ja yhteiskuntapolitiikassa), kansalaistoimintaan ja sen reunaehtoihin sekä syrjäytymisen ja valtaistamisen tematiikkaan (erityisesti sosiologiassa ja sosiaalityössä). Käytännönläheisempää, esimerkiksi järjestöjohtamisen koulutusta annetaan esimerkiksi liikunta- ja kirkkososiologiassa, johtamisessa, hallintotieteissä ja kehitysmaatutkimuksessa. Laajuudeltaan järjestötyön käytäntöihin perehdyttäneet kurssit eivät kuitenkaan ole olleet kovin laajoja. Kaiken kaikkiaan opintojaksot ovat useimmiten yksittäisiä, eivätkä ne tähtää laajaan järjestösektorin tai kansalaisyhteiskunnan asiantuntemukseen.

Opetustarjonnassa voidaan erottaa muutamia eri oppiaineita yhdistäviä opetuksellisia teemoja, jotka usein liittyvät kansalaisyhteiskunnan eriytymis- ja lohkoutumiskehitykseen. Näitä ovat mm. etniset vähemmistöt, identiteetti sekä syrjäytymisen ja valtaistamisen (*empowerment*) teemat. Opetuksellisia aukkoja näyttäisi olevan kansalaistoiminnan kansalaislähtöisessä opetuksessa. Esimerkiksi kansalaisetiikan opetus voisi vahvistaa järjestösektorin vapaaehtoisten identiteettiä omalla kentällään sekä suhteessa järjestöissä toimiviin ammatillisiin henkilöihin. Samalla opetus nostaisi yhteiskunnalliseen keskiöön järjestöissä

tehtävän vapaaehtoistyön, jota tällä hetkellä usein vähättelevästi pidetään lähinnä vapaa-ajan puuhasteluna. Kansalaisjärjestöjen toimintaa voisi yleensäkin nykyistä enemmän tarkastella kansalaistoimijoista ja kansalaisyhteiskunnan organisaatioista käsin. Tällainen näkökulma mahdollistaisi monelle julkiselle tai yksityiselle sektorille hakeutuvalla opiskelijalla järjestökentän perusteellisen tuntemuksen, minkä voisi katsoa olevan ainakin yhteiskuntatieteistä, hallintotieteistä ja yhdyskuntatieteistä valmistuneelle opiskelijalle selkeän edun työmarkkinoilla. Opetuksellisia aukkoja löytyy myös taloustieteistä, joihin kaivattaisiin non-profit organisaatioiden toimintaperiaatteisiin sekä yhdistysten taloushallintoon ja strategiseen johtamiseen liittyviä kursseja.

Yliopistollisessa opetuksessa on selkeä paikka kansalaisyhteiskunnan ja kansalaistoiminnan asiantuntijuuteen liittyville opinnoille. Yhtäältä kansalaisyhteiskunnan suotuisa kehitys edellyttää sitä koskevaa asiantuntemusta. Toisaalta esimerkiksi yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin välisten yhteistyösuhteiden muotoutuminen johtaa siihen, että työmarkkinoilla kaivataan järjestöalan asiantuntemusta. Tähän mennessä asiantuntemusta on tuotettu lähinnä yksittäisten opintojaksojen (esim. vapaan sivistystyön järjestöissä ja kesäyliopistoissa), täydennyskoulutuskurssien (esim. Palmenian Järjestöjen toimihenkilökoulutus) tai avoimen yliopiston opetuksen (Kolmannen sektorin 25 op laajuiset perusopinnot Jyväskylän avoimessa yliopistossa) kautta.

Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden lisäämiseksi kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvä yliopistollinen opetus olisi koottava selkeämmäksi kokonaisuudeksi. Tällöin aihepiiriin elimellisesti liittyvä monitieteisyys sekä teorian ja käytännön yhdistäminen olisivat opiskelijoille helpommin tavoitettavia. Mielekkäintä opetus olisi järjestää yliopistoverkostotyypisenä organisaationa, joka voisi hyödyntää eri yliopistoissa jo olemassa olevaa opetustarjontaa. Verkostomalli varmistaisi samalla kokonaisvaltaisen opetustarjonnan alueellisen kattavuuden. Ongelma verkostomallin toteutuksessa on kuitenkin se, että opetusministeriön rahoitus- ja tulohjausmallit eivät tue yliopistoverkostomaisten koulutusohjelmien muodostumista. Bologna-prosessin, kaksiportaisen tutkintorakenteen ja tutkintopohjaisen tulohjauksen myötä rahoitusmallit johtavat sen sijaan erilaisiin yliopistokohtaisiin temaattisiin opintokokonaisuuksiin, kuten maisteriohjelmiin.

Osin käsillä olevan selvitystyön seurauksena Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella on käynnistymässä syksyllä 2007 *kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden*

maisteriohjelma, joka on 120 op laajuinen monitieteinen opintokokonaisuus. Maisteriohjelman tarkoituksena on keskittää kansalaisyhteiskuntaan liittyvä yliopistollinen asiantuntijakoulutus yhden koulutusorganisaation alle. Maisteriohjelma toteutetaan nk. integroidun mallin mukaisesti, mikä tarkoittaa sitä, että kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden erikoistumisopinnot suoritetaan oman pääaineen (filosofia, liikuntasosiologia, sosiologia, valtio-oppi ja yhteiskuntapolitiikka) syventävien opintojen yhteydessä. Näin joko liikunta- tai yhteiskuntatieteiden maisteriksi valmistuva opiskelija saa valmiudet oman pääaineensa asiantuntemuksen lisäksi myös kansalaisyhteiskuntateoriaan sekä järjestösektorin käytäntöihin.

Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma on yhteiskuntatieteellisesti painottunut, mikä näkyy opetuksen sisällöissä. Maisteriohjelma antaa tieteelliset perustiedot kansalaisyhteiskunnasta ja sen eri organisaatioista, kansalaistoimintaa ja osallistumista säätelevistä kansainvälisistä, kansallisista ja poliittis-taloudellisista käytännöistä sekä järjestösektorin roolista eri hyvinvointiregiimeissä. Ohjelmassa keskitytään tarkastelemaan myös kansalaisuutta esim. politiikan ja kulttuurin näkökulmista. Opiskelija voi erikoistua kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden valinnaisissa opinnoissaan esim. kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisuuden eri tutkimustraditioihin, järjestötyön käytäntöihin sekä kulttuurin, liikunnan tai sosiaalialan toimintakenttiin ja niiden organisaatioihin. Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelman tavoitteena on kouluttaa kansalaistoimintaan ja kansalaisyhteiskuntatematiikkaan erikoistuneita asiantuntijoita, tutkijoita, opettajia, projektiosaajia ja suunnittelijoita julkisen ja yksityisen sektorin sekä järjestökentän tarpeisiin eri aloille.

On kuitenkin huomattava, että Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelman perustaminen ei poista kansalaistoiminnan opetuksen hajanaisuutta ja fragmentaarisuutta koko yliopistokenttää ajatellen. Tähän liittyen maisteriohjelman lisäksi pitäisi koko yliopistokenttää ajatellen miettiä erilaisia löyhempiä verkostoitumis- ja opetuksen vaihtomalleja, jotka monipuolistaisivat ja kokoaisivat kansalaistoiminnan opetustarjontaa koko yliopistokentän tasolla.

7.2. Kansalaisyhteiskunnan tutkimus

Tehtyjen tarkastelujen perusteella kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvä yliopistollinen tutkimus on Suomessa suhteellisen laajaa. Tutkimuksissa on nähtävissä selvä yhteiskuntatieteellinen painottuneisuus. Tutkimus on keskittynyt sosiologiaan, yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikkaan, valtio-oppiin, hallintotieteisiin sekä yhdyskuntatieteisiin, joilla tässä tarkoitetaan esimerkiksi kunnallispolitiikkaa, kunnallistaloutta, aluetiedettä ja aluesuunnittelua. Myös sosiaalityössä tehdään paljon tutkimusta, joka liittyy sosiaalipalveluiden murroksen kautta kolmannen sektorin tematiikkaan. Esimerkiksi taloustieteellinen ja kasvatustieteellinen kansalaisyhteiskuntaan liittyvä tutkimus on sen sijaan kaiken kaikkiaan varsin marginaalista ja yksittäisten tutkijoiden varassa olevaa.

Yhteiskunta- ja sosiaalitieteellisen tutkimuksen suurta määrää selittää omalta osaltaan Suomen Akatemian rahoittama ja parhaillaan käynnissä oleva (2004–2007) Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkot -tutkimusohjelma, johon kuuluu yhteensä 29 alahanketta pääosin yhteiskuntatieteistä. Tutkimusohjelman päättyminen todennäköisesti heikentää kansalaisyhteiskunnan tutkimusvolyyymiä merkittävästi. Tällä on oma kytkentänsä myös yliopistollisen opetuksen tarjontaan. Kuten edellä jo viitattiin, on monien ainelaitosten kansalaistoiminnan opetustarjonta kytköksissä laitoksella käynnissä oleviin tutkimusprojekteihin.

Eri oppiaineet lähestyivät kansalaisyhteiskuntaa oman tieteenalan ja oppiaineen viitekehyksistä ja intresseistä käsin. Esimerkiksi yhteiskuntapolitiikka ja sosiaalityö tarkastelevat tutkimuksissaan hyvinvointivaltiollista murrosta ja kolmannen sektorin roolia muutoksessa, naistutkimuksen keskittyessä sukupuolittuneen kansalaisuuden tematiikkaan. Aineistosta nousi esiin muutama sellainen yleinen tutkimuskohde, joita tarkasteltiin yli tieteenalarajojen. Näitä olivat ympäristö, nuoret ja kehitys. Myös nk. ”uusia liikkeitä” – kuten ympäristö- ja rauhanliikettä – tutkitaan nyt tehdyn tarkastelun valossa suhteellisen paljon. Ympäristöön ja nuoriin liittynyt tutkimus tarkastelee kohdetta yleensä politikoinnin (ei politiikan tutkimuksen, vaan enemmänkin päätöksenteon, valinnan, keskustelun ja toiminnan kohteen) näkökulmasta. Tällöin esimerkiksi järjestöt näyttäytyvät julkisen politiikan teon välineinä. Sen sijaan kolmanteen sektoriin ja järjestöjen sisäiseen dynamiikkaan, kuten esimerkiksi jäsenyyden motiiveihin, järjestöjen organisoitumiseen, yhdistysten sisäisiin valtasuhteisiin ja verkostoitumisen näkökulmiin liittyvää tutkimusta on varsin vähän. Samoin tilaa vaikuttaisi

olevan tutkimuksille, joissa käsiteltäisiin kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin toimijoiden yhteiskunnallista ja poliittista vaikuttamista yhteiskunnan eri tasoilla, kuten paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti. Kaiken kaikkiaan jäsenistön näkökulma, jäsenistön intressien muotoutuminen sekä niiden yhteiskunnallinen edistäminen ovat kansalaisyhteiskuntaan liittyviä keskeisiä ulottuvuuksia, joita tutkitaan varsin vähän. Niin ikään yhdistyksissä toimivien vapaaehtoisten ja ammatillisten henkilöiden väliseen suhteeseen ja toimintaan, aatteellisen ja ammatillisen työn yhdistymiseen kansalaisjärjestöissä sekä yhdistysten rooliin, asemaan ja niiden yhteiskunnalliseen representaatioon (esim. retorinen tutkimus järjestöjen tuottamasta julkisuuspuheesta) voisi kiinnittää laajempaa tutkimuksellista huomiota. Myös perinteisiin yhdistyksiin – esimerkiksi poliittisiin puolueisiin ja niiden tavoitteenasetteluihin ja sisäiseen osallistumiseen liittyvä tutkimustoiminta näyttää olevan varsin marginaalista. Vaikka esimerkiksi poliittista osallistumista tutkitaan Suomessa varsin vilkkaasti, poliittisia järjestöjen sisäistä toimintaa tutkitaan Suomessa ainakin tämän raportin aineistojen perusteella nykyisin varsin vähän.

Myöskään kansalaistoiminnan toimintafoorumien muutosta kasvotusten tapahtuvasta vuorovaikutuksesta entistä enemmän teknologiavälitteiseksi – esimerkiksi Internetin keskustelupalstoilla, sähköpostilistoilla ja matkapuhelimen tekstiviesteillä toteutuvaksi – ei ole tutkittu kovin paljoa. On esimerkiksi epäselvää syrjäyttääkö vai täydentääkö tai jopa lisääkö teknologiavälitteinen vuorovaikutus perinteisiä kansalaistoiminnan muotoja.

Lisäksi tilaa olisi tutkimukselle, jossa tarkasteltaisiin yhteiskunnan ”sektorien” limittymistä, sektorien keskinäisiä riippuvuuksia ja potentiaalisia sektorikonflikteja. Tärkeä kysymys on esimerkiksi se, altistaako järjestöjen palveluorientaatio ne julkissektorista riippuviksi alihankkijoiksi. Tarvetta olisi myös taloustieteelliselle tutkimukselle, jossa tarkasteltaisiin esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan resursseja, rahavirtoja sekä kolmannen sektorin todellisia tai kuviteltuja kilpailua vääristäviä vaikutuksia.

Kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvä tutkimus näyttäytyy esimerkiksi Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelman hankkeissa poikkitieteelliseltä ja verkostoituneelta, mikä on tieteellisen yhteistoimintaretoriikan ja mm. tutkimusten rahoittajien hakukriteerien mukaista. Kartoituksessa esiintyvät tutkimushankkeet ovat usein varsin henkilöityneitä, mikä näkyy myös opetuksen ja tutkimuksen välisessä suhteessa. Yksittäiset ja yhden henkilön intressialueeseen liittyvät tutkimusprojektit tuottavat harvoin laitokselle

pysyvää opetustarjontaa. Suuria kansalaisyhteiskuntatematikan osaamiskeskittymiä on tutkimusten perusteella vaikea löytää, vaikka monella yliopistolla (esimerkiksi Jyväskylän yliopisto, Tampereen yliopisto ja Turun yliopisto) olisi siihen hyvät edellytykset monipuolisen ja pitkäkestoisen kansalaisyhteiskuntatutkimuksen vuoksi. Akateemista liikkuvuuden käytäntöä palvelisi ehkä ajatus kansalaisyhteiskuntatutkijoita yhteen kokoavasta tutkimusverkostosta, jolloin asiantuntemus ei olisi niin paikkaan sidottua tai organisaatiokeskeistä, vaan aidommin monitieteistä ja vuorovaikutuksellista.

7.3. Toimenpidesuositukset

Kaiken kaikkiaan Suomen yliopistoissa on varsin paljon kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaistoimintaan liittyvää opetusta. Myös aihepiiriin liittyvä tutkimustoiminta on juuri tällä hetkellä suhteellisen aktiivista. Samalla sekä opetus että tutkimus on varsin fragmentoitunutta. Selkeää opetuksellista tai tutkimuksellista keskittymää ei kansalaisyhteiskunnan alueella Suomessa ole. Yhteistyö opetuksessa ja tutkimuksessa perustuu paljolti projekteihin ja henkilösuhteisiin, institutionalisoituneet yhteysverkostot puuttuvat. Tutkimus on myös monilta osiltaan sektoroitunutta. Kansalaisyhteiskuntaa ei tutkita kokonaisuutena ja itsessään kiinnostavana ilmiönä, vaan suhteessa esimerkiksi liikuntaan, sosiaalipalveluihin, kulttuuriin tai nuorisoon – kulloisenkin rahoittajatahon intressien mukaisesti. Tämän seurauksena kansalaisyhteiskuntaa lähestytään usein julkisen politiikan välineenä tai kohteena, ei toimijakenttänä, jolla itsellään on tärkeä merkitys yhteiskunnallisissa prosesseissa, kollektiivisten identiteettien ja intressien syntyisessä, yhteisten intressien ajamisessa sekä ristiriitaisten intressien yhteensovittamisessa. Usein ”kansalainen” näyttäytyy politiikan kohteena, joka olisi sosiaalistettava johonkin toivottavaan kansalaisyhteiskunnan muotoon. Esimerkiksi järjestötoimijoiden näkökulmasta tämä on kuitenkin ongelmallista. Järjestötoimijat näkevät järjestöt pikemminkin itsenäisinä aktiivisina yhteiskunnallisina toimijoina kuin julkisen politiikan tai yritystoiminnan jatkeena. Järjestötoimijat myös toivoisivat, että kansalaistoiminnan erityisluonne ja yhteiskunnallinen rooli tulisivat selkeämmin esiin julkisessa keskustelussa.

Kaiken edellä esitetyn seurauksena aihealueen tutkimustiedon systemaattinen kokoaminen ja kansalaisyhteiskuntaa koskevan kokonaiskuvan muodostaminen on vaikeaa. Kansalaistoiminnan opetus- ja tutkimus olisikin saatava koottua selkeämmin hahmotettavaksi

kokonaisuudeksi. Opetuksen osalta tähän vastaa osittain Jyväskylään perustettava kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma, joka käynnistyy syksyllä 2007. Maisteriohjelman jatkuvuuden turvaamiseksi sille olisi kuitenkin kyettävä hankkimaan yliopiston ulkopuolista rahoitusta esimerkiksi lahjoitusprofessorin muodossa.

Maisteriohjelman lisäksi olisi kyettävä lisäämään kansalaistoiminnan alueella tehtävää opetuksellista ja tutkimuksellista verkostoitumista. Suomessa olisikin tilaus kansainvälisten mallien mukaiselle kansalaistoiminnan opetusta, tutkimusta ja kehittämistä koordinoivalle yksikölle, jonka tehtävä on tutkia ja analysoida monitieteisesti kansalaistoimintaa, sen rakenteita, roolia ja näiden muutosta sekä virittää kansalaisyhteiskunnasta käytävää yhteiskunnallista keskustelua. Kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskukselle ja/tai kansalaistoiminnan toimijaverkoston koordinaatioyksikölle sekä näitä tukevalle neuvottelukunnalle on olemassa useita selkeitä tehtäviä:

- Kansalaisyhteiskuntaa koskevan opetuksen ja tutkimuksen verkostoitumisen edistäminen.
- Kansalaisyhteiskuntaa koskevien tutkimuksellisten aukkojen tunnistaminen ja näihin liittyvien tutkimusprojektien generoiminen.
- Kansalaisyhteiskunnan oppimisen edistäminen, kehittämistarpeiden tunnistaminen ja kehittämishankkeiden rakentaminen yhdessä täydennyskoulutuskeskusten ja alan ammattikorkeakouluverkoston kanssa. Ammattikorkeakouluverkostolla on esimerkiksi alueellisesti kattava toimipaikkaverkosto kehittämishankkeiden toteuttamiseksi.
- Yhteiskunnallisen päätöksenteon pohjaksi tarvittavan kansalaisyhteiskuntaa ja sen muutosta koskevan tiedon tuottaminen.
- Kansalaisyhteiskuntaa koskevan yhteiskuntapoliittisen kehityksen seuraaminen ja sitä koskevaan keskusteluun osallistuminen.

Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen, opetuksen ja kehittämisen tueksi perustettava keskus voisi toimia esimerkiksi säätiötaustaisena tutkimuskeskuksena ja/tai kansalaistoiminnan tutkimusverkostona.

1) *Tutkimuskeskusmallissa* perustettaisiin Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen tukisäätiö. Säätiön tarkoituksena olisi seurata kansalaisyhteiskunnan, kansalaistoiminnan ja

kansalaisjärjestöjen kehitystä kansallisesti ja kansainvälisesti. Lisäksi se edistäisi kansalaisyhteiskuntaa koskevaa keskustelua sekä tutkimus-, kehittämis- ja opetustoimintaa. Tehtävänsä toteuttamiseksi säätiö ylläpitäisi kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskusta. Keskukseen sijoitettaisiin toiminnan edellyttämä perushenkilöstö (esimerkiksi tutkimusjohtaja, suunnittelija ja osastosihteeri). Näiden lisäksi keskukselle olisi suunnattava projektirahoitusta esimerkiksi neljän määräaikaisen tutkijan palkkaamiseen kansalaisyhteiskunnan tutkimusohjelman toteuttamiseksi. Keskeisiä keskuksen toiminnan rahoittajatahoja voisivat olla eri ministeriöiden (opetusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö) lisäksi kansalaisyhteiskuntaa lähellä olevat rahoittajat, kuten Raha-automaattiyhdistys, Veikkaus, Suomen kulttuurirahasto sekä eri säätiöt ja järjestöt.

2) *Kansalaistoiminnan tutkimusverkostomallissa* toiminta perustuisi nykyisten alan toimijoiden verkostoitumiseen ja verkoston perustamisvaiheessa muodostuvien verkostojen institutionalisoimiseen. Mallissa perustettaisiin verkostoitumisen veturiksi kansalaistoiminnan tutkimuksen yksikkö, johon tulisi yksikön toiminnan edellyttämä perushenkilöstö: esimerkiksi tutkimusjohtaja, suunnittelija ja osastosihteeri. Keskuksen hallinto ja rahoitus voitaisiin toteuttaa esimerkiksi edellä kuvatun säätiömallin mukaisesti. Keskus toimisi kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen, opetuksen ja kehittämistoiminnan yhteistyön koordinaattorina. Verkostojen institutionalisoituminen voisi käynnistyä esimerkiksi opetusministeriön rahoittamana kansalaistoiminnan tutkimusta ja opetusta tekevien yliopistolaitosten yhteishankkeena, jossa perustettaisiin kansalaistoiminnan opetuksen ja tutkimuksen verkkopalvelu/verkkoportaali. palvelun tarkoituksena olisi luoda yhteys kansalaistoimintaa koskevan tiedon tuottajien ja käyttäjien välille ja sen tehtävänä olisi edistää kansalaistoimintaa ja kansalaisyhteiskuntaan liittyvää opetusta ja tutkimusta. Erinomainen esimerkki edellä kuvatusta palvelusta on Suomen historiaverkon Agricola-portaali (<http://agricola.utu.fi/>). Lisäksi kansalaisyhteiskunnan tutkimukseen suunnattaisiin ministeriöiden, Raha-automaattiyhdistyksen, Veikkauksen, Suomen kulttuurirahaston ja eri säätiöiden toimesta rahoitusta tutkimusohjelman toteuttamiseksi. Tutkimusrahoituksesta voisivat kilpailla yliopistollista kansalaisyhteiskunnan tutkimusta tekevät tahot. Perustettava kansalaistoiminnan tutkimuksen yksikkö toimisi tutkimusohjelman koordinaattorina.

Molemmissa edellä kuvatuissa malleissa toimisi institutionalisoitunut toimintamalli, jossa keskus toimisi kansalaisyhteiskunnan yliopistollisen opetuksen ja tutkimuksen verkostoitumisen moottorina ja kansalaisyhteiskuntaa koskevan tiedon ja aineistojen yhteen

kokoajana sekä kansalaisyhteiskuntaa koskevan keskustelun edistäjänä. Kootessaan alan tutkimustiedon yhteen paikkaan keskus toimisi myös alan opetuksen ja täydennyskoulutuksen keskeisenä tukena. Lisäksi keskus voisi toimia solmukohtana kansalaistoiminnan kentän, alan tutkimuksen, yliopistollisen ja ammattikorkeakouluopetuksen ja vapaan sivistystyön oppilaitosten muodostamassa verkostossa.

Keskus- ja/tai verkostomallin toiminnan tueksi olisi lisäksi perustettava kansalaisyhteiskunnan neuvottelukunta, joka koostuisi kansalaisyhteiskunnan, erityisesti järjestösektorin, toimijoista, sekä julkisen ja yrityssektorin asiantuntijoista.

Kansalaisyhteiskunnan suotuisa kehittyminen ja kansalaisyhteiskunnan toimivuutta tukevat toimenpiteet edellyttävät joka tapauksessa alueen tutkimustiedon systemaattista tuottamista sekä aihealueella tehtävän tutkimuksen koordinoitua ja yhteen kokoamista. Edellä esitetyt ratkaisumallit voisivat olla eräitä keinoja tavoitteen saavuttamisessa.

Lähteet

- Amná, E. 2006. Still a Trustworthy Ally? Civil Society and the Transformation of Scandinavian Democracy. In *Journal of Civil Society Vol. 2, No 1*, pp. 1–20.
- Andersen, J.G. 2006. Political Power and Democracy in Denmark: Decline of Democracy or Change in Democracy? In *Journal of European Public Policy 13 (4)*, pp. 569–586.
- Anderson, B. 1989. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London.
- Beck, U. 1993. *Risk Society. Towards a New Modernity*. Sage, Trowbridge / Wiltshire.
- Borg, S. 2004. Mahdollisuuksien maa. Kartoituksia ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta. *Oikeusministeriön julkaisu 10/2004*. Oikeusministeriö. Helsinki.
- Borg, S. (toim.) 2006. Suomen demokraatiaindikaattorit. *Oikeusministeriön julkaisu 1/2006*. Helsinki, Oikeusministeriö.
- Bourdieu, P. 1980. Le capital sociale. *Actes de la recherche en sciences sociales, vol 31*, pp. 2-3.
- Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. In Richardson, J.G. (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, pp. 241-258.
- Castells, M. 2001. *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society*. Oxford University Press, Oxford.
- Castells, M. 2004. *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Cohen, J.L. & Arato, A. 1994. *Civil Society and Political Theory*. The MIT Press, Cambridge.
- Coleman, J.S. 1988. Social Capital in Creation of Human Capital. In *American Journal of Sociology 94*, pp. 95–120.
- Demokratiutredningen. 2000. En uthållig demokrati? Politik för folkstyrelse på 2000-talet. <http://www.regeringen.se/content/1/c4/06/24/1c43643c.pdf>
- Downey, J. & McGuigan, J. (ed.) 1999. *Technocities*. Sage, London.
- Etzioni, A. 1993. *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda*. Crown, New York.
- Fine, B. 2001. *Social Capital vs. Social Theory. Political Economy and Social Science at the Turn of the Millennium*. Routledge, London.
- Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class. And How it's Transforming Work, Leisure, Community & Everyday Life*. Basic Books.
- Gittell, R. & Vidal, A. 1998. *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. Sage Publications, Thousands Oaks.
- Hallituksen politiikkaohjelmat, Kansalaisvaikuttaminen. 2006. <http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/kansalaisvaikuttaminen/fi.jsp>
- Hallituksen strategia-asiakirja 2004. Hallituksen poikkihallinnolliset politiikkaohjelmat ja politiikat. *Valtioneuvoston kanslian julkaisu 11/2004*.
- Harju, A. 2004. Aktiivisten kansalaisten Suomi. Keskustelunavaus järjestöllisen koulutuksen tehostamisesta. *Oikeusministeriön julkaisu n:o 11*. Helsinki.
- Heiskala, R. 2006. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja suomalaisen yhteiskunnan murros. Teoksessa Heiskala, R. & Luhtakallio, E. (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helander, V. 1998. *Kolmas sektori. Käsitteistä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista*. Gaudeamus, Saarijärvi.
- Helander, V. & Laaksonen, H. 1999. *Suomalainen kolmas sektori: rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki.

- Helander, V. & Pirkkala, S. 1999. Kolmas sektori – apu palvelutuotannon ongelmiin? Teoksessa: Helander, V. & Pirkkala, S. (toim.) Kunnat ja järjestöt. *KuntaSuomi 2004-tutkimus n:o 20*. Suomen kuntaliitto, Helsinki, ss. 88-96.
- Helander, V., Laaksonen, H., Sundback, S., Anheier, H.K., Salamon, L.M. 1999. Finland. In Salamon, L.M., Anheier, H.K., List, R., Toepler, S., Sokolowski, S.W. and Associates 1999. *Global Civil Society. Dimensions of Nonprofit Sector*. The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, Baltimore.
- Helsingin kaupungin Vapaaehtoistyön neuvottelukunnan järjestökysely 2004. <http://www.hel2.fi/vapaaehtoistyo/kysely.html>
- Ilmonen, K. 2002. Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi*. PS-kustannus, Keuruu. ss. 136-159.
- Ilmonen, K. 2005. Kansalaisyhteiskunta ja yhteiskunnan uudistumiskyky. *Palkansääjien tutkimuslaitos, tutkimuksia 94*, Helsinki.
- Ilmonen, K. 2006. Suomalainen kansalaisyhteiskunta ja yhteiskunnallinen muutos 1990-luvun lopulla. Teoksessa Heiskala, R. & Luhtakallio, E. (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki. ss. 105-130.
- Jessop, B. 1994. The Transition to Post-Fordism and the Schumpeterian Workfare State. Teoksessa Burrows, R. & Loader, B. (eds.) *Towards Post-Fordist Welfare State?* Routledge, London & New York.
- Julkunen, R. 2001. *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Järjestöt ja yleishyödyllisyys. Selvitys yleishyödyllisyydestä ja sen tulkintaan liittyvistä ongelmista kansalaisjärjestökentän palautteen pohjalta 2006. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Suomen liikunta ja urheilu ry, Sivistysliitto Kansalaisfoorumi ry, SKAF ry. <http://www.stkl.fi/yleishyodyllisyys/yhteisraportti.pdf>
- Kansalaisopinnot kouluissa ja järjestöissä – hankkeen www-sivut: <http://www.om.fi>
- Kansalaistoiminnan opetus, tutkimus ja kehittäminen ammattikorkeakouluissa – hankkeen www-sivut: <http://www.humak.edu/palvelut/hanke-erittely.php>
- Kansalaistoiminnan yliopistollisen opetuksen ja tutkimuksen kehittämishankkeen www-sivut: http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/sos/tutkimus/kansalaistoimintahanke/index_html
- Kansalaisvaikuttaminen opettajankoulutuksessa – hankkeen www-sivut: <http://www.om.fi>
- Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman www-sivut: <http://www.om.fi>
- Kivelä, J. & Luomala, A. & Näsi, S. & Pyykkönen, M. & Siisiäinen, M. & Virtanen, A. 2002. Johtopäätöksiä ja suosituksia. Teoksessa Siisiäinen, M. (toim.) *Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyväsyläläisistä yhdistyksistä*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki, ss. 171-177.
- Kohti aktiivista kansalaisuutta. 2005. Kansalaisyhteiskunta 2006-toimikunnan raportti. *Oikeusministeriön julkaisu 14/2005*. Edita Prima Oy.
- Kosonen, P. 1998. *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Vastapaino, Tampere.
- Kumar, K. 1993. Civil Society: An Inquiry into the Usefulness of an Historical Term. In *British Journal of Sociology* 44:3, pp. 375–395.
- Lorga-Garcia, S. 2000. Paikallisen sosiaalisen pääoman rakentaminen Euroopan unionissa – kumppanuudet ja kolmas sektori. Teoksessa *Sosiaalinen pääoma – globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakes raportteja 252/2000*, Helsinki. ss. 71-87.
- Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (L272/2005).
- Lundström, T. & Wijkström, F. 1995. Från röst till service? Den svenska ideella sektorn i förändring. *Sköndalsinstitutets skriftserie 4*. Stockholm.
- Luomala, A. & Pyykkönen, M. 2002. Johtopäätöksiä ja suosituksia. Teoksessa Siisiäinen, M. (toim.) *Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyväsyläläisistä yhdistyksistä*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki, ss. 171-181.

- Luomala, A. & Pyykkönen, M. 2002. Yhdistysten yhteistyökumppanit ja kanssakäymisen muodot. Teoksessa Siisiäinen, M. (toim.) *Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyvaskyläläisistä yhdistyksistä*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki. ss. 131-170.
- Makt- og demokratiutredningen. 2003. Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen. <http://odin.dep.no/filarkiv/207783/NOU0303019-TS.pdf>
- Manninen, M. 2005. Säätiöt Suomessa. *Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö CUPOREn julkaisuja 7/2005*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Matthies, A-L. 1996. Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Matthies, A-L., Kotakari, U. & Nylund, M. (toim.) *Välittävät verkostot*. Vastapaino, Jyväskylä. ss.11-32.
- Mutanen, A. 2006. Kysymyksiä demokratian kehittämisestä. Kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamiskeinojen kehittäminen sekä demokratia-asioiden hallinto Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. *Oikeusministeriö, julkaisu 2004:5*, Helsinki.
- Möttönen, S. 2002. Kunnat, järjestöt ja paikalliset verkostot. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi*. PS-kustannus, Keuruu.
- Naistutkimus- ja tasa-arvoportaali Minnan www-sivut:
<http://www.minna.fi/naistutkimus/index.htm>
- Nousiainen, J. 2004. Kansalaiset ja edustuksellinen demokratia – eräitä tutkimustarpeita. Teoksessa Mahdollisuuksien maa. Kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta. *Oikeusministeriön julkaisu n:o 10*, Helsinki. ss. 106-111.
- Nylund, M. 1996. Suomalaisia oma-apuryhmiä. Teoksessa Matthies, A-L. & Kotakari, U. & Nylund, M. (toim.) *Välittävät verkostot*. Vastapaino, Jyväskylä, ss. 193-205.
- Opetusministeriön asetus 568/2005 yliopistojen koulutusvastuun täsmentämisestä, yliopistojen koulutusohjelmista ja erikoistumiskoulutuksista.
- Opetusministeriön asetus 569/2005 maisteriohjelmista.
- Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu – hankkeen www-sivut:
http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/osallistuva_oppilas_-yhteisoellinen_koulu-hanke/index.html?lang=fi
- Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteri 2006. Yhdistysrekisterin tehtävät sekä puhelin- ja tietopalvelut. <http://www.prh.fi/fi/yhdistysrekisteri/tietopalvelut.html>
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2004. Määräys 1/011/2004, 2/011/2004 ja 3/011/2004. Opetushallituksen julkaisuja. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Peltosalmi, J. & Siisiäinen, M. 2001. Yhdistysten toimialan mukainen luokittelumalli. Jyväskylän yliopisto. *Sosiologian julkaisuja n:o 67*.
- Portes, A. & Sensenbrenner, J. 1993. Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. In *American Journal of Sociology* 98. pp. 1320–1350.
- Portes, A. & Landolt, P. 1996. The Downside of Social Capital. In *The American Prospect* no. 26: (May-June 1996:94). pp. 18-21.
- Putnam, R.D. with Leonardi R. and Nanetti, R.Y. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton N.J.
- Putnam, R.D. 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, vol 6,1. pp. 65-78.
- Putnam, R.D. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- RAY 2006. Mönkäre: RAY ei voi tukea järjestöjen markkinaehtoisia palveluja. RAY:n tiedote 27.09.2006. <http://www.ray.fi/yrittajayhteistyö/tiedotteet/tiedote.php?id=93&l1=1>
- Rifkinin, J. 1997. *Työn loppu: teknologia, työpaikat, tulevaisuus*. WSOY, Porvoo.
- Ruuskanen, P. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet suuntaukset ja mekanismit. *VATT-tutkimuksia 81*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.

- Ruuskanen, P. 2003. *Verkostotalous ja luottamus*. Sophi, Jyväskylä.
- Ruuskanen, P. 2005. Kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus. Julkaisematon muistio, Oikeusministeriö, Helsinki.
- Salamon, L. M. & Anheier, H. K 1997. *Defining the Non-Profit Sector: A Cross-National Analysis*. Manchester University Press, Manchester.
- Salamon, L.M & Anheier, H.K & List, R. & Toepler, S. & Sokolowski, S.W. and Associates 1999. *Global Civil Society. Dimensions of Nonprofit Sector*. The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, Baltimore.
- Sen, A. 2001. *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford.
- Sen, A. 2000. *Luentoja etiikasta ja taloustieteestä*. Unipress, Helsinki.
- Sennett, R. 1998. *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. Norton, New York.
- Siisiäinen, M. 2002. Yhdistyslaitos vuosituhannen vaihteessa. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi*. PS-kustannus, Keuruu, ss.94–111.
- Siisiäinen M.(toim.) 2002 a. *Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyvaskyläläisistä yhdistyksistä*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.
- Siisiäinen, M. 2002 b. Kansalais- ja järjestötoiminta. Julkaisussa *Mahdollisuuksien maa. Kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta*. Oikeusministeriön julkaisu n:o 10, Helsinki. ss. 112-117.
- Siisiäinen, M. 2003. Vuoden 1997 yhdistykset. Teoksessa *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Atena, Jyväskylä.
- Simpura, J. 2000. Paikallisen sosiaalisen pääoman luominen EU:n laajuisena yhteisponnistuksena. Reunahuomautuksia Santiago Loranca-Garcian esitykseen. Teoksessa *Sosiaalinen pääoma – globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakes raportteja 252/2000*, Helsinki, ss. 71–87.
- Sirén, H. & Järvinen, A. 2005. *Ruokaa ja rinnalla kulkemista. Parasta Lapsille ry yhteiskunnan muutoksessa*. Parasta Lapsille ry, Helsinki.
- Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelman ohjelmamuistio 2003.
http://www.aka.fi/modules/upndown/download_file.asp?id=E1979FA200F74A66AD54DCD72223EE45&itemtype=UPNDOWNFILE&tabletarget=data_1&pid=0FCF30ADD4C544C4B61C2C4CDA0498E0&layout=aka_tutkimusohjelmat2006.
- Suomen Akatemian Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot (SoCa) – tutkimusohjelman kotisivut: <http://www.jyu.fi/erillis/agoracenter/tutkimus/soca/>
- Suutarinen, S. 2006. Demokratiakasvatus ja -koulutus. Teoksessa Borg, S. (toim.) Suomen demokratiaindikaattorit. *Oikeusministeriön julkaisu 1/2006*, Helsinki, ss. 204–230.
- Szreter, S. 2002. The State of Social Capital: Bringing Back in Power, Politics, and History. In *Theory and Society* 31, pp. 573–621.
- Taitto, A. 2002. *Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Opaskirja lasten ja vanhempien vertaisryhmien vetäjille*. LK-kirjat, Helsinki.
- Tocqueville, A. de. 2006. *Demokratia Amerikassa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Valta Suomessa – tutkimusohjelman ohjelmamuistio 2005.
http://www.aka.fi/index.asp?id=FDD3A9C2AF8449B2AA68C5FE2AD0EE01&data=1,00308B787886459385F296A5AFD4FA74,9C8B97F30C6C44AE98F91D3FD83DF49A&tabletarget=data_1&laytmp=aka_fi_sisa.
- Van Til, J. 2000. *Growing Civil Society. From Nonprofit Sector to Third Space*. Indiana University Press, Bloomington.
- Verotusohje yleishyödyllisille yhdistyksille ja säätiöille 2005. <http://www.vero.fi>
- Woolcock, M. 1998. Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. In *Theory and Society*, vol 27/2, pp. 151–208.

- Woolcock, M. 1999. Managing Risk, Shocks, and Opportunity in Developing Economies: the Role of Social Capital. A Research Note. www.worldbank.org
- Woolcock, M. 2000. Social Capital: The State of the Notion. In Kajanoja, J. & Simpura, J. (eds.) Social Capital. Global and Local Perspectives. *VATT-publications 29*. Government Institute for Economic Research, Helsinki.
- Woolgar, S. (ed.) 2002. *Virtual Society? – Technology, Cyberbole, Reality*. Oxford University Press, Oxford.
- Yeung, A.B. 2004. *Individually Together. Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church*. The Finnish Federation for Social Welfare and Health, Helsinki.

Liite 1. Yliopistollista opetusta ja tutkimusta koskevat verkkolähteet

CINEFOGO (Civil Society and New Forms of Governance in Europe – The Making of European Citizenship) – tutkimusverkoston www-sivut: <http://www.cinefogo.org/>

Helsingin yliopisto / filosofian laitoksen www-sivut: <http://www.helsinki.fi/filosofia/>

Helsingin yliopisto / historian laitos www-sivut: <http://www.helsinki.fi/historia/>

Helsingin yliopisto / kehitysmaatutkimuksen laitoksen sivut: <http://www.valt.helsinki.fi/kmi/>

Helsingin yliopisto / oikeustieteellisen tiedekunnan www-sivut:
<http://www.helsinki.fi/oik/tdk/opiskelu/opiskelijavalinta.htm>

Helsingin yliopisto / Ruralia -instituutin www-sivut: <http://www.helsinki.fi/ruralia/>

Helsingin yliopisto / sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön www-sivut: <http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/>

Helsingin yliopisto / sosiaalipsykologian laitoksen www-sivut: <http://www.valt.helsinki.fi/sospsyk/>

Helsingin yliopiston sosiologian www-sivut: <http://www.valt.helsinki.fi/sosio/>

Helsingin yliopisto / kirkkososiologian www-sivut: <http://www.helsinki.fi/teol/ktel/>

Helsingin yliopisto / yleisen valtio-opin laitoksen www-sivut: <http://www.valt.helsinki.fi/vol/>

Joensuun yliopisto / Alue- ja kuntatutkimusyksikkö Spatian www-sivut:
<http://www.joensuu.fi/spatia/spatia.htm>

Joensuun yliopisto / Karjalan tutkimuslaitoksen www-sivut: <http://www.joensuu.fi/ktl/>

Joensuun yliopisto / Kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnan www-sivut:
<http://www.joensuu.fi/kaupoiktdk/>

Joensuun yliopisto / yhteiskuntapolitiikan www-sivut: <http://www.joensuu.fi/yhtpol/index.html>

Joensuun yliopisto / valtio-opin sivut www-sivut: <http://www.joensuu.fi/sosiologia/>

Joensuun yliopisto / vapaa-ajan ja virkistyspalveluiden maisteriohjelman www-sivut:
http://savonlinna.joensuu.fi/skk/matkailu/vavi/ops2005_2006.pdf#search=%22vapaa-ajan%20ja%20virkistyspalveluiden%20maisteriohjelma%22

Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus / alue- ja yhteisökehittämisen maisteriohjelman
www-sivut: http://tkk.joensuu.fi/koulutusalat/alue_ja_yhteisokehittaminen/

Jyväskylän yliopisto / Development and International Cooperation – maisteriohjelman www-sivut:
<http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/intldev/en/>

Jyväskylän yliopisto / filosofian www-sivut: <http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/fil/>

Jyväskylän yliopisto / historian ja etnologian laitoksen www-sivut:
<http://virtuaaliyliopisto.jyu.fi:8080/historia-etnologia/fin/etusivu>

Jyväskylän yliopisto / Kulttuurinen kestävyys maaseudulla (KULKEMA) www-sivut:
<http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/tutkimus/projekteja/kulkema/>

Jyväskylän yliopisto / kulttuuripolitiikan maisteriohjelman www-sivut:
<http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/kup/>

Jyväskylän yliopisto / Political Thought and Conceptual Change – huippututkimusyksikön www-sivut: <http://www.jyu.fi/yhtfil/PolCon/?dept=PolTCH&page=coeindex>

Jyväskylän yliopisto/ liikuntasosiologian www-sivut: <http://www.jyu.fi/sport/laitokset/liikunta/>

Jyväskylän yliopisto / naistutkimuksen www-sivut:
<http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/nao/>

Jyväskylän yliopisto / sosiologian www-sivut: <http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/sos/>

Jyväskylän yliopisto / sosiaalityön www-sivut: <http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/sto/>

Jyväskylän yliopisto / taloustieteiden tiedekunnan www-sivut: <http://www.jyu.fi/econ/>

Jyväskylän yliopisto / viestintätieteiden laitoksen www-sivut:
<http://www.jyu.fi/hum/laitokset/viesti/>

Jyväskylän yliopisto / valtio-opin www-sivut: <http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/val/>

Jyväskylän yliopisto / yhteiskuntapolitiikan www-sivut:
<http://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/ykp/>

Kuopion yliopisto / nuorisokasvatuksen maisteriohjelman www-sivut:
<http://www.uku.fi/sostyo/maisteriohjelmat.shtml>

Kuopion yliopisto / sosiaalitieteiden www-sivut:
<http://www.uku.fi/opiskelu/koulutusohjelmat/sosiaalitieteet.shtml>

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiön (CUPORE) www-sivut: <http://www.cupore.fi>

Lapin yliopisto / hallintotieteen www-sivut: <http://www.ulapland.fi/?deptid=9211>

Lapin yliopisto / kasvatustieteiden tiedekunnan www-sivut: <http://www.ulapland.fi/?deptid=8394>

Lapin yliopisto / oikeustieteiden tiedekunnan www-sivut: <http://www.ulapland.fi/?deptid=8395>

Lapin yliopisto / sosiaalityön www-sivut: <http://www.ulapland.fi/?deptid=8769>

Lapin yliopisto / sosiologian www-sivut: <http://www.ulapland.fi/?deptid=8396>

Lapin yliopisto / taiteiden tiedekunnan www-sivut:
<http://www.ulapland.fi/?deptID=8397&searchword=kuvataidekasvatus>

Lapin yliopisto / yhteiskuntatieteiden tiedekunnan www-sivut:
<http://www.ulapland.fi/?deptid=8396>

Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiön (LIKES) www-sivut:
<http://www.likes.fi/fi/index.html>

Nuorisotutkimusverkoston www-sivut: <http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/ntverkosto/>

Rural Studies – monitieteiset maaseutuopinnot. Maisteriohjelman www-sivut:
<http://www.mtkk.helsinki.fi/rural/>

Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot – tutkimusohjelman(Suomen Akatemia) hankkeiden
 www-sivu:
<http://www.jyu.fi/erillis/agoracenter/tutkimus/soca/tutkimusprojektit/>

Sosiaalitieteiden valtakunnallinen tutkijakoulu (SOVAKO) / kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen
 tutkijakoulun www-sivut: <http://www.uta.fi/sovako/kansalaisyhteiskunta.htm>

Tampereen yliopisto / Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö SENTE:
http://www.sjoki.uta.fi/sente/index_fi.php

Tampereen yliopisto / historiatieteen laitos: <http://www.uta.fi/laitokset/historia/sivut/index.html>

Tampereen yliopisto / hyvinvointialan maisteriohjelman www-sivut:
<http://www.uta.fi/opiskelu/oppiaineet/hyvinvointiala.html>

Tampereen yliopisto / johtamis- ja hallintotieteiden laitoksen www-sivut:
<http://www.uta.fi/laitokset/jola/>

Tampereen yliopisto / kasvatustieteiden laitoksen www-sivut: <http://www.uta.fi/laitokset/kasvlait/>

Tampereen yliopiston kulttuurintutkimuksen keskuksen www-sivut:
<http://www.uta.fi/laitokset/tacs/index.php>

Tampereen yliopisto / Naistutkimuksen laitoksen www-sivut:
<http://www.uta.fi/laitokset/naistutkimus/>

Tampereen yliopisto / nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen opintokokonaisuuden www-sivut:
<http://www.uta.fi/opiskelu/oppiaineet/nuorisoty.html>

Tampereen yliopisto/ politiikan tutkimuksen laitoksen www-sivut: <http://www.uta.fi/laitokset/politiikka/>

Tampereen yliopisto / sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen www-sivut:
<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/>

Tampereen yliopisto / sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen www-sivut:
<http://www.uta.fi/laitokset/sosio/>

Tampereen yliopisto / tiedotusopin laitoksen www-sivut: <http://www.uta.fi/laitokset/tiedotus/>

Turun Kauppakorkeakoulun verkkosivut: http://www.tukkk.fi/info/staff_card.asp?id=67

Turun yliopisto / filosofian laitoksen www-sivut: <http://www.soc.utu.fi/laitokset/filosofia/>

Turun yliopisto / historian laitoksen www-sivut: <http://vanha.hum.utu.fi/historia/>

Turun yliopisto / mediatutkimus / Taiteiden tutkimuksen laitoksen www-sivut:
<http://vanha.hum.utu.fi/taiteidentutkimus/>

Turun yliopisto / oikeustieteellisen tiedekunnan www-sivut: <http://www.law.utu.fi/>

Turun yliopisto / sosiaalipolitiikan laitoksen www-sivut:
<http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiaalipolitiikka/>

Turun yliopisto / sosiologian laitoksen www-sivut: <http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiologia/>

Vaasan yliopisto / hallintotieteiden tiedekunnan www-sivut: <http://www.uwasa.fi/hallintotieteet/>

Åbo Akademi / Ekonomiska och statsvetenskapliga fakulteten: <http://www.abo.fi/fak/esf/>

Åbo Akademi / Institutet för finlandsvensk samhällsforskning:
http://www.abo.fi/fa/expert/svf/finlandssvensk_samhallsforskning.sht

Åbo Akademi / Samhälls –och värdvetenskapliga fakulteten: <http://www.uwasa.fi/hallintotieteet/>

Liite 2. Kansalaisjärjestökyselyn saatekirje ja kyselylomake

Hyvä vastaanottaja,

Jyväskylän yliopistossa on käynnistynyt opetusministeriön rahoittama hanke, jossa suunnitellaan kansalaistoiminnan yliopistollista opetus- ja tutkimuskokonaisuutta.

Opetuksen osalta suunnitteilla on kansalaistoiminnan maisteriohjelma sekä kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen tutkijakoulu. Lisäksi hankkeessa suunnitellaan Jyväskylän yliopistoon perustettavaa kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskusta.

Tutkimustiedon perusteella aktiivisella kansalaisyhteiskunnalla on keskeinen rooli ihmisten hyvinvoinnin muodostumisessa sekä demokraattisen päätöksenteon ja hyvän hallinnon toteutumisessa. Lisäksi kansalaistoiminnalla on tärkeä merkitys yhteiskunnallisessa tiedonvälityksessä, erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien toimintojen ja intressien yhteensovittamisessa ja siten myös talouskehityksen tehostajana.

Kansalaistoiminta ja sitä koskeva tutkimus ovat monenlaisten haasteiden kohteena. Kansalaisosallistuminen saa uudenlaisia muotoja perinteisen poliittisen ja järjestöosallistumisen rinnalla. Uudet mediat tarjoavat kansalaisyhteiskunnan organisoitumiselle uudenlaisia väyliä. Lisäksi kolmannen sektorin kasvava rooli työllistäjänä ja hyvinvointipalvelujen tuottajana tuo kansalaistoimintaan uusia taloudellisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia.

Perustettavan kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tehtävä on tutkia ja analysoida kansalaisyhteiskunnan toimintaa ja sen muutosta sekä edistää kansalaisyhteiskuntaan liittyvää oppimista. Keskus myös tuottaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon tarvittavaa kansalaisyhteiskuntaa ja sen muutosta koskevaa tietoa. Kansalaisyhteiskunta ymmärretään hankkeessa laajasti kansalaisten ja kansalaisryhmien yhteisten arvojen, päämäärien ja intressien pohjalta tapahtuvana vapaaehtoistoimintana. Keskeisiä kansalaisyhteiskunnan toimijoita ovat yksityisten ihmisten ohella erilaiset yhteisöt, yhdistykset, järjestöt ja edunvalvontaorganisaatiot.

Tällä kyselyllä kartoitamme suomalaisen järjestökentän näkemyksiä kansalaisyhteiskuntaa koskevan tutkimus- ja kehittämistoiminnan tarpeista. Tutkimus- ja kehittämistoiminnalla (t&k) tarkoitetaan systemaattista toimintaa tiedon lisäämiseksi ja tiedon käyttämistä uusien sovellusten ja toimintamallien löytämiseksi. Tutkimustoimintaan sisällytetään perustutkimus ja soveltava tutkimus. Kehittämistoimintaan sisällytetään järjestön harjoittama kehittämistyö.

Toivomme, että järjestöllänne olisi mahdollisuus osallistua hankkeen suunnitteluun vastaamalla oheiseen kyselyyn. Toivomme teidän vastaavan oheiseen kyselyyn kahden viikon kuluessa, eli 22.6.2006 mennessä.

Kyselyn tulokset luovat pohjaa kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen suunnittelutyölle.

Lisätietoa kyselystä antaa suunnittelija Anu Tuikkanen, Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40014 JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO. Puhelin: 014-260 3197 Sähköposti: anu.tuikkanen@yfi.jyu.fi

Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos	
Martti Siisiäinen,	Petri Ruuskanen,
professori	projektipäällikkö
Jyväskylän yliopisto,	Jyväskylän yliopisto,
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos	Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

KYSELY KANSALAI SJÄRJESTÖJEN/YHDISTYSTEN TUTKIMUS- JA KEHITTÄMISTOIMINNASTA

TUTKIMUSTOIMINTA

	Kyllä	Ei
1. Onko järjestöllänne omaa tutkimustoimintaa?	1	2
2. Onko järjestöllänne ollut järjestön toimintaan liittyvää tutkimustoimintaa yhdessä muiden järjestöjen kanssa?	1	2
3. Onko järjestöllänne ollut järjestön toimintaan liittyvää tutkimusyhteistyötä yliopistojen kanssa?	1	2
4. Onko järjestöllänne ollut järjestön toimintaan liittyvää tutkimusyhteistyötä ammattikorkeakoulujen kanssa?	1	2
5. Onko järjestöllänne muuta tutkimusyhteistyötä?	1	2
6. Onko järjestö- ja kansalaistoimintaa koskevalle tutkimukselle mielestänne nykyistä suurempi tarve?	1	2
7. Jos järjestöllä on tai on ollut tutkimustoimintaa tai tutkimusyhteistyötä, kuvailisitteko vapaamuotoisesti tutkimuksen keskeiset aihealueet ja yhteistyökumppanit?		
8. Mitkä ovat mielestänne keskeisiä kansalais- ja/tai järjestötoimintaan liittyviä tutkimus- tai tiedontarpeita?		

KEHITTÄMISTOIMINTA

	Kyllä	Ei
9 Onko järjestöllänne omaa kehittämistoimintaa?	1	2
10 Onko järjestöllänne ollut järjestön toimintaan liittyvää kehittämistoimintaa yhdessä muiden järjestöjen kanssa?	1	2
11 Onko järjestöllänne ollut järjestön toimintaan liittyvää kehittämistoimintaa yliopistojen kanssa?	1	2
12 Onko järjestöllänne ollut järjestön toimintaan liittyvää kehittämissyhteistyötä ammattikorkeakoulujen kanssa?	1	2
13 Onko järjestöllänne muuta kehittämissyhteistyötä?	1	2
14 Onko järjestö- ja kansalaistoimintaa koskevalle kehittämistoiminnalle mielestänne nykyistä suurempi tarve?	1	2

Onko järjestöllänne kiinnostusta osallistua kansalaistoiminnan tutkimus- ja kehittämissyhteistyöhön suunnitteilla olevan keskuksen kanssa seuraavilla yhteistyöalueilla?

	Kyllä	Ei
15 Osallistuminen tutkimusprojekteihin	1	2
16 Osallistuminen kehittämissankkeisiin	1	2
17 Osallistuminen keskuksen toiminnan rahoittamiseen	1	2

18 Mitkä ovat mielestänne kansalaistoiminnan kehittymisen keskeisiä haasteita ja kehittämistarpeita?

VASTAAJAN TIEDOT

Järjestön nimi

Järjestön/ yhdistyksen toiminnan pääasiallinen luonne

Poliittinen	1
Ammattiin ja/tai elinkeinoon liittyvä	2
Sosiaali- ja terveysala	3
Kulttuuriala	4
Vapaa-ajantoiminta	5
Urheilu/liikunta	6
Uskonto tai maailmankatsomukseen liittyvä toiminta	7
Kansainvälinen toiminta	8
Muu	9

Liite 3. Kansalaistoiminnan opetuksen ja tutkimuksen kansainvälisiä keskittymiä

Annenberg Public Policy Center, University of Pennsylvania
<http://www.annenbergpublicpolicycenter.org/>

Centre for Civic Education, University of Bonn <http://www.bpb.de>

Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Sciences
<http://www.lse.ac.uk/collections/CCS>

Center for Civil Society Studies, Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies
<http://www.jhu.edu/%7Eeccss/pubs/>

Center for Communication & Civic Engagement, University of Washington
<http://depts.washington.edu/ccce/Home.htm>

Center for Democracy and Citizenship, University of Minnesota
<http://www.publicwork.org/home.html>

Center for Information Technology and Society, University of California <http://www.cits.ucsb.edu/>

Centre for the Study of Social and Political Movements, The School of Social Policy, Sociology and Social Research, University of Kent, Canterbury <http://www.kent.ac.uk/sspsr/polsoc/index.htm>

Frivillighedsundersøgelsen, Syddansk Univesitet <http://www.frivillighedsus.dk/Web/Site/Publikationer>

Hauser Center for Nonprofit Organizations, Harvard University
<http://www.ksghauser.harvard.edu/>

Institute for Social research, Norway
http://www.samfunnsforskning.no/page/Front_page/Menu_english/7975/1752.html

Institut for Sammenliknende Politikk, Bergen Universitet
<http://ugle.svf.uib.no/sampol/?kategori=145&versjon=true>

Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet
 Department of Social Sciences and Philosophy, University of Roskilde
http://www.ruc.dk/ssc_en/

Maecenata Institute for Philanthropy and Civil Society, Berlin
<http://www.maecenata.de>

Nachwuchsgruppe Europäische Zivilgesellschaft, University of Münster
<http://nez.uni-muenster.de>

National Network <http://nez.uni-muenster.de> for Civil Society, Berlin (BBE) <http://www.b-b-e.de/>

Political Communication Lab Stanford University, California <http://pcl.stanford.edu/>

Samhällsvetenskapliga Institutionen, Örebro Universitet
http://www.oru.se/templates/oruExtDeptIntroPage____5720.aspx

Sköndal Institute
http://www.esh.se/fileadmin/erstaskondal/Socialt_arbete/Forskningsdokument/overview.pdf

Social Science Research Institute, University of Reykjavik <http://www.fel.hi.is/page/English>

Kansalaistoimintaan liittyviä kansainvälisiä hankkeita:

CINEFOGO: Civil Society and New Forms of Governance in Europe – the Making of European Citizenship <http://www.cinefogo.org/>

European Voluntary Associations in the Modern and the Contemporary Period
<http://www.helsinki.fi/project/eva/>

Modinet, Center for Medier og Demokrati, <http://www.modinet.dk/>

Sarjan aiemmat julkaisut vuonna 2006

1. Suomen demokratiaindikaattorit
2. Selvitys eräistä Ahvenanmaan maakuntalakien valvontaan liittyvistä erityiskysymyksistä
Utredning om vissa specialfrågor som gäller kontrollen av åländska landskapslagar
3. Bill drafting instructions (HELO)
4. Hallintolainkäytön kehittämistarpeita. Näkökohtia lainvalmistelun pohjaksi.
5. Lapinmaan maa- ja metsäoikeudet. Maailma maailmojen välissä. Enontekiön asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta 1550–1808
6. Lapinmaan maa- ja metsäoikeudet. Asutuksen ja maankäytön historia keskisessä Lapissa ja Enontekiöllä 1900-luvun alkuun
7. Lapinmaan maa- ja metsäoikeudet. Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälistä vuoteen 1925
8. Lapinmaan maa- ja metsäoikeudet. Yhteenveto ja tiivistelmä Lapinmaan maa- ja metsäoikeudet -tutkimuksesta
9. Hallintolaki hallintotoiminnassa. Hallintolain seuranta- ja tutkimuksen osaraportti I
10. Hallintolaki oikeus- ja laillisuusvalvontakäytännössä. Hallintolain seuranta- ja tutkimuksen osaraportti II
11. Lainlaatijan perustuslakiopas
12. OpenOffice.org versio 2, kysymysten ja vastausten käsikirja. Toinen uudistettu laitos.
13. Kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus Suomessa